

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

NAMANGAN MUHANDISLIK-PEDAGOGIKA

INSTITUTI

**Kasb ta'limi metodikasi
fanidan**

**MA'RUZALAR
MATNI**

Namangan – 2012

Ushbu ma`ruzalar matni Kasb ta`limi “Qishloq xo`jaligini mexanizatsiyalashtirish” ta`lim yo`nalishi bo`yicha o`qiyotgan talabalar uchun mo`ljallangan.

Muallif dots. P.Maxsudov

Taqrizchi dots. A.Polvonov

Ma`ruzalar matni Kasb ta`limi (Qishloq xo`jaligini mexanizatsiyalashtirish) kafedrasining «____»_____ 2012 yildagi yig`ilishida ma`qullandi va ilmiy-uslubiy kengashda ko`rib chiqish uchun tavsiya etildi (Bayonnoma №____).

Transport fakul teti ilmiy-uslubiy kengashining «____»_____ 2012 yil yig`ilishida (____-sonli majlis bayoni) ko`rib chiqilgan.

NamMPI ilmiy-uslubiy kengashining «____»_____ 2012 yildagi yig`ilishida (____-sonli majlis bayoni) ko`rib chiqildi va foydalanishga tavsiya etildi (ro`yxat raqami №____)

1-mavzu: Kasb ta`limi metodikasi fanining metodologik asoslari
O`quv moduli birliklari

1. Kasb ta`limi metodikasi fanining maqsad va vazifalari.
2. Kasb ta`limining asosiy tushunchalari
3. Kasb ta`limi metodikasi fanining metodologik asoslari.
4. Kasb ta`limi metodikasi fanining tadqiqot metodlari.

Aniqlashtirilgan o`quv maqsadlari (talabning vazifalari)

Talaba mavzuni o`zlashtirgandan so`ng:

- fanning maqsadi va vazifalarini biladi;
 - kasbiy metodik ta`lim berishning asosiy muammolarini o`rganadi;
 - kasb ta`limining asosiy tushunchalarini ta`riflay oladi.
 - Kasb ta`limi metodikasi fanining tadqiqot metodlarini ta`riflay oladi.
- Mavzuni o`qitishda suhbat, klaster metodlaridan foydalaniladi.

Tayanch so`z va iboralar

Fanning maqsadi, fanning vazifalari, ta`lim, kasbiy pedagogika, didaktika, metodika, o`qitish metodikasi, bilim, ko`nikma, malaka, kasb, tadqiqot metodlari, nazariy kuzatish, suhbat, pedagogik so`rash, statistik taxlil qilish.

Kasb ta`limi metodikasi fanini o`rganishdan maqsad-5140900- «Kasbiy ta`limi» yo`nalishi ta`lim sohalari bo`yicha ta`lim olayotgan bakalavrlarda kasb-hunar kollejlari o`quvchilarining ta`limi va tarbiyasi jarayonida yuzaga keladigan qiyinchiliklarni yecha olishida hamda ularning umumtexnika, maxsus va ishlab chiqarish ta`limi darslarini olib borishiga yordam beradigan metodik bilim, ko`nikma va malakalarini shakllantirishdir.

Fanning vazifalari:

- talabalarda kasbiy ta`lim metodikasining terminologik tushunish apparatini shakllantirish;
- ta`limni tashkil qilish shakllari, maqsadi va vazifalarini loyihalash bo`yicha ko`nikma va malakalarni shakllantirish;
- ta`lim jarayonining tashkil etilganligini taxlil qilish va uni samarali baholay bilish;
- kasbiy ta`lim yunalishi bitiruvchilarining metodik ishlari tizimi bo`yicha tushunchalarni hosil qilish jarayonida o`quvchilar faoliyatini tashkil etish va uni boshqarishni loyihalay olish bo`yicha malakalarni shakllantirishdan iborat.

Kasb-hunar ta`limi-talabalarining kasb hunarga moyilligini layoqatlarini, bilim va ko`nikmalarini chuqur rivojlantirish ularning tanlagan yo`nalishlari bo`yicha bir yoki bir necha zamonaviy kasb egallash imkonini beradi.

Bilimlar deganda, o`quvchilarning turmushdagi narsa va hodisalar to`g`risidagi, tabiat va jamiyatning rivojlanish qonunlari haqidagi tasavvur hamda tushunchalari tushuniladi. Bular ma`lum maqsadga qaratilgan pedagogik jarayon, mustaqil bilim olish va hayotiy tajriba natijasida hosil bo`ladi.

Ko`nikma - o`quvchining mehnat harakatini (yoki mehnat harakatlari majmuini) ayni sharoitda ma`qul harakat usullarini tanlab va qo`llab bajarishga va buning oqibatida mehnatda ijobiy natijalarga erishishga tayyor ekanligi.

Malaka – o'quvchining harakat komponentlarini maksimal aniqlik, tezlik va maqsadga muvofilikda avtomatlashtirilgan usulda bajarishga qobilligi. Bu qobiliyat o'quvchining mashqlar o'tkazishi natijasida hosil bo'ladi.

Kasb-hunar kollejlarda hqitish jarayoni nisbatan mustaqil ikki qismni: nazariy ta'lim va ishlab chiqarish ta'limini o'z ichiga oladi.

Nazariy ta'lim, avvalo, o'quvchilarni kasbni ongli ravishda, puxta, chuqur egallash va ishlab chiqarish malakasini yanada oshirish uchun zarur o'ajmdagi bilimlar tizimi bilan qurollantirishi lozim.

Ishlab chiqarish ta'limidan ko'zda tutilgan maqsad o'quvchilarni muayyan mehnat jarayonlarini bevosita bajarishga tayyorlash, ya'ni olgan bilimlarini amalda tatbiq etishga o'rgatishdan, kasbiy uquv va malakalar hosil qilishdan iborat.

Nazariy ta'lim bilan ishlab chiqarish ta'limi vazifalarining bunday bo'linishi ma'lum darajada shartli xarakterdadir, chunki ular o'zaro chambarchas bog'langan bo'lib, bir-biriga ta'sir etadi.

Ta'lim- bilim berish malaka va ko'nikma hosil qilish jarayoni kishini xayotga, mehnatga tayyorlashning asosiy vositasidir. Ta'lim jarayonida bilim o'zlashtiriladi va tarbiya amalga oshiriladi.

Kasbiy pedagogika- umumiy pedagogikaning bir sohasi bo'lib, u tarbiya, ta'lim, o'qitish haqida kator nazariy va amaliy ma'lumotlar beradi. Kasbiy pedagogika sanoat, ishlab chiqarish va mehnat pedagogikasining masalalari bilan shug'ullanadi.

Didaktika- grekcha «didaskiuen» so'zidan olingan bo'lib, o'qitaman, o'qishni o'rgataman ma'nolarini anglatadi. Didaktika o'qitish jarayonini shakllari, metodlari, tamoyillari, mazmuni, vazifasi va maqsadlarini ishlab chiqadi.

Metod- iborasi (yunoncha-metodos-tadqiqot yoki bilish yo'li, nazariya ta'limot ma'nosini anglatib) voqeylikni bilish, o'zlashtirish, o'zgartirish usullari majmuasidir. Metod-pedagogik jarayon elementi sifatida mazmun, maqsadlarga maksimal mos kelishi kerak, ana shunda-tarbiya, ta'lim rivojlanish amalga oshadi.

Metodika- pedagogikaning o'qitish qonuniyatlari, qoidalari, tashkil etish shakllari, amalga oshirishi va natijalarini nazorat qilib, baholash metod hamda vositalari o'zida mujassamlashtiruvchi fan tarmog'idir.

O'qitish metodikasi- bu turli usullar tizimi bo'lib, o'quv-didaktik materiallaridan foydalanish orqali belgilangan maqsadga erishish uchun nazariy va amaliy mashg'ulotlar paytida qo'llaniladigan usullar majmuasidir.

Mahorat – o'zlashtirilgan bilimlar va hayotiy tajribalar asosida barcha amaliy ish xarakatlarni (shu jumladan, dars berishni) kam kuch va kam vaqt sarflab bajarishdir.

Kasb- muayyan bilim va mahorat talab etadigan mehnat faoliyati turidir. Kasb –hunar sirlarini egallashga umumiy hamda maxsus ma'lumot, amaliy ish-xarakter usullarini o'zlashtirish orqali erishiladi.

Ilmiy-texnika taraqqiyoti va kasb-hunar ta'limi. Mamlakatimiz oldida turgan xilma-xil iqtisodiy va ijtimoiy vazifalarning muvaffaqiyatli hal qilinishi mehnat unumdorligini jadal sur'atlar bilan o'stirishga, butun ijtimoiy ishlab chiqarishning samaradorligini keskin ravishda oshirish va ilmiy-texnika taraqqiyotini tezlashtirishga bog'liq.

Bu sharoitlarda iqtisodiy yuksalishning so'zsiz sharti qo'l mehnati ulushini keskin qisqartirish, ishlab chiqarishni kompleks mexanizatsiyalashtirish va avtomatlashtirishdan iborat.

Ishlab chiqarishni takomillashtirishning to'xtovsiz amalga oshayotgan jarayonlari, yangi texnika va ilg'or texnologiyaning joriy qilinishi ishchilar mehnati xarakteri hamda mazmunidagi o'zgarishlarni ko'p jihatdan belgilab beradi, ularning madaniy-texnikaviy saviyalarini yanada o'stirishga nisbatan qo'yiladigan talablarni oshiradi.

Hozirgi zamon ishlab chiqarishi ishchi oldiga qo'yadigan kasbiy malaka talablari ancha tez o'smoqda. Hozirgi vaqtda ishchi ishlab chiqarish operatsiyalarini bajara bilishining, chuqur kasbiy malakaga ega bo'lishining qzi yetarli emas, u ishlab chiqarish texnikasi va texnologiyasini mukammal bilishi, bir qancha ilmiy fanlarning asoslari to'grisida tasanvurga ega bo'lishi, mehnatning ilg'or metodlarini hamisha egallab borishi ham zarur.

Hozirgi vaqtda biror detalning qanday qilib tayyorlanishini bilish kifoya emas. Ishchi detalning nima uchun bunday ishlanishini, belgilangan texnikaviy shartlardan chetga chiqish nimalarga olib kelishini tushunishi kerak. Agar ilgari ishchi tayyorlash unda biror ishlab chiqarish operatsiyalarini bajarish uchun muayyan malakalar hosil qilishdan iborat bo'lgan bo'lsa, endilikda bu vazifa maxsus texnika va umumta'lim fanlari o'qitishni, muhandislik-texnik tayyorgarlikni ham o'z ichiga oladi.

Masalan, yangi ilg'or payvandlash usullari (qalin metallarni elektr-shlak usulida payvandlash, flyus ostida avtomatik payvandlash, ikki yoy yordamida payvandlash, metallni plazma bilan qirqish usullari) keng ko'lamda joriy etilishi munosabati bilan malakali elektr payvandchi takrorlanmaydigan ko'pdan-ko'p operatsiyalarni o'z ichiga oluvchi murakkab texnika va texnologiyani bilishi kerak. U elektrotexnika, fizika, ximiya, metallurgiya asoslarini elektr payvandlash qurilmalari, avtomat va mashinalarning tuzilishini, ularni sozlash hamda rostlashni; elektrik va kinematik sxemalarni; elektr-o'lchash asboblarning tuzilishi va ishlash printsipini; payvandlash rejimini rostlash texnologiyasi hamda usullarini; payvand choklarni nazorat qilish usullarini, payvandlash rejimlarini; payvandlangan buyumlarda ichki kuchlanishlar va deformatsiyalar paydo bo'lish sabablari hamda ularning oldini olish choralarini, shuningdek, ko'pgina boshqa narsalarni bilishi shart.

Mexanika-yig'uv ishlab chiqarishida mehnat unumdorligini va chiqariladigan mahsulot sifatini oshirishga yordam beradigan yangi ilg'or texnologik jarayonlar joriy qilindi. Bu ishlab chiqarish ishchilari uchun elektrotexnika, texnikaviy mexanika, gidravlika va pnevmatika, teplotexnika, matematika, mashinasozlik chizmachiligi, metallar va metallmas materiallar texnologiyasi, ishlab chiqarishning tashkil etilishi hamda ekonomikasi sohasidagi bilimlarni bilish majburiy bo'lib qolmoqda.

Masalan, murakkab uzal yoki mashina yig'ish brigadasiga rahbarlik qiluvchi va murakkab chizma hamda sxemalar, aniq nazorat-o'lchash asboblari bilan ish ko'ruvchi hozirgi zamon yuqori malakali ishchining mehnati asosan aqliy mehnatdir.

Shunday qilib, ishchi tayyorlashda kasbiy mohirlik bilan bir qatorda fanlar asosini bilish, texnikani, texnologiyani rivojlantirishning va ishlab chiqarishni tashkil etishning ilmiy printsiplarini tushunish katta ahamiyatga ega. Bu narsa ishlab chiqarish zarurati bo'lib qolmoqda. Ilmiy-texnika taraqqiyoti ishchilarning tor ixtisoslashuvini yengishga yordam beradi va keng ixtisosli ishchi tayyorlashni birinchi o'ringa o'tishi, ishchilarni o'z bilimlari darajasini doimo oshirib borishga, malakasini oshirishga undaydi. Inson biror kasbni egallab, o'zini «bilag'on» va kishga muhtoj emasman, deb hisoblaydigan vaqtlar o'tib ketdi.

Malakali ishchilar tayyorlash mazmuni. Kasb-hunar ta'limi tizimi mamlakatimiz xalq xo'jaligining barcha tarmoqlari uchun har tomonlama kamolga yetgan, texnikaviy ma'lumotli, g'oyaviy turg'un, o'z kasbini puxta egallagan, yangi texnikani o'zlashtira va takomillashtira oladigan, ishchilarning va mehnat an'alarini boyita biladigan yosh ishchilar tayyorlashi lozim.

Ta'lim berish jarayonida o'quvchilarda bilim, uquv hamda malakalarning muayyan tizimi hosil bo'ladi, ularning aqliy hamda jismoniy qobiliyatlari rivojlanadi, e'tiqodlar hosil bladi.

Kasb-hunar ta'limi tizimi butun xalk ta'limi tizimining uzviy qismidir. Shu sababli, maktabda beriladigan ta'lim mazmuniga nisbatan qo'yiladigan asosiy umumiy talablar kasb-hunar kollejlariga ham butunlay va to'la taalluqlidir. Ammo kasb-hunar ta'limi tizimining o'ziga xos xususiyatlari bo'lib, malakali ishchilar tayyorlash mazmunini belgilashda buni hisobga olish zarur.

Ta'lim berish mazmuni deganda, shunday bilim, uquv va malakalar majmui tushuniladiki, bularni egallash muayyan kasb va malakaga ega bo'lgan ishchi tayyorlashni hamda uni faol va ongli qilib tarbiyalashni ta'minlaydi.

Kasb-hunar kollejlarida malakali ishchilar tayyorlash mazmuni quyidagi asosiy talablarga javob berishi kerak.

Tayyorgarlikning keng profilda bo'lishi. Hozirgi zamon ishlab chiqarishi texnika hamda texnologiya sohasida tez va muttasil sodir bo'layotgan chuqur sifat o'zgarishlari bilan xarakterlanadi. Shu sababli hozirgi zamon ishchisi tayyorlash mazmunining o'ziga xos xususiyatlaridan biri unda o'zgarib turadigan ishlab chiqarish sharoitlariga tez kirishib ketishga imkon beruvchi fazilatlar hosil qilishdan iborat. Bunga tayyorgarlik profilini kengaytirish yo'li bilan erishiladi.

Tayyorlashning keng profili to'g'risida gap borar ekan, "keng ixtisosli ishchi" va "keng ixtisosli kasb" tushunchalarini bir-biridan farq qilish kerak. Keng ixtisosli ishchi uchun muayyan professional talablar chegarasida xilma-xil ishlar bajarish xosdir. Bunday ishchidan kasb usullarini puxta egallab olishgina emas, balki umumtexnikaviy va maxsus bilimlarni chuqur, har tomonlama bilish ham talab etiladi. Keng ixtisosli kasb xarakter jihatidan yondosh ish turlarini o'zida mujassam qiladiki, ularni ishlab chiqarish sharoitida tor ixtisosli ishchilargina bajara oladi. Ishchining keng ixtisosli kasbni egallashi unga ish vaqtdan yaxshiroq foydalanishga, asbob-uskunaning bekor turib qolishiga barham berishga, mehnat unumdorligini oshirishga imkon beradi. Masalan, umummontaj ishlari va umumiy ishlarga mo'ljallangan asbob-uskunalar slesar -montajchisi, traktorchi-mashinist, kimyoviy ishlab chiqarishlar apparatchisi, mexanika-yig'uv ishlari chilangari,

chilangar-tamirchi, elektr asbob-uskunalarga xizmat ko'rsatuvchi va ularni tamirlovchi elektromontyor va shu kabilar keng ixtisosli kasblarga kiradi.

Keng ixtisosli kasblar bir necha tor ixtisosliklarni shunchaki birlashtirish yo'li bilan hosil qilinmaydi. Bu kasblar ishlab chiqarishning ob'ektiv talablari asosida ilmiy-texnika taraqqiyotining natijasi sifatida paydo bo'ladi.

Shunday qilib, tayyorlov profili ko'lamini sifat jihatidan ham, miqdor jihatidan ham olib qarash kerak. Uning sifat jihati ishlarning murakkabligi bilan xarakterlanadi, miqdor jihati esa ma'lum malakali ishchi bajaradigan ishlarnint xilma-xilligi bilan ifodalanadi.

2-mavzu: Kasb hunar ta'limining o'quv me'yoriy hujjatlari O'quv moduli birliklari

1. O'rta maxsus kasb-xunar ta'limi mazmuni
2. Davlat ta'lim standartlari
3. Malaka tavsifnomasi.
4. O'quv rejasi va uning tuzilishi.
5. O'quv dasturlari va uning tuzilishi.

Aniqlashtirilgan o'quv maqsadlari (talabning vazifalari)

Talaba mavzuni o'zlashtirgandan so'ng:

- O'rta maxsus kasb-xunar ta'limi mazmunini biladi;
- malaka tavsifnomasini ta'riflay oladi;
- o'quv rejasi va uning tuzilishini tushunadi;
- o'quv dasturlari va uning tuzilishini tushunadi;

Mavzuni o'qitishda aqliy hujum, suhbat, klaster metodlaridan foydalaniladi.

Tayanch so'z va iboralar

Davlat ta'lim standarti, Malaka tavsifnomasi, namunaviy o'quv reja, ishchi o'quv reja, o'quv dasturi, ishchi o'quv dasturi.

O'quv rejalari va dasturlari xalq xo'jaligi ishchilarning kasbiy tayyorgarligiga nisbatan qo'yadigan asosiy talablarni aks ettiruvchi kasb tavsifnomalar asosida ishlab chiqiladi.

Kasb tavsifnomasida tegishli kasb va malaka darajasidagi ishchi bilishi kerak bo'lgan kasbiy uquv hamda malakalar, ixtisosiga tegishli ishlarni ongli ravishda va sifatli qilib bajarishi uchun zarur bilimlar ko'rsatiladi.

Kollejlarda kasb tavsifnomalardan davlat attestatsiya hay'atlari bitirish ishlari himoyasi o'tkazishda qo'llanma hujjat sifatida foydalanadi. O'zbekiston Respublikasi Davlat mustakilligiga erishib, iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishning o'ziga xos yulini tanlashi kadrlar tayyorlash to'zilmesi va mazmunini qayta tashkil etishni zarur kilib kuydi. «Ta'lim to'g'risida» gi qonunning joriy etilishi yangi O'quv rejalari, dasturlari, darsliklarni xamda zamonaviy didaktik ta'minotni ishlab chikishni va tadbik etishni takozo kildi.

Shu nuqtai nazardan kadrlar tayyorlash milliy dasturida ta'lim jarayoni, mazmunini islox qilish asosan, me'yoriy xujjatlar majmuasi (davlat ta'lim

standarti, O'quv rejalari va dasturlari) asosida, kadrlarga ta'lim va tarbiya berish milliy istiklol goyalariga muvofik amalga oshirilishi aloxida takidlab utilgan.

Kasb-hunar ta'limi yunalishlari tasniflagichi o'rta maxsus va kasb-hunar ta'limi muassasalarida kichik mutaxassislar tayyorlash bo'yicha tayyorlov yo'nalishlari kasblarining va mutaxassisliklarining tizimlashtirilgan ro'yxatidir.

Davlat ta'lim standartlari (DTS) - umumiy o'rta, o'rta maxsus, kasb - hunar va oliy ta'lim mazmuniga hamda sifatiga qo'yiladigan talablarni belgilaydi. DTSlarni bajarish O'zbekiston Respublikasining barcha ta'lim muassasalari uchun majburiydir.

Kasb -hunar ta'lim tarmoq standarti - yo'nalishlari bo'yicha kichik mutaxassislarni tayyorlashning zarur va yetarli mazmuni hamda pirovard maqsadlarni aniqlaydi, ta'lim oluvchilarning O'quv yuklamalari xajmi va standart sifatleri nazoratini belgilab beradi.

Ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishni rejalashtiruvchi, asosiy xujjat O'quv rejalari hisoblanadi. O'quv rejasi kasb- hunar ta'lim muassasalarida ta'lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etishni, O'quv fanlarini alohida o'rganish sur'atini ta'minlovchi xujjatdir.

O'quv rejasi-xar bir yo'nalish uchun alohida tuzilib, vazirlik tomonidan tasdiqlanadi. Unda quyidagilar o'z ifodasini topadi:

1. Tayyorlov yo'nalishi (ixtisoslik) 4 kodi va uning nomlanishi

O'qish muddati

O'qishni tugatgandan so'ng olinadigan akademik darajasi

2. Ta'lim shakli

3. O'quv davrining taqsimoti (jadvali)

4. O'quv jarayonining rejasi

6.1.O'rganiladigan O'quv predmetlari

6.2.Xar bir O'quv predmetini o'rganish uchun ajratilgan umumiy vakt miqdori

6.3.O'rganish uchun ajratilgan vaqtni- ma'ruza, amaliy ma'shg'ulot, laboratoriya ishlari, seminarlar, kurs loyihalari va mustaqil ta'limga qanday miqdorda taqsimlanganligi.

6.4.O'quv predmetini qaysi bosqich, semestrlarda, xaftasiga qancha soatdan o'rganish tartibi.

7. Davlat attestatsiyasi.

8.Tanlov fanlarinig ro'yxati

9. Izoxlar

O'quv rejalari mazmuni va tuzilishiga mos xolda quyidagi omillarga e'tiborni qaratmok lozim:

- ta'lim va tarbiyaning maqsadi yo'naltirilganligiga;

-mehnat va ishlab chiqarish jarayonining tuzilishiga;

- ta'lim - tarbiya jarayonining qonuniyatlariga.

O'quv rejalari ishlab chiqishda bulgusi mutaxassislarda shakllantirilayotgan malaka mahoratlari darajasining o'rganilayotgan O'quv fanlari miqdoriga va o'rganish davriga aniq mos tushishini e'tiborda tutmok

lozim. Bulgusi mutaxasislarning bilim va ko'nikmalarining shakllanishini, xar bir fanni bosqichma – bosqich chuqur o'rganishlari, qulay va muximligini ham nazarda tutishi kerak buladi.

O'quv rejalari kollejning vazifalari, o'quvchilar tarkibiy va o'qitish muddatlari to'g'risidagi davlat direktivalari asosida tuziladi. O'quv rejalarida o'quv fanlari ro'yxati keltiriladi, ularni o'rganish tartibi hamda vaqti, o'quv yili tuzilishi, mashg'ulotlar rejimi ko'rsatiladi.

Ko'p yillik tajribani umumlashtirib, kasb hunar kollejlarda malakali ishchilar tayyorlash uchun o'quv rejalari tuzishga oid tavsiyalarni ta'riflash mumkin.

O'quv rejasini ishlab chiqishdagi eng muhim masalalardan biri o'rganilishi lozim bo'lgan fanlarni aniqlashdan iborat. Kasb hunar kollejlarda o'qitish mazmunini aniqlashning aniq ilmiy printsiplari hali ishlab chiqilgan emas, shuning uchun bu masala, odatda, amaliy tajriba asosida hal qilinadi.

O'qitish mazmunini aniqlashda, asosan, kasb-hunar ta'limi tizimi oldida turgan asosiy vazifaga - doimo o'sib borayotgan ishlab chiqarish sharoitida mehnat qilishga qobil malakali ishchilar tayyorlash vazifasiga asoslaniladi. Bu vazifani bajarish uchun o'quvchilar o'z kasblariga xos ishlarni bajarish uquv hamda malakalarini mukammal egallab olishlari (kasb tavsifnoma chegarasida) kerak. O'quvchilarning mehnat faoliyatiga tayyorligi ma'lum maqsadga qaratilgan va rejali ravishda olib boriladigan ishlab chiqarish ta'limi natijasida hosil bo'ladi. Ishlab chiqarish ta'limi esa o'quv rejasiga mustaqil fan tarzida kiritiladi.

O'quv rejalarni ishlab chiqishda ishlab chiqarish ta'limi uchun beriladigan vaqtni, shuningdek, ishlab chiqarish ta'limi bilan nazariy ta'lim orasidagi maqbul nisbatlarni aniqlash katta ahamiyatga ega.

Mamlakatimiz va xorijiy adabiyotlarida yozilishicha, yangi texnikadan, ilg'or texnologiyadan foydalanish va ishlab chiqarishni ancha zamonaviy tashkil etish natijasida ishchining faoliyatida aqliy ishlar soni ko'payib, jismoniy mehnat ulushi kamayib bormoqda. Bu hol, ayniqsa, ilmiy-texnika taraqqiyoti natijasida paydo bo'layotgan yangi kasblar uchun xosdir. Tadqiqotlardan olingan ma'lumotlarga qaraganda, faoliyatning aqliy komponentlari ayrim kasblar uchun 80-90% ni tashkil etadi.

Tabiiyki, buni ishlab chiqarish ta'limi bilan nazariy ta'lim orasidagi nisbatlarni aniqlashga to'la asos qilib olib bo'lmaydi, ammo ishchining mehnatida texnikani kuzatish va uni boshqarish kabi operatsiyalar salmog'ining ortishi malakali ishchilar tayyorlash mazmunida nazariy bilimlar hajmini oshirish zaruratini tug'diradi. Kollejlarning o'quv rejalarida ishlab chiqarish ta'limiga barcha o'quv vaqtining 55-65% qismi ajratiladi. Tajriba va ilmiy tadqiqotlar natijalari bunday nisbat eng ijobiy natijalar berishini ko'rsatdi.

Kasb-hunar kollejlarning o'quv rejalariga umumta'lim fanlari qo'shilishi munosabati bilan nazariy ta'lim va ishlab chiqarish ta'limi orasidagi nisbat o'zgardi: nazariy ta'limga 60% gacha vaqt ajratiladi.

Malakali ishchi mehnat jarayonlarini bajara bilish bilan bir qatorda kasbiy bilimlarning muayyan darajasi bilan ham xarakterlanadi. U ongli va unumli mehnat qilishi uchun kelajakda o'zi ishlaydign yoki ta'mir qiladigan asbob-uskunalarining ishlash printsipi va tuzilishini, bunda ishlatiladigan asbob, moslama, nazorat-o'lchash asboblari va apparatlarni, ishlarni bajarish texnologik jarayonini kasb tavsifnoma talablariga muvofiq ravishda bilishi kerak. O'quvchi bu bilimlarni olish uchun maxsus texnologiyani (asbob-uskunalarni, asboblarni, texnologik jarayonlarni, ba`zan esa materiallarni ham o'z ichiga oladigan sintetik fanni) yoki bir necha maxsus fanlarni o'rganishi zarur.

O'quvchilarning texnikaviy saviyasini kengaytirish, asbob-uskunalarining tuzilishi va ishlashini, texnologik jarayonlar tuzilishining nazariy asoslarini bilib olishlari, shuningdek, o'qitishning ko'p tarmoqli yo'nalishda bo'lishini ta'minlash uchun o'quv rejalariga umumtexnika fanlari kiritilgan bo'lib, ular o'xshash kasblarning muayyan guruhlari uchun o'z mazmuni va hajmi jihatidan umumiy fanlar hisoblanadi.

Maxsus va umumtexnika fanlarini o'rganish uchun o'quv vaqtining 18-20% ulushi ajratiladi. Ilmiy-texnika taraqqiyotining ishchilar tayyorlashga bo'lgan talablari borgan sari o'sib borishi munosabati bilan bu fanlarga ajratiladigan o'quv soatlarini ko'paytirish tendentsiyasi ko'zatilmokda.

O'quv rejalariga maxsus va umutexnika fanlaridan tashqari, mazmuni va hajmi jihatidan barcha kasblar uchun umumiy bo'lgan umumta`lim fanlari va jismoniy tarbiya kiritilgan. Kollej uchun umumta`lim fanlari jumlasiga ijtimoiy fanlar (huquqshunoslik, estetik tarbiya, iqtisodiyot asoslari), boshlang'ich harbiy tayyorgarlik kiradi.

O'rganiladigan fanlarning maqbul sonini aniqlash muhimdir. Kasbiy va umumiy ta`lim tajribasi shundan guvohlik beradiki, bir vaqtda o'rganiladigan fanlar sonining oshirilishi o'qitishni tashkil qilishni va o'qitish jarayonini qiyinlashtiradi.

O'quv rejalarini, odatda, tayyorlov mazmuni jihatidan bir-biriga yaqin kasblar guruhlari uchun ishlab chiqiladi. Kasblarni guruhlarga birlashtirishning asosiy mezonini umumtexnikaviy tayyorlov mazmuni, ya`ni umumtexnika fanlaridir.

O'quv rejasiga nazariy ta`lim va ishlab chiqarish ta`limi shunday tarzda kiritiladiki, ular butun o'qitish davrida o'zviy ravishda qo'shib olib boriladigan bo'ladi. Bu esa ularning o'zaro chambarchas bog'lanishi uchun sharoit yaratadi.

O'quv rejaga qo'yiladigan talablardan biri fanlararo bog'lanishlarni ta'minlashdan iborat. Bu bog'lanish ko'p jihatdan fanlarni o'rganish usullari bilan belgilanadi. Fanlarni o'rganish usullari esa, o'z navbatida, o'qitish muddatiga, har qaysi fanni o'rganish uchun ajratilgan vaqtga va ularning o'zaro bog'lanishiga bog'liq.

O'quv rejalarini tuzishda fanlarni o'rganishning quyidagi uch usuli hisobga olinadi:

parallel o'rganish - barcha fanlar bir vaqtda o'rganiladi; bu usul pedagogika jihatidan hamma vaqt ham to'g'ri bo'lavermaydi, chunki fanlararo mazmunli bog'lanishlar o'rgatish imkoniyatini cheklab qo'yadi; asosan, 1 yillik o'quv rejalari tuzishda qo'llaniladi;

ketma-ket o'rganish - o'zaro bog'langan fanlar ketma-ket o'rganiladi; bu usul fanlararo bog'lanishga uchun eng yaxshi sharoit yaratadi; o'qitish muddati o'zoq (3-4 yil) bo'lganda o'quv fanlari soni cheklangan o'quv rejalarida qo'llaniladi;

aralash o'rganish - fanlar o'quv rejasiga ham parallel, ham ketma-ket kiritiladi; bu usul o'qitish muddati 2-3 yil bo'lgan o'quv rejalari tuzishda eng ko'p tarqalgan.

Fanlararo bog'lanishlarni ta'minlash uchun umumtexnika va asosiy umumta'lim fanlari, odatda, o'qitishning birinchi bosqichida o'rganiladi, bu davrda ishlab chiqarish ta'limiga va maxsus fanlarni o'rganishga ajratiladigan vaqt bir oz qisqartiriladi.

Shu maqsadda o'quv rejalari tuzishda o'rganiladigan fanlar va ishlab chiqarish ta'limining mavzuma-mavzu bog'lanishiga oid grafiklar ishlab chiqiladi.

O'quv rejalarida ijtimoiy fanlar va jismoniy tarbiyaga, odatda, nazariy ta'limning boshidan oxirigacha haftasiga 2 soat ajratilgan. Bu hol o'quvchilarni g'oyaviy-siyosiy tarbiyalash va jismoniy rivojlantirish uchun qulay sharoit yaratadi.

18 yoshga to'lmagan o'quvchilar uchun haftalik o'quv yuklamasi 36 soat, 18 va undan katta yoshdagilar uchun esa 41 soat bo'lishi zarur. O'quv rejalarida ta'tillarning qancha davom etishi hamda vaqti (qishki ta'til - 2 hafta va yozgi ta'til -6 hafta), yakuniy baholashga kiritiladigan fanlar, ularning o'tkazilish vaqti, konsul tatsiya va yakuniy baholashlar uchun ajratilgan soatlar soni ko'rsatiladi.

Dastur o'quv predmetining mazmuni, uni taxsil oluvchilar tomonidan o'zlashtirilishining eng maqbul usullari, tartibiy, axborot manbalarini o'zida mujassamlashtiruvchi me'yoriy xujjatdir.

O'quv dasturi -shu nomlangan O'quv predmetiga tegishli bo'ladi. O'quv predmeti -ta'lim muassasasida o'rganish uchun fan, texnika, sanoat, ishlab chiqarish faoliyatining muayyan sohasida tanlab olingan bilim, ko'nikma, malaka va shaxsiy fazilatlar tizimidir.

Ta'lim standartlarida belgilab berilganidek, umumiy va maxsus talablar, bilim va ko'nikmalar, O'quv rejalaridagi umum kasbiy va maxsus fanlarda o'zaro o'zviylikini ta'minlash, fan dasturlarini zamon talablariga mos ravishda oddiydan murakkabga qarab tuzib chiqish, xar bir fan dasturlarining mavzulariga mos ravishda qo'shimcha ko'rgazmali qurollar yaratish o'qituvchilarga murakkab vazifalarni qo'yadi, talabalarning esa nazariy bilimlarini shakllantirib boradi.

Kichik mutaxassislar tayyorlashga qo'yilgan talablarning xujjatli asosini tasvirlaydigan O'quv dasturlarida pedagogik maqsadlarning to'liq va aniq belgilanishini talab qilinadi. To'liqlik deganda mazmunning barcha zaruriy va qo'yilgan maqsadga erishish uchun yetarli elementlari kiritish tushuniladi. Aniqlik deganda esa real O'quv jarayonida berilgan mazmunda joriy qilish yo'lini ko'rsatadigan elementlar va belgilar tasavvur etiladi.

O'quv-dasturiy xujjatlar tuzilmasi va mazmunini ishlab chiqish o'qitish jarayonini takomillashtirish mehnat bozori talablariga javob beradigan malakali kadrlar tayyorlashda muhim ahamiyatga ega.

O'quv dasturlarida o'quvchilar o'quv rejasiga kiritilgan har qaysi fandan nimani va qanday izchillikda o'rganish kerakligi, shuningdek, o'quvchilar bilib olishi lozim bo'lgan bilim, uquv va malakalar hajmi belgilab beriladi. Dasturlar ikki qismdan: mavzular rejasidan va dasturning o'zidan iborat.

O'quv dasturlarining mazmuni kasb tavsifnomalarning talablari asosida aniqlanadi. Dasturlarni ishlab chiqishda didaktik printsiplarga va malakali ishchilar tayyorlash mazmuniga qo'yiladigan talablarga amal qilinadi. Ishlab chiqarish ta'limi dasturlari o'quvchilarni kollejlarning o'quv ustaxonalarida, tajriba xonalarida, o'quv poligonlarida, o'quv xo'jaliklarida, shuningdek, korxonalar, fermer va boshqa tashkilotlardagi ish o'rinlarida o'qitish mazmunini ochib beradi. O'quvchilarga kollej sharoitida ishlab chiqarish ta'limi berish uchun ajratilgan vaqt bilan korxonalarda ishlab chiqarish ta'limi berish uchun ajratilgan vaqt orasidagi nisbat kasbning o'ziga xos xususiyatiga, shuningdek, kollejda o'quv ustaxonasi, poligon, o'quv tajriba xonasi va shu kabilar tashkil etish imkoniyatlari hamda zaruratiga bog'liq bo'lib, tajriba yo'li bilan aniqlanadi.

Ishlab chiqarish ta'limi dasturlarida o'quvchilarga operatsiyalarni bajarishning qanday yo'llari va usullarini, ishlarning qanday turlarini, qanday funktsiyalarni o'rgatish kerakligi ko'rsatiladi. Ayrim hollarda o'quvchilarning malakalariga nisbatan qo'yiladigan talablar texnikaviy ko'rsatkichlar bilan xarakterlanadi. O'quvchilar bu ko'rsatkichlarga (masalan, buyumlar geometrik shaklining aniqligi, yuzalarning sifati, birikmalarning aniqligi yoki mustahkamligi, ma'lum standart, normativ va ko'rsatkichlarga mosligi, asbob-uskunalarining talab etilgan ish rejimlariga erishish, miqdoriy ko'rsatkichlar va hokazo) o'rganilayotgan mavzuga oid muayyan ishlarni bajarish natijasida erishishlari lozim.

O'quv materialini tanlashda mavzuni o'rganishga ajratilgan vaqt va o'quvchilarning materialni o'zlashtira olish-olmasligi hisobga olinadi.

Dasturlarda o'quvchilarni tegishli kasbga xos bo'lgan va yuqori unumli hozirgi zamon texnikasi hamda texnologiyasidan foydalanib bajariladigan ish usuli hamda metodlariga o'rgatishning pedagogika jihatidan ma'qul va texnika jihatidan asoslangan tartibi, ishlab chiqarish ilg'orlari hamda novatorlari qo'lga kiritgan yutuqlarni amalda o'rganish, mehnatni ilmiy tashkil etish usullarini bilib olish ko'zda tutiladi.

Maxsus va umumtexnika fanlari dasturlarida shunday o'quv materiali bo'ladiki, o'quvchilar bu materialni o'rganib, ishlab chiqarishning hozirgi zamon texnikasi va texnologiyasi asoslarini o'rganilayotgan kasbni ongli ravishda, puxta va chuqur egallash hamda ishlab chiqarish malakasini yanada oshirish uchun zarur bo'lgan hajmda o'zlashtiradilar.

Maxsus va umumtexnika fanlari dasturlarida o'quv materiali mazmunini aniqlashda avvalo ilmiylik printsiptiga asoslaniladi. Bu printsiptga muvofiq, o'rganish uchun ilmiy tadqiqotlar bilan asoslab berilgan va tajribada tekshirib ko'rilgan jarayon, hodisa va faktlar, fan hamda texnikada qabul kilingan termin, qoida va belgilar tanlab olinadi. Ilmiylik printsipti materialni mantiqiy izchillik bilan bayon etishni, har bir yangi hodisa yoki narsani har tomonlama o'rganishni, mazkur ob'ektning o'ziga o'xshash boshqa ob'ektlar bilan ham, o'zidan farq qiladigan ob'ektlar bilan ham bog'lanishidagi xilma-xillikni aniqlashni talab etadi.

Umumtexnika fanlari dasturlarida o'quv materialining mazmunini va uni o'rganish ketma-ketligini aniqlashda, asosi ochib berilayotgan fanning mazmuni, mantiqiga asoslaniladi. Masalan, elektrotexnika, chizmachilik, metallar texnologiyasi, radiotexnika fanlarining dasturlari mazmuni jihatidan eng barqaror dasturlardir.

Dasturlardagi o'quv materialini mazmunini aniqlash mezonlaridan biri uni o'quvchilarga tushunarli bo'lishidir. O'quv materialining tushunarli bo'lishi deganda, uni soddalashtirish yoki yengillashtirish tushunilmasligi kerak. O'quv materialining tushunarliliigi deganda, uning o'quvchilar uncha qiynalmay o'zlashtira oladigan darajada ochib berilishi tushuniladi. Shunday qilinganda o'quvchilarning tafakkuri, xotirasi, irodasi rivojlanadi. O'quv materialini tushunadigan qilib tanlashda bilimlar hajmini va o'quv materialinint ochib berilish chuqurligini aniqlash ko'zda tutiladi.

Dasturning har bir mavzusi bo'yicha bilimlar hajmini belgilashda zarur bo'ladigan asosiy materialga, shuningdek, illyustrativ va ma'lumotnoma materialga asoslaniladi hamda uning hajmi bilan o'quvchilarning fikrlash va xotirada saqlab qolish imkoniyatlariga taqqoslab ko'riladi. Bunda o'qitish davri, temaga ajratilgan vaqt, uquv materialining muhimligi, o'quvchilarning tayyorgarlik darajasi, fanlararo bog'lanishlar hisobga olinadi.

Ochib berilish chuqurlngi jihatidan olganda o'quv materialini shartli ravishda uch guruhga: oson, o'rtacha va qiyin o'zlashtiriladigan materiallarga bo'lish mumkin. Ma'lumki, faktlar eng oson material; faktlar tizimi - o'zlashtirilishi qiyin material; o'rganiladigan mashina, apparat, mexanizm, materiallar sifati, ish texnologiyasining muhim alomatlarini aniqlash yanada qiyin. Tushunish va o'zlashtirish eng qiyin material - sabab-natijali bog'lanishlarni topish, chunki ular tarkibida ancha murakkab o'quv materiali bo'ladi. Sabab-natijali bog'lanishlarni aniqlash zarurati, ko'pincha, mashinalarni sozlovchilarda, apparatchilarda, yig'uvchi-chilangarlarda, haydovchilarda, montajchilarda va ko'pgina boshqa kasb ishchilarida paydo bo'ladi. Bunda

sabab ma`lum bo`lsa, natijani topish, aksincha - natijani bilaturib, sababni topishga qaraganda oson bo`ladi. Holbuki, yuqorida ko`rsatib o`tilgan kasb ishchilari bo`zilish, ishdan chiqish, ishlamay qo`yish, avariya va shu kabilar sabablarini topa bilishlari kerak.

O`quvchilarni sababni qidirib topishga o`rgatish ularda texnologik tafakkurning rivojlantirilishini talab qiladigan juda qiyin jarayondir. Bu muhim talab dasturlar tuzishda hisobga olinadi.

Yuqorida ta`kidlab o`tilganidek, o`quv materialining qiyinlik darajasi o`rganiladigan tushunchaning ichki bog`lanishlariga bog`liq. Bog`lanishlar qanchalik kam bo`lsa, tushunchani o`zlashtirish shunchalik oson, bog`lanishlar qanchalik ko`p bo`lsa, tushunchani o`zlashtirish shunchalik murakkab bo`ladi. Bu ham dasturlardagi o`quv materialining ochib berilish chuqurligini aniqlashda e`tiborga olinadi.

Dasturlardagi o`quv materialining ochib berilishi chuqurligi ko`p jihatdan o`quvchilarning umumiy ta`limdan olgan tayyorgarlik darajasiga bog`liq. Masalan, kollejlarda uchun dasturlar tuzishda o`quvchilarning umumta`lim fanlarini o`rganishi ularning har tomonlama rivojlanishiga yordam berishiga, o`quv materialini chuqurroq o`rganish imkoniyatiga ijobiy ta`sir etishiga asoslaniladi. Dasturlarda mashina va mexanizmlarning tuzilishi hamda ishlashiga oid nazariy printsiplarni chuqur asoslab berish, tipaviy texnologiya, jarayonlarning ilmiy asoslarini anglab olish ko`zda tutiladi. Yig`ish va tamirlash-rostlash ishlarining puxtaligi, aniqligi va sifatini oshirish masalalariga, ularni ob`ektiv diagnostika alomatlariga ko`ra asboblar vositasida tekshirishga alohida e`tibor beriladi. Fanni o`rganish uchun o`quvchilardan turli tip, marka va modifikatsiyadagi juda ko`p mashinaning tuzilishini bilish talab qilingan hollarda dasturlarda shunga o`xshash mashinalarning tuzilishiga, ishlashiga oid printsiplarni, tipaviy texnologik jarayonlarni o`rganish hamda shu asosda eng zamonaviy va xarakterli konkret konstruktsiyalarning xususiyatlarini o`rganish ko`zda tutiladi.

Dasturlar tuzishda o`quv materialiga nisbatan qo`yiladigan talablar uning amaliyligiga va zamonaviyligiga qo`yiladigan talablar hisobga olinadi. Bunda o`quvchilarning kollejdagi oladigan bilimlari ishlab chiqarishda va ijtimoiy tajribada tatbiq etilgan taqdirdagina katta ahamiyatga ega blishiga asoslaniladi. Shuning uchun o`quv materialini tanlashda dasturlarga ishlab chiqarish texnikasi va texnologiyasining hozirgi darajasiga javob beradigan, ishchilarning kasbiy mehnatga, tarbiyasi, ijtimoiy faoliyati bilan bevosita bog`langan materiallar kiritiladi. Shu nuqtai nazardan maxsus fanlarning o`quv dasturlari mazmuni vaqt-vaqti bilan qayta ko`rib chiqiladi va yangilanadi. Tadqiqotlar shuni ko`rsatadiki, dasturlar mazmunining 20-30% qismi har 5-10 yilda operativ tarzda qayta ko`rib chiqilishi zarur, qolgan 70-80% qismi esa dastur mazmunining turg`un qismi bo`lib, o`zoq muddat o`zgarmay qolishi mumkin.

Shu narsa an`anaga aylanib qoldiki, o`quv dasturlari faqat o`qitish mazmunini, ya`ni o`quvchilarga nimani o`qitish kerakligini ochib beradi.

O'qitish metodikasini, ya'ni qanday o'qitish kerakligini esa, odatda, o'qituvchining o'zi hal qiladi. Kollejlar uchun kasb hunar bloki dasturlarini tuzishda dasturlarda o'qitish metodikasining ba'zi masalalarini ochib berishga harakat qilindi. Chunonchi, texnikaviy chizmachilik va elektrotexnika dasturlarining har bir mavzusida o'qituvchi uchun qisqacha metodik tavsiyalar beriladi.

Kollejlar kasb hunari bloki fanlarining dasturlari uchun shu narsa xoski, o'quvchilar bilimlarni ancha ongli va puxta o'zlashtirishi, ularning bilish faoliyatini aktivlashtirish hamda texnikaviy tafakko'rini rivojlantirish maqsadida bu dasturlarda anchagina hisoblash ishlari, texnologik jarayonlarni mustaqil ishlab chiqarish mashqlari, tajriba-amaliy ishlar, mustaqil ishlar, ma'lumotnoma adabiyotidan foydalanib mustaqil bajariladigan ishlar, shuningdek, o'quv ishining olingan bilimlarning hammasini tatbiq qila bilishni talab etadigan boshqa shakllari ko'zda tutilgan. Tajriba-amaliy ishlar, o'isoblash ishlari va mashqlar ruknini aniqlashda quyidagi masalalarni hal qilish nazarda tutiladi: mashina, mexanizm, agregat va qurilmalarining konstruksiyasani o'rganish;

texnologik jarayonlardagi fizikaviy va kimyoviy o'odisalar mohiyatini hamda ularning qonuniyatlarni o'rganish; nuqsonlarni diagnostika qilish, mashina, mexanizm va agregatlarni asboblarni vositasida tekshirish hamda rostlash usullarini o'rganish; ish rejimlarini hisoblash, ishlov berish, yig'ish, tamirlash, sozlashga doir texnologik jarayonlarni mustaqil ishlab chiqish uquvlari hosil qilish.

Kollejlar o'quv rejalariga umumta'lim fanlari kiritilishi sababli ayrim umumtexnika va maxsus fanlarning mazmuni anchagina o'zgartirildi. Masalan, «Elektrotexnika va sanoat elektronikasi asoslari» fani dasturida elektr asoslariga doir materiallar ancha qisqartirildi. Shu bilan birga, o'zgaruvchan tok, elektr mashinalar, transformatorlar, nazorat qilish va boshqarish apparatlari to'g'risidagi material ancha chuqur berildi. «Texnikaviy chizmachilik» fani dasturida proektsion chizmachilik to'g'risidagi ma'lumotlar minimumga keltirildi, ayni paytda, mashinasozlik chizmachiligi va maxsus chizmachilik to'g'risidagi material ancha kengaytirildi. Bir necha kasb, asosan, noenergetik ixtisosdagi kasblar: tokarlar, frezalovchilar, chilangarlar, mashinistlar va shu kabilarda «Elektrotexnika va sanoat elektronikasi asoslari» fani o'rganilmaydi, elektr asbob-uskunalar to'g'risidagi ma'lumotlar esa maxsus fanlar dasturlarida ko'zda tutilgan. O'quvchilar mashina va mexanizmlarning elektr yuritmasini, boshqarish apparatlarini, elektron qurilmalarini, avtomatika va rostlash vositalarini o'rganadilar. Bu masalalar dasturga shunday hisob bilan kiritilganki, o'quvchilar ularni fizika kursining elektr haqidagi bilimlarini o'rganganlaridan keyin o'zlashtiradilar.

3-mavzu: Kasb ta`limi tamoyillari

O`quv moduli birliklari.

1. Faollik tamoyili
2. O`qitishda nazariya bilan va amaliyotni bog`liqligi.
3. Ko`rgazmalilik tamoyili
4. Ilmiylik tamoyili
5. O`qitishda tizimlilik va izchillilik
6. O`qitishda talabalarning onglilik va faolligi
7. O`qitishning tarbiyalovchi xarakteri

Aniqlashtirilgan o`quv maqsadlari (talabaning vazifalari)

Talaba mavzuni o`zlashtirgandan so`ng:

- Kasb ta`limi tamoyillarini ta`riflay oladi;
- Kasb ta`limi tamoyillarini ta`lim jarayonidagi ahamiyatini tushunadi.

Mavzuni o`qitishda aqliy hujum, klaster metodlaridan foydalaniladi.

Tayanch so`z va iboralar

Faollik tamoyili, o`qitishda nazariya bilan va amaliyotni bog`liqligi, ko`rgazmalilik tamoyili, ilmiylik tamoyili, o`qitishda tizimlilik va izchillilik, o`qitishda talabalarning onglilik va faolligi, o`qitishning tarbiyalovchi xarakteri.

O`qitish tamoyillari-o`qitish nazariyasining boshlang`ich qoidalari bo`lib, unga pedagogik jarayonning barcha tashkil etuvchilari amal qilishi kerak.

M.N. Skatkin ta`lim tamoyillarini quyidagicha belgilaydi: ilmiylik, har tomonlamalik, hayot bilan aloqadorlik, tabaqalashtirish, tizimli-lik, o`quv fanlari orasidagi o`zaro aloqadorlik, joriylilik .

M.G. Ogorodnikov esa o`z tadqiqotlarida ilmiylilik, g`oyaviylik, tarixiylik, tizimlilik, nazariya va amaliyotning birligi, ta`limning hayot bilan aloqasi kabilarni tamoyillar sifatida ajratib ko`rsatgan.

S.Ya. Batishev-kasb ta`limi mazmunini ishlab chiqarish va mehnat jarayoni rivojlanishi bilan uzviy bog`langan holda tasavur etish kerak deb hisoblaydi va ta`limning quyidagi tamoyillarini qayd etgan: ilmiylik, tizimlilik va joriylilik, nazariy ta`lim bilan ishlab chiqarish mehnatining birligi.

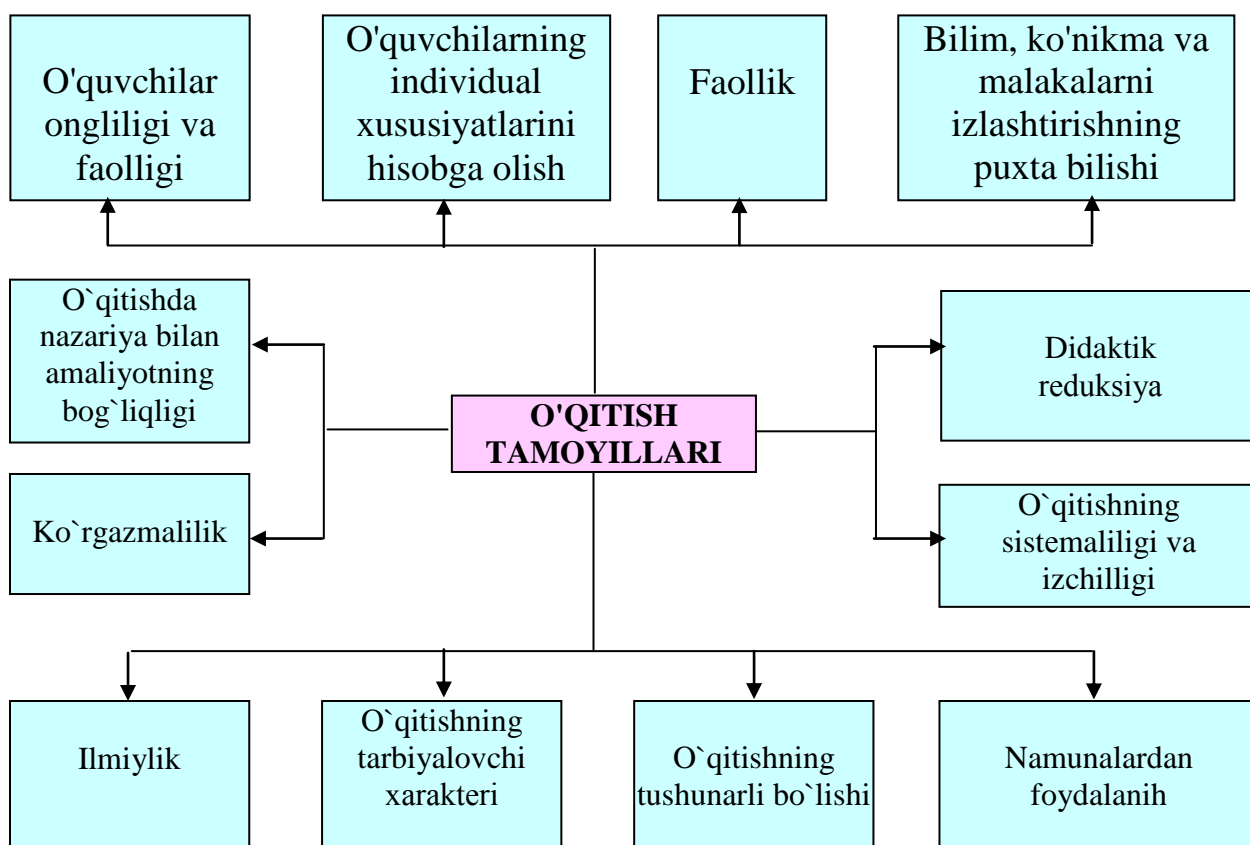
V.A, Skakun - kasb ta`limi tamoyillarini ilmiylik va g`oyaviylik; ta`lim, tarbiya va rivojlantirishning birligi; ilmiy-texnika taraqqiyotiga ta`limning bog`liqligi, politexnizm: malakali ishchilarni tayyorlash barcha tomonlarining bir-biriga aloqasi; ta`limning tabaqalashtirish deb biladi.

A.P. Belyayeva ta`limda xalqchillilik, ilmiylik, politexnikaviylik, tizimlilik, muqobillik, politexnik va kasbiy ta`limning birligi hamda o`zaro aloqasi; fanlararo va majmuaviy o`zaro aloqadorlik, kasbiy safarbarlik, ta`limning moslashuvchanligi va turg'unligi, mujassam-langani hamda tabaqalashganligini asosiy tamoyil sifatida talqin etadi.

O`qitish tamoyillarining majmuasi mavjud bo`lib, ularga quyidagilar kiradi:

- faollik tamoyili;
- o`qitishda nazariya bilan amaliyotning bog`liqligi tamoyili;
- ko`rsatmalilik tamoyili;

- o'qitishning tarbiyalovchi xarakteri tamoyili;
- ilmiylik tamoyili;
- o'qitishda sistemalilik va izchillik tamoyili;
- o'qitishning tushunarli bo'lishi tamoyili;
- namunalardan foydalanish tamoyili;
- talabalarning individual xususiyatlarini hisobga olish tamoyili;
- bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishning puxta bo'lishi tamoyili;
- didaktik reduksiya tamoyili.

1-rasm. O'qitish tamoyillari

Faollik tamoyili - talaba o'zi harakat qilgan paytda yaxshi o'rganadi va o'zlashtiradi. Shuning uchun o'quv jarayoni shunday tashkil qilinishi kerakki, talaba ilm olishga ongli munosabatda bo'lsin.

Talabalar har bir darsga faol qatnashishi kerak. Chunki talaba qandaydir ish bajarishda u ishni ongli ravishda o'zlashtiradi va bu bilim xotirasida chuqurroq o'rnatilib qoladi. Natijada talabalar darslarni yaxshiroq va chuqurroq o'zlashtirgani uchun mukammal bilimga ega bo'lish bilan birga, ularning bu sohada qiziqishi ortadi. Mustaqillik va individual ravishda o'rganish kabilarga faqat shu tarzda erishish mumkin, xolos. Buning uchun, o'qituvchi juda yaxshi uslubiy qobiliyatlarga va ko'nikmalarga ega bo'lishi kerak.

O'qitishda nazariya bilan amaliyotining bog'liqligi. Ilmiy bilimlar kishilarning ishlab chiqarish faoliyati ehtiyojlari asosida paydo bo'lib, ana shu

faoliyatga xizmat qilganligi va hayot bilan bog'langanligi sababli, bu bilimlarni egallash uchun ularni mazmunan o'zlashtirish va amalda qo'llay bilish ham kerak.

Talabalar amaliy faoliyatga tayyorlash nazariy bilimlarni egallash jarayonidan boshlanadi. Keyinchalik u tajriba va amaliy mashg'ulotlarda davom ettiriladi. Bu mashg'ulotlarda talabalar o'qituvchi rahbarligida tajriba sharoitida olmgan bilimlarini tekshiradilar, mustahkamlaydilar va chuqurlashtiradilar. Ularni amalda qo'llanish ko'nikmalari va malakalarini hosil qiladilar.

[shlab chiqarish ta'limi talabalar amaliy faoliyatining muhim bosqichidir. Ular egallagan nazariy bilimlari asosida tanlagan kasblariga doir mehnat ko'nikmalari va malakalarini hosil qiladilar. Shu bilan birga, nazariy bilim ham to'ldirilib, aniqlashtirilib boriladi.

O'qitishning ko'rsatmaliligi. O'qitishning ko'rsatmaliligi shuni tasdiqlaydiki, agar talabalarda o'rganilayotgan jarayonlarni narsa va hodisalarni bevosita idrok qilish bilan bog'liq muayyan hissiy – amaliy tajriba bo'lgan taqdirdagina ular bilimlarni ongli ravishda o'zlashtiradilar hamda ularda ilmiy tasavur va tushunchalar hosil qilish mumkin. Bu tamoyil o'qitish jarayonida turli sezgilardan: ko'rish, eshitish, badan bilan sezish va boshqalardan foydalanishni talab etadi. Buyum qanchalik har tomonlama idrok qilinsa, talabalarning shu buyum haqidagi bilimi ham shunchalik to'la va chuqur bo'ladi.

Ko'rsatmalilik tamoyili o'qitish maqsadlariga mos bo'lib, materialning mazmuni bilan belgilanadi. Bu materialni o'rganish esa talabalarni chinakam ilmiy va hayotiy bilimlar bilan qurollantirishi kerak. Ko'rsatmalilik bu bilimlarni yaxshiroq o'zlashtirib olishga hamda ularning hayot bilan, mehnat amaliyoti bilan bog'lanishiga yordam beradi. Mashg'ulotlarda turli xil ko'rsatmalilik qurollarni qo'llash talabalarning fikrlash faoliyatini faollashtiradi, ularning diqqatini aynan o'tilayotgan mavzuga jalb etadi. Shuning uchun ko'rsatmalilik vositalari o'qitishning hamma bosqichlarida talabalarning yangi mavzuni tushunishlarida, bilimlarini mustahkamlashda, tekshirish hamda amaliy faoliyatida va ishda qo'llashlarida, mehnat ko'nikmalari va malakalarini hosil qilishda tatbiq etiladi. Bilimlarni iloji boricha ko'rgazmali va real hayotga yaqin qilib tatbiq etish bir tomondan tilning tushunarligini va o'qitish jarayonida audio-vizual vositalardan foydalanishni talab qilsa, ikkinchidan, u bevosita ish jarayonida va real holatda o'qitishni talab etadi.

O'qitishning tushunarli bo'lishi tamoyili o'rganilayotgan material maznuini, hajmi va o'qitish usullariga ko'ra talabalarning yoshiga, tayyorgarlik darajasiga, jismoniy kuchi va bilish imkoniyatlariga mos bo'lishini talab etadi.

O'qitishning tushunarli bo'lishi deganda uni oson o'zlashtiriladigan bo'lishi tushunilmaydi. Haddan tashqan oson materialni talabalar ortiqcha kuch-g'ayrat sarflamay, o'zlashtirib oladilar. Bunday o'qitish talabalarning aqliy bilish imkoniyatlarini rivojlantirishga yordam bermaydi. O'qitishni tushunarligi talaba imkoniyatlarining eng yuqori chegarasi va uni asta-sekin oshirib bosh bilan belgilanadi. Ta'lim jarayonining borishida talabalar oldiga qo'yiladigan o'quv va mehnat topshiriqlarini izchillik bilan murakkablashtirib borish ularning aqliy imkoniyatlari va jismoniy kuchlarini rivojlantiradi. O'quv materialining mazmuni

shunday tanlangan va tuzilgan bo'lishi kerakki, talabalar uni o'zlarining avval olgan bilimlari bilan bog'lay olishlari va uni tushunishda qiynalmasligi lozim.

Namunalardan foydalanish tamoyiliga ko'ra o'qituvchi o'quv materialining mazmunini tushuntinsh uchun har doim yaxshi namunalar tanlashga harakat qilishi kerak. Yaxshi model, amaliyotdan tipik misollar, yaxshi yoki yomon mahsulotlar ham kutilgan darajadagi natijaning sifati qanday bo'lishi yoki bo'lmasligini aniq ko'rsatadi.

Didaktik reduksiya tamoyilida talabaning bilimlarni yuqori darajada o'zlashtirishi uchun bu o'quv material! kerakli miqdorgacha qisqartirilishi lozim. Agar o'quv materialining hajmi juda katta bo'lsa, undan kerakli qismlar tanlab olinishi kerak. Majmuaviy va murakkab topshiriqlar osonlashtirilishi lozim, lekin ma'nosi o'zgarmasligi shart. Shuning uchun, agar faqat boshlang'ich bilimlar berish kerak bo'lsa, o'quv materialini iloji boricha oddiyroq tushuntirishga va nihoyatda ko'p va keng o'quv materialini bilan talabani qiynamaslikka harakat qilish kerak. Tajribali o'qituvchi murakkab jarayonlarni oson so'zlar bilan tushuntira oladi.

Ilmiylik tamoyili talabalarga o'rgatish uchun ilmiy jihatdan asoslangan, amalda sinab ko'rilgan ma'lumotlar berilishini talab etadi. Ularni tanlab olishda fan va texnikaning eng so'nggi yutuqlari va kashfiyotlaridan foydalanish kerak.

Ilmiy bilimlarni egallash jarayonida talabalarda ilmiy dunyoqarash, tafakkur rivojlanadi. Har bir darsda o'qitiladigan o'quv materialining ilmiy mazmuni keng va chuqur bo'lishi va talabada nafaqat bilim, balki tafakkur hosil qilishi hamda uning ijodiy qobiliyatini shakllantirishi kerak. Buning uchun esa o'qituvchi o'z ilmiy saviyasini izchil ravishda oshirib borishi, zamonaviy pedagogik texnologiyalar kashfiyotlar va ilmiy yangiliklardan xabardor bo'lishi lozim. Talaba o'rganayotgan bilimlar, albatta, nazariy tasdiqlangan va amalda sinalgan bo'lishi kerak.

O'qitishning tarbiyalovchi xarakteri - o'qitish va tarbiyalash jarayonlari bir-biriga uzviy bog'liq bo'ladi. O'qitish bilim berish vazifalarini hal qilish bilan birga talabalarga juda katta tarbiyaviy ta'sir ham ko'rsatadi. U talabalarning bilish imkoniyatlarini va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga, ularning o'quv va mehnat faoliyatidagi faolligi va mustaqilligini, bilimga qiziqishini oshirishga yordam beradi.

Biroq o'qitish jarayonidagi tarbiya stixiyali ravishda amalga oshirilmaydi. Uning maqsadi, mazmuni, g'oyaviy yo'nalishi va talabalarga ta'sir etish samaradorligi bir qator shartlarga bog'liq bo'lib, ulardan asosiylari: o'rganilayotgan fanning mazmuni, o'quv mashg'ulotlarining tashkil etilishi va metodikasi hamda bu mashg'ulotlarni o'tkazayotgan pedagogning shaxsiy fazilatidir.

O'quv mashg'ulotlarining to'g'ri tashkil etilishi va ularni o'tkazish metodikasi talabalarga juda katta tarbiyaviy ta'sir ko'rsatadi. Mashg'ulotlarda talabalarning bilim, ko'rtikma va malakalarni egallashga doir individual ishlari ham, bu ishlarning guruhli ko'rinishlari ham qo'llaniladi.

Ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish maqsadida tarbiyaviy yo'nalishning ustuvorligini ta'minlash asosiy mezon hisoblanadi.

Tarbiya orqaligina inson o'z shaxsini anglaydi. O'z-o'zini anglagan kishigina o'z qobiliyatlari va imkoniyatini bilgan holda ehtiyojini shakllantirish zaruratini vujudga keltiradi.

O'qitishda sistemalilik va izchillik- sistemalilik va izchillik tamoyili o'qitishni shunday tashkil etishni talab etadiki, bunda o'quv fanlarini o'qitish qat'iy mantiqiy tartibda olib boriladi. Talabalar bilim, ko'nikma hamda malakalarni izchillik bilan egallab boradilar va ayni zamonda amaliy vazifalarni hal qilish uchun ulardan foydalanishni o'rganadilar. Sistemalilik va izchillik tamoyili pedagogik jarayonning hamma bo'g'mlarida amalga oshiriladi. Uning talablari darsliklar va dasturlarni tuzishda o'z aksini topadi. Ulardagi material bir qator didaktik talablar bo'yicha joylashtiriladi. O'quv dasturida nazariy va amaliy mashg'ulotlar bir-biriga uzviy bog'lanishi saqlanishi kerak. Har bir darsda o'quv maqsadini aniq belgilash va belgilangan maqsadga muvofiq keluvchi mazmun tarkib toptirish kerak. Har bir kasbiy fan uchun o'quv dasturi talabiga mos holda dastawal tayanch tushunchalarni aniq belgilab olib, ularning darajasi va me'yorini aniqlash kerak. Maxsus fanlarni o'qitishda qo'llaniladigan usullarni aniq belgilab, yuqori samara beruvchi usullardan foydalanish, mashg'ulotlar davomida berilayotgan bilim va ko'nikmalarning talabalar tomonidan o'zlashtirish darajasini belgilovchi nazorat va tekshirishning turli usullari hamda testlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Talabalarning ma'lumot darajasi oshib borishiga va rivojlanishiga qarab predmetni bayon qilishning didaktik sistemasi fan sistemasiga tobora yaqinlashib boradi. Mashg'ulotlarni o'tkazishda dasturga aniq rioya qilish va talabalarning darslik bilan ishlashi ularning bilimlarni muayyan sistemada o'zlashtirib olishga yordam beradi.

O'qitishda talabalarning ongliligi va faolligi - bu tamoyil o'qitishni shunday tashkil etishni nazarda tutadiki, bunda talabalar ilmiy bilimlarni hamda ularni amalda qo'llash metodlarini ongli va faol egallab oladigan, ularda ijodiy tashabbuskorlik va o'quv faoliyatida mustaqillik, tafakkur, nutq rivojlanadigan bo'lsin.

O'qitishdagi onglilik tamoyili talabalardagi ta'lim jarayonining aniq maqsadlarini tushunish, o'rganilayotgan dalil, hodisa, jarayonlar va ular o'rtasidagi bog'lanishni tushungan holda o'zlashtirib olish, o'zlashtirilgan bilimlarni amaliy faoliyatda qo'llay bilish kabi me'yorlarni anglatadi.

Talabalarning faolligi ularning nazariy materialni egallab olishida va sinfda, laboratoriyada, ustaxona hamda ishlab chiqarish sharoitlarida o'quv-mehnat topshiriqlarini bajarishida namoyon bo'ladi. Faollik talabalarning o'quv va mehnat faoliyatidagi mustaqilligini rivojlantirish bilan mustahkam bog'liq.

Talabalarning yoshi va individual imkoniyatlarini hisobga olish -har bir talaba o'zining individual (jismoniy, psixik va b.) xususiyatlariga egaki, bu uning o'quv faoliyatiga katta ta'sir etadi. Pedagogning bu xususiyatlarni o'rganishi va hisobga olishi ta'lim-tarbiya sifatini oshirish va har bir talabaning ijobiy qobiliyatlarni rivojlantirish uchun sharoit yaratadi.

Talabaning bunday xususiyatlarini o'rganish uzoq vaqt mobaynida olib boriladi. Pedagog talabalarning mashg'ulotlardagi va ishlab chiqarish ta'limi vaqtida ustaxonalardagi ishini, uy vazifalarini bajarishini kuzatadi, ularning bilimi,

yozma ishlari va tayyorlagan buyumlarini tekshiradi, darsdan tashqari vaqtlarda ular bilan suhbatlashadi. Talabaning kuchli va ojiz tomonini bilib olishga, uning qiziqishlari, tafakkuri, nutqi, xotirasi, diqqati, xayoliga xos bo'lgan xususiyatlarni o'rganishga, uning xarakteri va iroda sifatlarini yaxshi bilib olishga harakat qiladi, hayotiy va mehnat tajribalarini, ularning o'qishga kelishdan oldingi faoliyati xususiyatlarini o'rganadi.

Bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishning mustahkamligi. Nazariy va ishlab chiqarish ta'limi jarayonida talabalar o'zlarining bo'lajak kasbiy faoliyatlari uchun kerak bo'ladigan bilim, ko'nikma va malakalarni egallab boradilar. Bundan tashqari, awalgi mashg'ulotlarda hosil qilingan bilim, ko'nikma va malakalar ancha murakkabroq materialni o'zlashtirib olish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Ilmiy bilimlarni egallash talabalarning xotirasi, mantiqiy tafakkuri, xilma-xil faoliyat turlaridagi ijodiy faolligi va mustaqilligini rivojlantirishga yordam beradi. Lekin hosil qilingan bilim, ko'nikma va malakalarning kelgusida ilmiy bilimlar tizimini o'zlashtirishda asos bo'lishi uchun ular puxta o'zlashtirilgan bo'lishi va talabalarning xotirasida saqlanishi kerak. Mustahkamlik tamoyilining talablari shulardan iborat bo'lib, bularga rioya qilmaslik talabalarning sust o'zlashtirishiga, o'qishda ulgurmasligiga sabab bo'ladi.

4-mavzu: Kasb-hunar kollejlari o`quv xonalari, labaratoriyalari hamda o`quv ustaxonalariga qo`yiladigan talablar va ularni jihozlash

O`quv moduli birliklari.

1. Kasb-hunar kollejlari o'quv xonalari, labalatoriyalari hamda o'quv ustaxonalarini tashkil qilish bo'yicha umumiy nizomlar.

2. Kasb-hunar ta'limi o'quv ustaxonalaridagi ta'lim va tarbiyanina vazifalari hamda ularning jihozlanishiga qo'yiladigan talablar.

3. Kasb-hunar ta'limi o'quv ustaxonalarida mashg'ulotlarni tashkil etish va ularni o'tkazishga qo'yiladigan talablar va ularni jihozlash.

Aniqlashtirilgan o'quv maqsadlari (talabaning vazifalari)

Talaba mavzuni o'zlashtirgandan so'ng:

Kasb-hunar kollejlari o'quv ustaxonalari o'quvchilarga aniq bir ixtisoslik asosida sifatli kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish, ularning shu kasb bo'yicha mahoratlarini oshirish maqsadida tuziladi. Mehnat usullari, harakatlari, ish bajarish qobiliyati, o'z mutaxassisligi bo'yicha malakali kadr bo'lib yetishishga qadar, ya'ni oddiy operatsiyalarni bajarishdan boshlab kasbga doir murakkab-jarayonlarni bajara oladigan mutaxassislar tayyorlanadi. O'quv amaliyoti kasb-hunar kollej o'quv ustaxonalarida turli kasblar uchun turlicha bo'lishi, o'qishning davomiyligi, mehnatning turli mutaxassisliklar bo'yicha mazmuni va ishlab chiqarish ishlarining xarakteriga bog'liqdir. Mutaxassisligi bo'yicha mehnat mazmunining xususiyatidan qat'iy nazar o'quv ustaxonasida amaliy kasbiy ta'lim to'g'ridan-to'g'ri mahsulot ishlab chiqarish jarayonida o'tkaziladi. Shuning uchun o'quv ustaxonalari DTS asosida o'quv va ishlab chiqarish talablariga moslanishi zarur.

O'quvchilarning ish o'rinlarini rejalashtirish, qurish va jihozlash, o'quv ustaxonalari faoliyatini tashkil etish xususiyatlari turli mutaxassisliklar uchun

turlichadir. Biroq, turli mehnat xarakteridagi o'quv ustaxonalari uchun umumiy talablarni ajratib ko'rsatish mumkin.

O'quv ustaxonalari quyidagi talablarga javob berishi kerak: - jihozlar talab darajasida ishlashi uchun bir me'yorda o'rnatish shartlariga rioya qilib, belgilangan talablar asosida o'rnatilgan bo'lishi lozim (maydon, qavatlar, binoning balandligi, texnologik jarayon hisobga olingan holda rejalashtirish);

- mehnat xavfsizligi talablari, sanitariya va gigiyena qoidalari (yong'in va portlash xavfi bor bo'limlarni, chang va gaz chiqadigan bo'limlarni ajratish, ko'tarma transport tizimlarining mavjudligi, yong'in holatida chiqish yo'llari, o't o'chirish vositalari, yorug'lik bilan yetarli ta'minlash, shamollatish qurilmalarining mavjudligi, ish sharoitiga mos ob-havo va hokazo)ga amal qilish;

- ishlab chiqarish estetikasi talablariga rioya qilish;

- jihozlangan o'quv ustaxonasini shartli ravishda uch qismga bo'lish mumkin: o'quvchilarning ish joylari; hamma foydalanadigan joy – asbob-uskuna, anjomlar, xomashyo saqlanadigan xona; amaliy kasbiy ta'lim o'qituvchisining o'rne.

O'quvchining ish joyi o'quv dasturi talablariga o'quv ishlab chiqarish ta'limi uchun zarur asbob-uskunalar, nazorat o'lchov asboblari va moslamalar bilan jihozlanadi.

Bajarilayotgan ishning xarakteriga, o'quv ishlab chiqarish mehnatini tashkil qilinishiga qarab o'quvchilarning ish joylari yakka-yakka yoki brigada bo'yicha bo'lishi mumkin.

O'quvchilar ish joylariga qo'yiladigan umumiy talablardan quyidagilarni:

- asbob-uskunalarining texnik sozligi, to'siqlar, tokning yerga ulanishi, elektrni o'z-o'zidan o'chirilishi, himoya qurilmalari, ko'tarish qurilmalari va mehnat xavfsizligini ta'minlaydigan vositalar mavjudligi;

- ish davrida asbob-uskunalar, moslamalar, asosiy va yordamchi materiallar, tayyor mahsulotlar, o'quv va texnika hujjatlarini ishonchli hamda qulay saqlash uchun maxsus joylar jihozlanishi;

- ish joyining yaxshi yoritilishi, o'quvchining ish joyida qulay o'rtnashishi, behuda harakat qilmasligi, charchamasligi, o'tirib ishlashga to'g'ri kelsa, sharoit yaratilishi;

- favqulotda holat sodir bo'lgan taqdirda amaliy kasbiy ta'lim o'qituvchisi bilan tez bog'lana olish;

- asbob-uskunalariga xizmat qilish, tozalash, yig'ishtirish uchun qulaylik yaratilishini alohida ko'rsatish maqsadga muvofiqdir.

O'quvchilarning ish joylarini jihozlashning asosi – har bir o'quvchi uchun qulay va alohida o'rin bo'lishidir. Chunki bu yerda o'quvchi tanlagan ixtisosligi, ya'ni o'ziga xos bo'lgan kasb-hunar bo'yicha o'quv ishlab chiqarish ishlarini bajaradi. Ish joylarini qulay jihozlashga bo'lgan o'quv-texnika talablari: mutaxassislikka xos bo'lishi; zamonaviy konstruksiya asosida, ko'p tomonlarni qamrab olgan holda universal bo'lishi; boshqarishda nisbatan sodda, hajm jihatidan ixcham, foydalanish va xizmat qilishda qulay, ish davrida xavfsiz bo'lishi lozim.

Umumiy chilangarlik ustaxonalari uchun yondosh iskanja (tisk)lar bo'lgan bir o'rinlik chilangarlik dastgohlari; quruvchi-pardozlovchilar uchun suvoq, bo'yoq, plitalar o'rnatish va boshqa ishlarni bajarish uchun xonalar;

payvandchilar uchun maxsus payvandlash joylari; chilangar-ta'mirlovchilar va yig'uvchilar uchun iskanjalar bilan ko'p o'rinli dastgohlar mavjud bo'lishi kerak. O'quvchilarning ish joylari ham yakka (individual) asbob-uskunalar bilan ta'minlanadi. Asbob-uskuna ajratishda uning universalligi, qo'llanish darajasining doimiyligi, quwati hisobga olinadi. O'quvchilarning ish joylariga tez-tez va har doim ishlatiladigan asbob-uskunalar beriladi.

O'quvchilar ish jarayonida kerak bo'ladigan boshqa asbob-uskunalarni amaliy kasbiy ta'lim o'qituvchisidan yoki asbobxonadan oladilar.

Eng ko'p tarqalgan o'quv ustaxonasi umumchilangarlik ustaxonasi hisoblangani uchun o'quvchi-chilangarning ish joyida foydalanishda zarur bo'lgan asbob-uskunalar haqida to'xtalib o'tamiz:

Kalit dastasi - iskanjaning bo'yiga qarab balandligini sozlash uchun -1; metaldan yasalgan o'lchov chizg'ichi - 1; metall qalam (chertilka) - 1; belgilaydigan sirkul - 1; buyumlarga belgi uradigan asbob(kerner) -1; lekallo chizg'ich - 1; chilangarlik burchak chizg'ichi - 1; shtangensirkul ShS-1 - 1; chilangarlik zubilosi-1; chilangar kreysmeyseli - 1; massasi 400 - 500 g bo'lgan chilangarlik po'lat bolg'asi -- 1; har xil egovlar №1,2 - 4 - 5; qirindi shyotka - 1.

Ishchi o'rinlarini jihozlash va tartibli qilishda, ish vaqtida zarur bo'ladigan nazorat o'lchov asbob-uskunalariga va hujjatlarga alohida e'tibor berish kerak. Eng muhimi barcha asboblari o'z o'rnida, qo'l uzatib oladigan joyda bo'lishi kerak. O'quv amaliyoti jarayoni uchun kerakli vositalar (dastgohlar yoniga qo'yilgan javonchalar (tumbochkalar), ishchi chizmalar va o'quv-texnika hujjatlari qo'yiladigan qisqichlar, tokcha, planshet, gotovalnik, nazorat o'lchov asbob-uskunalari solinadigan g'illoflar, asbob-uskuna va boshqa asboblari solinadigan ko'chma yashiklar va hokazolar) maxsus saqlanadigan joylarga o'rnatilgan qoidalarga rioya qilgan holda qo'yilishi lozim. Bularning hammasi nafaqat ishchi o'rniga to'g'ri yondashishni, shu bilan birga yoshlarda jamoat mulkiga ko'z qarochig'iday qarash ko'nikmalarini ham shakllantiradi.

O'quv ustaxonasida o'quvchining ish joyi ustaxonaning yoritilganlik darajasi, qanday mahsulot ishlab chiqarilishi, ustaxonaning umumiy holati, hajmi, xonalarning o'lchamlari va shakli, deraza va eshiklarning joylashishi va boshqa parametrlardan kelib chiqqan holda rejalashtiriladi va belgilab olinadi. O'quvchi ishchi o'rnining katta-kichikligi, asbob-uskunalar o'rnatilishi har xil ixtisosliklar uchun turlichadir. Ular tegishli vazirliklar, ma'muriyat tomonidan qabul qilingan me'yoriy hujjatlar asosida barpo qilinadi. Ko'p hollarda umumiy bo'lgan o'rta me'yor usuli qo'llaniladi:

- devor va ustundan dastgohning yon yoki orqa tomonigacha bo'lgan oraliq - 0,5 m dan kam bo'lmasin;

— o'rnatilgan asbob-uskunalar orasi 1,5 m. dan kam bo'lmasin;

- dastgoh, agregatlar yon oraligi 0,8 m. dan kam bo'lmasin;

— markaziy o'tish yo'li 2 m. dan kam emas;

— derazalar ishlovchi o'quvchiga nisbatan chap yoki old tomonda bo'ladi.

O'quvchilarning ish o'rinlarida mavjud bo'lgan individual asbob-uskunalaridan tashqari, o'quv ustaxonasida hamma foydalanadigan chilangarlik dastgohi va qurilmalari o'rnatilgan alohida joylar mavjud bo'ladi. Sunday joylarning barpo qilinishi kasbning xususiyati, o'quv ustaxonasi ishlab chiqaradigan mahsulot, ta'lim muassasasi tayyorlaydigan mutaxassisliklar, kasb-hunar kollejida qo'shimcha xizmatlarning mavjudligi va boshqalarga bog'liqdir. O'quv ustaxonasida bunday asbob-uskunalarining qo'llanilishidan maqsad o'quv ishlab chiqarish ta'limi dasturini to'la va sifatli bajarishdan iboratdir.

Umumchilangar o'quv ustaxonasida dastgoh, qurilma va jihozlar ro'yxatini misol sifatida keltirish maqsadga muvofiqdir:

- iskanjali parmalash dastgohi – 3 dona;
- vintli qo'l pressi (yoki gidravlilik) – 1 dona;
- iskanjali ko'ndalang randalash dastgohi – 1 dona;
- ikki tomonli charxlash dastgohi – 1 yoki 2 dona;
- richagli, g'ildirak og'irligi bilan ishlaydigan qaychi – 1 dona;
- belgili plitali stol – 1 dona;
- metallni to'g'rilash uchun plita – 1 dona;
- truba bilan qisadigan stol (verstak) – 1 dona;
- qirindilar uchun yashik – 1 dona.

O'quv ustaxonalarida hamma foydalanadigan asbob-uskunalar shunday joylashtirilishi kerakki, ular yonida bo'sh maydon bo'lsin, bir necha o'quvchilar baravariga ishlayotganlarida bir-birlariga xalaqit bermasin. Odatda ular bo'sh devor yoniga, deraza qarshisiga yoki ustaxonaning ichki orqa tomoniga joylashtiriladi. Charxlash dastgohlarini bo'lingan alohida joyga o'rnatish va alohida changyutgich bilan jihozlash zarur. Shuningdek, qalaylash(payaniya) va oqartirib yaltiroq qilish(lujeniya)ni o'rganish uchun ham alohida ishchi o'rinlarini tashkil qilish kerak. Shu narsaga alohida e'tibor berish kerakki, materiallar olib kirish va olib chiqishda ustaxona ifloslanmasligi uchun eritma, koler, shpaklyovka va hokazolar tayyorlash ishlarini maxsus ajratilgan joyda amalga oshirish lozim.

O'quv ustaxonasida o'quv ishlab chiqarish ta'limi samaradorligini ta'minlash uchun amaliy kasbiy ta'lim o'qituvchisining ish o'rnini katta ahamiyatga egadir. O'quv ustaxonasining sohasidan qat'iy nazar o'qituvchining ish o'rnini quyidagi umumiy talablarga javob berishi lozim:

— namunali o'quv texnika asbob-uskunalarini bilan ta'minlangan, estetik rasmiylashtirilgan, dars mavzusi va mazmuni asosida jihozlangan; bu esa o'quvchilarga katta tarbiyaviy ta'sir qiladi va ular uchun ma'naviy omil hisoblanadi;

— o'quv ishlab chiqarish ishlarini bajarishda mehnat ko'nikmalari va usullari samaradorligi uchun kerakli sharoit yaratilishi, maxsus qurilmalar, ularning o'rnatilishi, manzara ko'rinishi talab darajasida bo'lishi;

— barcha o'quvchilarni mukammal ko'zdan kechirib turish uchun sharoitlar yaratishni ta'minlash;

– asbob-uskunalarini, o'quv texnika hujjatlarini va ta'limning zamonaviy texnik vositalarini qulayjoylashtirish hamda saqlash kerakki, foydalanish

uchun hamma narsa qo'l ostida bo'lsin, qolaversa ularni ishlatishda qidirib vaqt ketkazmaslik zarur;

– amaliy kasbiy ta'lim o'qituvchisining ish joyini talab darajasida jihozlashda, o'quv texnikasi va o'quv metodik qo'llanmalarni doimiy ravishda texnika va texnologiyalarni takomillashuviga, pedagogik tajribaning ilmiy tavsiyalari va ilg'or yutuqlariga mos holda to'ldirib borish va yangilab turish lozim.

Amaliy kasbiy ta'lim o'qituvchisi ish joyining tuzilishi va jihozlanishi, tegishli mutaxassislik xususiyatiga, kasb-hunar kolleji imkoniyatiga, o'qituvchi tajribasiga va kollejning o'quv moddiy texnika bazasiga bog'liq. O'qituvchining ish joyini jihozlashni shartli ikkiga bo'lish mumkin – majburiy va qo'shimcha. Majburiyjihozlashga qo'yidagilarni kiritish mumkin:

— asbob-uskunalar o'rnatiladigan amaliy kasbiy ta'lim o'qituvchisining ish joyi balandroq bo'lishi;

— ishchi stol, stul, sinf doskasi;

— barcha o'rganilayotgan mavzular va o'quv ishlab chiqarish ishlari bo'yicha didaktik vositalar va o'quv texnika hujjatlari;

— mehnat harakatlari va o'quv-ishlab chiqarish ishlarini bajarish usullarini namoyish qilish uchun qurilmalar (namoyish stoli (verstak), dastgoh, panel, elektr to'plami o'rnatiladigan taxta (shit), o'quv xonasi, payvandlash posti va hokazo);

— asbob-uskunalar, anjomlar, materiallar, huijatlar, o'qitishning texnik va didaktik vositalari saqlanadigan moslamalar (shkaflar, yashiklar, kassetalar, taxta tokcha va boshqalar);

— o'qitishning texnik va didaktik vositalarini namoyish etish uchun mo'ljallangan moslamalar (namoyish etiladigan shitlar, plakatlar g'ilofi, ekran va boshqalar).

— elektr toki, siqilgan havo, gaz va boshqalarni o'quvchilar ish joyiga uzatib beradigan hamda o'chirib-yondiradigan maxsus shit.

Amaliy kasbiy ta'lim o'qituvchisining ish joyini qo'shimcha jihozlash uning tajribasiga, maqsadga intilishiga, ijodiy yondashuviga, idrokli bo'lishi, shuningdek, tegishli asbob-uskunalar topishi va tayyorlashiga bog'liq. Ilg'or tajribani hisobga olgan holda eng yaxshi o'qituvchining ish joyini qo'shimcha jihozlashning ba'zi elementlarini aytib o'tish mumkin:

— o'qitishning zamonaviy texnika vositalarini saqlash, bir tizimga keltirish va qo'llashda foydalaniladigan shkaf;

— yo'riqlar o'tkazish uchun o'quvchilarning jamoa bo'lib o'tiradigan joyi;

— mahsulotlar, asbob-uskunalar tayyorlaydigan xona (preparatxona);

– masofadan boshqarib o'qitishning texnik vositasi (OTV) pulti, o'quvchilarga umumiy topshiriq beradigan signalizasiya vositasi, o'quvchilar bilan operativ bog'lanish vositalari va hokazolar;

– komputer multimedia dasturlari, elektron darsliklar, vedeo va diafilm va boshqalarni namoyish qilish uchun doska-ekran;

– elektromagnit doskasi;

- o'rgatuvchi va nazorat qiluvchi qurilma, elektrlashtirilgan shitlar, sxemalar, integratorlar va hokazolar;
- o'quv amaliyoti mashg'uloti davrida o'quvchilar tomonidan ishlab chiqilgan mahsulotlarni qabul qilib olish uchun maxsus stol va hokazolar.

Amaliy kasbiy ta'lim o'qituvchisi ish joyini jihozlashda kerakli asbob-uskunalarini asosiy va qo'shimchalarga ajratish shartlidir. Ish joyini doimo tartibli tuzash va moslash yo'li bilan jihozlash kerak, bu o'qituvchining faoliyatiga kiradi va faoliyat samaradorligini oshiradi. Shuning bilan birga o'qituvchi ish joyini haddan tashqari bezab jihozlashi shart emas, bu maqsadga muvofiq bo'lmaydi. Agar ta'lim muassasasining telestudiyasi bo'lsa, videomagnitafonga mehnat faoliyati, usullarini yozish va namoyish qilish imkoniyati bo'lsa, ish joyiga televizor va kinoproektorlar o'rnatish mumkin.

Amaliy kasbiy ta'lim o'qituvchisi ish o'rnini didaktik vositalar bilan jihozlash muhim ahamiyatga ega. Ish o'rnini jihozlash kompleks yondashish asosida bo'lishi, ya'ni o'quvchi o'quv dasturining har bir mavzusini to'la va sifatli o'rganishi uchun zarur va yetarli didaktik vositalar bilan ta'minlanishi lozim.

Kompleks yondashishni namoyish qilish maqsadida, chilangarlik o'quv ustaxonalarida o'qituvchilarning ish joylarini jihozlashda zarur bo'lgan didaktik va texnik vositalar majmuasini keltiramiz:

- barcha chilangarlik ishlari bo'yicha yo'riq xaritalari – 26 komplekt, har bir o'quvchi uchun – 1 komplektdan, kirish yo'rig'i o'tkazish uchun – 1 komplekt (karton asosida hajmi 80x100 sm);
- maxsus o'quv ishlab chiqarish ishlarining yo'rig'-texnologik va texnologik xaritalari – 26 komplekt, har bir o'quvchi uchun – 1 komplektdan, kirish yo'rig'i o'tkazish uchun – 1 komplekt;
- maxsus o'quv ishlab chiqarish ishlari uchun ishchi chizmalari – 30 komplekt;
- dasturning barcha mavzulari bo'yicha turli chilangarlik ishlarini bajarish uchun andoza shitlari – 1 komplekt;
- maxsus o'quv ishlab chiqarish ishlarining etalon namunasi keltirilgan shitlar – 1 komplekt;
- mavzular bo'yicha o'quvchilar ish jarayonida yo'l qo'yishi mumkin bo'lgan xatolar va ularni bartaraf qilish usullari keltirilgan jadvallar – 1 komplekt;
- mavzular bo'yicha asbob-uskuna namunalari keltirilgan shitlar – 1 komplekt;
- barcha chilangarlik va kompleks o'quv ishlab chiqarish ishlari bo'yicha «Baholash mezonlari» keltirilgan jadvallar – 1 komplekt;
- «Chilangarlik ishlari» plakatlari – 1 komplekt;
- mavzular bo'yicha uy vazifalari shakllari (to'ldirish uchun) – 30 komplekt;
- maxsus chilangarlik buyum(detallari) tayyorlashning texnologik jarayonlarini ishlab chiqish shakllari (to'ldirish uchun) – 7-10 komplekt;

– chilangarlik ishi bo'yicha diafilmlar, videofilmlar, multemediya kompyuter dasturlari, elektron darsliklar – 1 komplekt.

O'quv texnika hujjatlarini saqlash va ulardan oqilona foydalanish shartlarini ta'minlashga alohida e'tibor berish zarur. O'quv ishlab chiqarish ishlari chizmalari, yig'ish chizmalari, texnologik xaritalari va boshqalar hamma vaqt aniq joyda hamda ozoda saqlanishi kerak.

Ularni kartonlar va sellofanlarga o'rab qo'yish maqsadga muvofiqdir. Ish jarayonida chizmalar dastgoh ustida bo'lishiga yoki o'quvchilar ularni iflos qo'llari bilan ushlashiga yo'l qo'ymaslik kerak. Yo'riqnoma va texnologik xaritalarga munosabat haqida ham xuddi shunday fikrni aytish mumkin. Ulardan foydalanishni shunday tashkil etish kerakki, ular ish joyida har bir o'quvchi qo'lida bo'lsin. Shundagina bu hujjatlar tegishli manfaat keltiradi.

Tajribali amaliy kasbiy ta'lim o'qituvchilari o'zlarining ish o'rinlarini tashkil qilar ekanlar, maxsus universal moslamalarga, shablon, asbob-uskunalar va shaxsan foydalanadigan asbob-anjomlar bilan jihozlashga diqqatni jalb qiladilar. Yana shu narsa muhimki, bularning hammasi texnik jihatdan soz va saqlanishi namunali holatda bo'lishi kerak. O'quvchilar o'qituvchidan o'rnak olib, saronjomlikka, ozodalikka, buyumlarning qadriga yetishga o'rgansin. O'qituvchining ish joyida tegishli kasb va ixtisoslik bo'yicha zarur jadvallar, mahsulot standartlari, ma'lumot beradigan adabiyotlar, barcha darslik va o'quv qo'llanmalari bo'lishi kerak. Bularning barchasi uning ishini tartibga soladi, vaqt tejash imkoniyatini beradi va obro'yini ko'taradi. Ish jarayonida asosiy ma'lumot beradigan materiallar o'quvchilarda ham bo'lishiga harakat qilish kerak. Bu ustaxona devoriga o'rnatilgan ma'lumot beruvchi jadvallar shiti yoki o'quvchilar ish joyida asosiy ma'lumot beruvchi jadvallardir.

O'quv ustaxonasini sirtqi tomondan bezash turlicha bo'lishi mumkin. Bu yerda ko'p narsa o'qituvchi va guruh faollari tashabbusiga, ta'lim muassasasining umumiy ko'rinishiga bog'liq.

O'quv ustaxonasini jihozlashda har doim did bilan dizayn va estetika me'yorlariga rioya qilish kerak. Ustaxona devorlari bo'm-bo'sh bo'lsa ham yaxshi emas, ammo devorlarga har xil plakatlarni, shitalar, jadvallar va hokazolarni osib yopishtirib tashlayverish ham yaramaydi. Devorlarda har xil axborotlar ko'p bo'lsa unga o'rganib qolinadi va qabul qilinishi qiyin bo'ladi yoki mazmuni butunlay qabul qilinmaydi. Ustaxona devorlarida o'tkaziladigan mashg'ulotlarga samarali yordami tegadigan vositalar osilishi kerak.

Ustaxona devorini maxsus bezash (yasatish) katta ahamiyatga ega. Amaliy kasbiy ta'lim o'qituvchisi har doim shu narsani yodda tutishi zarurki, hamma ijobiy harakatlar o'quvchilarni tarbiyalaydi, shu jumladan, ustaxona bezagi ham tarbiyaviy ahamiyatga ega. Hech qachon, hech qanday sharoitda did bilan dizayn va estetika me'yorlariga rioya qilmasdan bajarilgan sxema, jadval, shiorlar, chaqiriqlar va boshqalar bilan ustaxona devorlarini band qilmaslik kerak. Ustaxonadagi hamma ko'rsatmali materiallar bir tartibda romlangan, oynalangan bo'lishi kerak.

Ustaxona tashqi ko'rinishini rasmiylashtirishda asos hisoblangan namunali ro'yxatni keltiramiz:

— devoriy plakat «Kasbiy tavsifnoma» (tarmoq ta'lim standartidan olib keltiriladi);

— devoriy plakat «O'quv ustaxonasida mehnat xavfsizligi qoidasi»;
devoriy plakat «Yong'inga qarshi qoida»;

— devoriy plakat «O'quv ustaxonasida o'quvchilarning xulq-atvor qoidasi»;

— devoriy plakat «Mehnat va ish joyini tashkil qilish bo'yicha o'quvchilar uchun eslatma»;

— maxsus o'quv ishlab chiqarish ishlari namunalari shiti;

— tez-tez qo'llanilib turiladigan ma'lumotnoma (spravochnik) jadvallari;

— guruhlar devoriy gazetasi;

— shiorlar va chaqiriqlar yozilgan shitlar va hokazo.

5-mavzu: Kasb hunar ta'limining tashkiliy shakllari

O'quv moduli birliklari

1. Nazariy mashg'ulotlar
2. Amaliy va laboratoriya mashg'ulotlari
3. Ishlab chiqarish korxonalariga ekskursiya
4. Kasb hunar ta'limida masofaviy o'qitish
5. O'quv va ishlab chiqarish amaliyoti

Aniqlashtirilgan o'quv maqsadlari (talabning vazifalari)

Talaba mavzuni o'zlashtirgandan so'ng:

- nazariy mashg'ulotlarni biladi;
- amaliy va laboratoriya mashg'ulotlarini biladi;
- ishlab chiqarish korxonalariga ekskursiya tarzida o'qitishni tushunadi;
- kasb hunar ta'limida masofaviy o'qitishni biladi;
- o'quv va ishlab chiqarish amaliyotini ta'riflay oladi;

Mavzuni o'qitishda aqliy hujum, suhbat, klaster metodlaridan foydalaniladi.

Tayanch so'z va iboralar

Nazariy mashg'ulotlar, amaliy va laboratoriya mashg'ulotlari, ishlab chiqarish korxonalariga ekskursiya, kasb hunar ta'limida masofaviy o'qitish, o'quv va ishlab chiqarish amaliyoti.

Zamonaviy pedagogikada ta'limning umumiy shakllari (jamoaviy, gurux bulib, yakka tartibda) va ukuv-tarbiyaviy jarayonni tashkil etish turlari farqlanadi.

Ta'limni tashkil etish shakllari pedagogik jarayonni tashkil etishning tarixan mavjud bulgan, barkaror va mantikdn tugallangan kurinishi bulib, unga muntazamlik va yaxlitlik, uz-uzini rivojlantirish, shaxsiylik va faoliyatli xarakter, ishtirokchilar tarkibining doimiyligi, utkazishning muayyan tartibi mavjudligi xosdir.

Ta'lim jarayoni ishtirokchilari (o'qituvchi va tahsil oluvchilar)ning ma'lum belgilangan tartibda amalga oshiriladigan hamkorlikdagi faoliyatining tashqi ko'rinishi kasbiy ta'limning tashkiliy shaklini anglatadi.

Kishilik jamiyatining taraqqiyot etish jarayonida ta'limning tashkiliy shakllari turlicha bo'lgan.

Qadimgi paytlarda yakka tartibda o'qitish usuli keng tarqalgan bo'lib, ma'lum ijodiy jihatlarga ega bo'lganligi bois bu usul hozirgacha saqlanib qolgan. O'rtaasrga kelib, kasbiy ta'lim-tarbiya kichik guruhlar shaklida o'tkazila boshlagan. Chunki bu davrda sanoat ishlab chiqarishi yo'lga qo'yilayotgan edi.

XVI asrning oxiri va XVII asrning boshlarida chex pedagogi Ya.A.Komenskiy sinf-dars tizimini nazariy jihatdan isbotlab berdi.

Hozirgi paytda kasbiy ta'limning tashkiliy shakllari quyidagi xususiyatlarga binoan turlanadi:

Tahsil oluvchilar soniga ko'ra – ommaviy, jamoa, guruhli, individual.

O'qitish joyiga ko'ra – ta'lim-tarbiya muassasalarida va ulardan tashqarida (o'quv ustaxonalarida, mashq maydonlarda, korxonalarda, uy ishlari, sayohat va shu kabilar).

O'quv vaqtining davomiyligiga ko'ra – 45 daqiqalik, juftlik (90 daqiqa), qisqartirilgan (70 daqiqalik), qo'ng'iroqsiz.

Amaliyotda sinf-dars tizimi keng ko'lamda qo'llanilganligi sababli dars ta'lim-tarbiya ishining asosiy shakli deb yuritiladi. Sinf-dars tizimining o'ziga xos jihatlari quyidagilar:

- deyarli bir xil tarkib, yosh va tayyorgarlik darajadagi tahsil oluvchilar ishtirok etadi;

- ta'lim-tarbiya jarayoni o'zaro bog'liq alohida-alohida qismlar ko'rinishiga ega bo'ladi;

- har bir dars o'quv rejasiga kirgan ma'lum bir o'quv predmetiga oid bo'ladi;

- darslar muntazam ravishda almashib turadi;

- kasb ta'limi darslariga o'qituvchi, muhandis-pedagog, tajribali mutaxassis kabilar rahbarlik qiladi;

- tahsil oluvchilar turli ko'rinishdagi o'quv-bilish jarayonida ishtirok etadilar.

Quyidagilar sinf-dars tizimining ijobiy tomonlari hisoblanadi:

- qat'iy tashkiliy tuzilmaga egaligi;

- iqtisodiy ko'rsatkichlarining nisbatan yuqoriligi. Chunki bir o'qituvchi bir vaqtni o'zida ko'p sonli tahsil oluvchilar bilan ishlaydi;

- o'zaro hamkorlik faoliyatini amalga oshirishga qulay sharoit yaratiladi.

Shu bilan birga, sinf-dars tizimining quyidagi kamchiliklari ham e'tirofetilgan:

- o'rtacha tahsil oluvchiga mo'ljallanganligi;

- har bir tahsil oluvchi bilan individual ishlash imkoniyatining yo'qligi.

Ijtimoiy talablar, kasb ta'limining maqsad va vazifalari, tahsil oluvchilarning talab hamda ehtiyojlari, ta'lim-tarbiya qonuniyatlari, prinsiplari kabilarga ko'ra kasbiy-ta'lim darslariga quyidagi talablar qo'yilishi lozim:

1. Fan-texnika va ishlab chiqarish texnologiyalarining so'nggi yutuqlari, ilg'or pedagogik tajribalardan imkon qadar foydalanish, ta'lim-tarbiya qonuniyatlariga asoslanib, dars tuzilmasini maqbullashtirish.

2. Darsda barcha didaktik prinsiplarning maqbul nisbatini ta'minlash.

3. Tahsil oluvchilarning qiziqishi, ehtiyojlari, moyilligini hisobga olgan holda mahsulli o'quv-bilish faoliyati uchun shart-sharoit yaratish.

4. O'quv materialini mukammal o'zlashtirilishi uchun fanlararo aloqadorlikka amal qilish.

5. Tahsil oluvchilar tomonidan ilgari o'zlashtirilgan bilimlar va ularning hayotiy tajribalariga tayangan holda ish ko'rish.

6. Tahsil oluvchilarning barcha ijobiy jihatlarini rag'batlantirish, o'quv-bilish faoliyatini faollashtirish yo'li bilan rivojlantirishga erishish.

7. Darsning barcha bosqichlarida mantiqiy va his-tuyg'ularga asoslanish.

8. Didaktik materiallar va vositalardan samarali foydalanish.

9. Nazariy materialni amaliyot bilan uzviy bog'lab o'rganish.

10. Zarur bilim, ish-harakat, oqilona fikrlash va amaliy faoliyat ko'rsatish usullarini tarkib toptirish.

11. Tahsil oluvchilarda uzluksiz ravishda o'qib-o'rganish, o'z bilimi va kasbiy mahoratini oshira borish malakasini shakllantirish.

12. Darslarni mukammal rejalashtirish natijalarini oldindan bashorat etish va tashxislash.

Kasb ta'limiga oid zamonaviy darslarda bir-biri bilan uzviy bog'liq ta'lim, tarbiya va rivojlantiruvchi maqsadlarni uyg'unlashtirish bu sohadagi aniq maqsadlarni ham aniqlashtirib olishni talab etadi.

Kasb ta'limda zamonaviy darslarga quyidagi didaktik talablar qo'yiladi:

A) har bir darsning ta'lim-tarbiyaviy va rivojlantiruvchi vazifasini aniq belgilab olish;

B) ijtimoiy talab va tahsil oluvchilarning ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta'lim mazmunini maqbullashtirish;

V) o'quv-bilish faoliyatini samarali pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish;

G) ta'limning turli shakl, metod va vositalarining uyg'unligini oqilona ta'minlash;

D) dars tuzilmasini ijodiy yondashgan holda shakllantirish;

J) tahsil oluvchilarning turli o'quv-bilish faoliyatlarini uyg'unlashtirish;

Z) ta'lim jarayoni ishtirokchilari orasida tezkor-teskari aloqani ta'minlash, ta'sirchan boshqaruv mexanizmini ishlatish;

E) darsni ilmiy-uslubiy asosda tashkil etish.

Darsga qo'yiladigan tarbiyaviy talablar quyidagilarni ko'rsatish mumkin:

- o'quv materialining tarbiyaviy imkoniyatlarini aniqlab, ulardan oqilona foydalanish:

- ta'lim mazmuni va maqsadlaridan kelib chiqadigan tarbiyaviy vazifalarni qo'yish;

- tahsil oluvchilarni umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalash;

- tahsil oluvchilarga nisbatan munosabatda bo'lish;

Rivojlantiruvchi talablar;

- tahsil oluvchilarda o'qib-o'rganishga bo'lgan ijobiy rag'batni shakllantirish va rivojlantirish;

- tahsil oluvchilarning rahiy xususiyatlari va rivojlanganlik darajasini o'rganish va hisobga olish;

- o'quv mashg'ulotlarini ilgari lab borish darajasida o'tkazish;

- tahsil oluvchilarni aqliy, emotsional va ijtimoiy rivojlanishlarini oldindan bashorat etish va bo'ladigan o'zgarishlarga mos ravishda tezkor o'zgartirishlar kiritish;

Bundan tashqari kasb ta'limi metodikasida tashkiliy, psixologik, boshqaruvchilik, maqbul muloqot o'rnatish, hamkorlik qilish, sanitariya-gigiyena, etika va shu kabi talablar ham hisobga olinadi.

6-mavzu: Kasb ta'limi metodlari

O'quv moduli birliklari

1. Ta'lim me'todlari haqida tushuncha.
2. Og'zaki metodlar.
3. Ko'rgazmali metodlar.
4. Amaliy metodlar.
5. Kasb xunar ta'limida yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish.

Aniqlashtirilgan o'quv maqsadlari (talabning vazifalari)

Talaba mavzuni o'zlashtirgandan so'ng:

- ta'lim me'todlari haqida tushunchaga ega bo'ladi;
- og'zaki metodlarni biladi;
- ko'rgazmali metodlarni biladi;
- amaliy metodlarni biladi;
- kasb xunar ta'limida yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanishni axamiyatini tushunadi.

Mavzuni o'qitishda aqliy hujum, suhbat, klaster metodlaridan foydalaniladi.

Tayanch so'z va iboralar.

ta'lim me'todlari haqida tushuncha, og'zaki metodlar, suhbat, ma'ruza ko'rgazmali metodlar, amaliy metodlar, laboratoriya ishi, amaliy ishlar, mashqlar, kasb xunar ta'limida yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish.

ulgurmasligiga sabab bo'ladi. O'qitish tamoyillari bilan bir qatorda o'qitishning asosiy qoidalari ham bo'lib, ularga quyidagilar kiradi:

- tushunarli dan - tushunarsizga;
- yaqindan - uzoqqa;
- osondan - qiyinga;
- aniqdan - mavhumga;
- umumiydan - xususiyga.

Ta'lim metodlari deganda o'qituvchi va tahsil oluvchilarning yagona maqsadga erishish borasidagi o'zaro hamkorlikdagi faoliyatlarini tushunmoq kerak.

O'qitish jarayoni murakkab va ko'p qirrali bo'lib, nihoyatda xilma-xil va turli xarakterdagi omillarga bog'liq. O'qituvchi o'qitish usullarining bitmas-tuganmas xazinasiga ega. O'qitish usullarini har xil tasniflarini tahlil qilmay, uilarnimg ba'zilariga to'xtalib o'tamiz.

1. O'qitishda talabaning harakatlari tavsifiga ko'ra:

a) faol usullar

b) sust usullar

2. O'quv ishining turlariga qarab:

a) bilimlarni o'zlashtirishning dastlabki usuli

b) bilimlarni takomillashtirish usuli

c) bilimlarni tekshirib ko'rish va baholash usuli

3. O'quv materiallarini uzatich va idrok etish manbalariga qarab:

a) og'zaki usullar

b ko'rgazmali usullar

c) amaliy usullar

O'qitish usullari o'quv jarayonning amalga oshirish, ya'ni o'qitish va o'qish usullari bo'lganligidan, har bir usulga o'qituvchi faoliyati va talabalar faoliyati nuqtayi nazaridan qarash kerak. Shuning uchun ham, ta'lim usullarini o'quv materiallarini uzatich va idrok etish manbalari bo'yicha quyidagicha guruhlaymiz.

Og'zaki usullar. Agar talabalar asosiy o'quv axborotini o'qituvchining o'quv mulohazalari va isbotlari j'arayonida yoki darslik mavzulari asosida olsalar, bunday usullar og'zaki usullar jumlasiga kiradi (tushuntirish, hikoya, suhbat va h.k.).

<i>Og'zaki usullar</i>	<i>Ko'rsatmali usullar</i>	<i>Amaliy usullar</i>
<p>A) <i>Suhbat; maqsadni tushuntirish talabalarga muammoli savot berish, talabalarning javoblarini muho-kania qilish.</i></p> <p>B) <i>O'quv adabiyoti bilan mustaqil ishlash; maqsadni tushuntirish: Topshiriqning mazmum va talabalarning ish tartibini amqiash, talabalar ishiga rahbarlik qilish. yakun yasash.</i></p> <p>V) <i>Ovoz yozishdan va radio, televidiniyedan, multime dia resurslai-idanfoydalanish: maqsadni tushuntirish kompyuter, texnika va multimedia vositalarini boshqarish; talabalarni idrok etishiga rahbarlik qilish va yakun yasash.</i></p>	<p>A) <i>Ko'rgazmali o'quv adabiyotlari rasmlar va chizmalai-ni, videotas-virlar, Multimedialar, tajribaviy mehmatalarini namoyish qilish; maqsadni tushuntirish; topshiriqni aniqlashi texnika vositalarini boshqarish, tqjribalarni amalda ko'rsatish,</i></p> <p>B) <i>Talabalarning obyekt vajarayonning mustaqil kuzatishlari; maqsadni tushuntirish, kuzatish obyektlarini aniqlash; talabalarning kuzatishlariga rahbarlik qilish. yakun yasash.</i></p>	<p>A) <i>Laboratoriya va amaliy ishlar; maqsadni tushuntirish, talabalar ishini, tartibini va mazmuni aniqlash ham da rahbarlik qilish; yakun yasash;</i></p> <p>B) <i>Mashqlar: maqsadni tushuntirish; talabalarning ishini tartibini va muzmunini tushuntirish; yakun yasash.</i></p> <p>V) <i>Talabalarning ijodiy ishlari; maqsadni tushuntirish, muammo qo'yish; talabalar ishiga rahbarlik qilish va yakun yasash.</i></p>

Og'zaki usullar qo'llash jarayonida ko'rgazmali qurollardan foydalanish mumkin. Ammo ular yordamchi rol o'ynaydilar.

Bayon darsda ko'rgazmali vositalardan foydalanish yoki foydalanmasligiga bog'liq bo'lmagan holda tuziladi. Masalan, o'qituvchi tikuv mashinasining

tuzilishini va ishlash tartibini tushuntirayotganda kinematik sxemadan foydalanish mumkin. Lekin isbot mantiqini kinematik sxema belgilamaydi, balki u tushunchani o'zlashtirishga yordam beradi, xolos.

Og'zaki usullardan foydalanishning muvaffaqiyat ko'rsatkichlari - talabalarning yangi bilimlarni eslab qolishlari va takror aytib bera olishlaridir. Og'zaki usullarda talabalar o'qituvchi mulohazalari jarayonini takrorlaydilar, unga taqlid qiladilar.

Talaba o'qituvchning tushuntira olish mantiqiga qanchalik yaqinlashsa, materialni shunchalik muvaffaqiyatliroq o'zlashtiradi.

Og'zaki usullardan yangi materialni o'rganish paytida foydalaniladi va bu o'rganish fanlarni egallashning boshqa usullari bilan qo'shib olib borilsagina ular ta'limda yaxshi samara beradi.

Ko'rgazmali usullar deganda ta'lim jarayonida qo'llaniladigan ko'rgazmali qurollar va texnika vositalariga ko'p darajada bog'liq bo'lgan o'quv materialini o'zlashtirish shakllari tushuniladi.

Ta'limning ko'rgazmali vositalari bilimlarni o'rganish va o'zlashtirish xarakterini belgilaydi. Masalan, tikuv mashinasi detallarining namunalari ko'rsatilganda, mexamzmlarning ishlashini virtual model orqali yoki tikuv mashinasida bajariladigan texnologik jarayonning videotasviri namoyish qilinishi orqali tushuntirish mumkin,

Asosiy maqsad dars mazmuni, albatta. O'qituvchi esa qo'shimcha tuzatish kiritishi mumkin, xolos.

Ta'limning bunday usullaridan foydalanilganda talabalarning bilish faoliyati ko'rgazmali vositalar yordamida shakllanadigan yoki esga tushiradigan hissiy obrazlarga, tasavurlarga bog'liq bo'ladi. Ko'rgazmali qurollar bilimlarni bir tizimga solish va boyitishda, shuningdek, talabalarning fikr yuritish faoliyatini faollashtirishda yordam beradi.

Ta'limning ko'rgazmali usullari talabalarning bilish faoliyatida obrazli va mantiqiy, konkret va abstrakt, hissiy va aqliy jihatlarning nisbatini chuqur tushunishni talab etadi.

Amaliy usullar. Mashqlar, mustaqil topshiriqlar, amaliy va tajriba-sinov ishlari asosida o'quv materialini egallash shakllari ta'limning amaliy usullari jumlasiga kiradi. Ana shu usullar yordamida amaliy ko'nikma va malakalar shakllantiriladi. Bunday ko'nikmani shakllantirish jarayoni o'quv faoliyatida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ko'nikmalarni egallashning muvaffaqiyati uni shakllantirish sharoitiga bog'liq.

Birinchi shart-ko'nikma nima maqsadda shakllantirilishmi anglashdir. Har qanday ko'nikma-avtomatlashgan darajaga yetkazilgan harakatlar sistemasidir. Agar talaba o'quv materialini o'zlashtirishda ularning ahamiyatini tushunmasa, bu harakatlarni shakllantirish qiyin bo'ladi. Masalan: tikuv mashinasi kiyimni qaysi qismlarini tikishga mo'ljallanganligini va buning uchun kiyim materialiga mos ravishda ip va ignalar tanlanishi tartibini bilmasa, shu ishlarni bajarishdagi harakatlarni shakllantirish qiyin bo'ladi.

Ikkinchi shart-mashqlarning tizimli bo'lishi. Odatda, ko'nikmalarni egallashdagi kamchiliklarga o'quv mashqlari tizimini tashkil etish va o'tkazishdagi

kamchiliklar sabab bo'ladi, ya'ni mashqlarni o'tkazish uchun kerakli vositalar bilan ta'minlanmaganligi.

Uchinchi shart-amaliy harakatlarni anglagan holda bajarish. Talabalar harakatlarning muayyan fikriy rejasiga asoslanishlari, ish jarayonlarining izchilligini yaxshi tushunishlari zarur. Ularni mexanik tarzda takrorlashga va yodlab olishga yo'l qo'ymaslik kerak.

To'rtinchi shart-dastlabki amaliy harakatlar va jarayonlarga puxta tayyorlanish. Ular ongli ravishda reja asosida bajarilsa, ko'nikma tezroq, muvaffaqiyatliroq shakllanadi. Buning uchun talabalar nazariy bilimlarni yaxshi egallashlari kerak.

Beshinchi shart-mashqlarni mustaqil bajarish va o'zini o'zi nazorat qilish. Talaba ko'nikmani mustaqil bajara boshlaganida u o'z harakatlarini nazorat qiladi. O'qituvchi talabaga o'z-o'zini nazorat qilish usullarini o'rgatishi zarur. Masalan, talaba kiyimni bironta detaliga bezak berish jarayonini amaliy o'rgangandan keyin, uyda o'zi mustaqil ravishda bajarishga va baho berishga o'rganadi.

Oltinchi shart-bajarilgan mashqlar, amaliy ishlar tahlili va ularni baholash. O'quv ko'nikmalari va malakalarida ijobiy va salbiy jihatlar bo'ladi. Talabalar yo'l qo'yadigan tipik xatolar namoyon bo'ladi. Lekin sinfda yaxshi ishlarni namoyish qilish, rag'batlantirish kerak. Ijobiy namuna asosida o'qitish afzalroqdir.

Agar ko'nikmani shakllantirish shartlariga rioya qilinsa, o'qitishning amaliy usullari o'quv materialining muvaffaqiyatli egallanishiga olib keladi.

«Innovatsion texnologiya»lar tushunchasi

Shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda talaba (yoki o'quvchi)larni faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatib kelingan edi. Bunday usul talaba (yoki o'quvchi)larda mustaqil fikrlash, ijodiy izlanish, tashabbuskorlikni so'ndirar edi.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol uslublar (innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalari)dan foydalanib, ta'limning samaradorligini ko'tarishga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan-kunga kuchayib bormokda. Zamonaviy texnologiyalar qo'llanilgan mashg'ulotlar talaba (yoki o'quvchi)lar egallayotgan bilimlarni o'zlari qidirib topishlariga, mustakil o'rganib, taxlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga qaratilgan. Uqituvchi bu jarayonda shaxs va jamoaning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi, shu bilan bir qatorda, boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik vazifasini bajaradi. Bunday o'quv jarayonida talaba (yoki o'quvchi) asosiy figuraga aylanadi.

Pedagog - olimlarning yillar davomida ta'lim tizimida

Nega o'qitamiz ?

Nimani o'qitamiz?

Qanday o'qitamiz? savollariga javob izlash bilan bir qatorda

Qanday qilib samarali va natijali o'qitish mumkin degan savoliga ham javob qidirdilar.

Bu esa, olim va amaliyotchilarni o'quv jarayonini texnologiyalash-tirishga, ya'ni o'qitishni ishlab-chikarishga oid aniq kafolatlangan natija beradigan texnologik jarayonga aylantirishga urinib ko'rish mumkin, degan fikrga olib keldi.

Bunday fikrning tug'ilishi pedagogika fanida yangi pedagogik texnologiya yo'nalishini yuzaga keltirdi.

Bugungi kunda ta`lim muassasalarining o`quv-tarbiyaviy jarayonida pedagogik texnologiyalardan foydalanishga e`tibor berilayotganining asosiy sababi qo`yidagilardir:

Birinchiidan, pedagogik texnologiyalarda shaxsni rivojintiruvchi ta`limni amalga oshirish imkoniyatining kengligida «Ta`lim to`g`risida»gi Qonun va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»da rivojlatiruvchi ta`limni amalga oshirish masalasiga alohida e`tibor qaratilgan.

Ikkinchiidan, pedagogik texnologiyalar o`quv-tarbiya jarayoniga tizimli faoliyat yondashuvini keng joriy etish imkoniyatini beradi.

Uchinchiidan, pedagogik texnologiya o`qituvchini ta`lim-tarbiya jarayonining maqsadlaridan boshlab, tashxis tizimini tuzish va bu jarayon kechishini nazorat qilishgacha bo`lgan texnologik zanjirni oldindan loyihalashtirib olishga undaydi.

To`rtinchiidan, pedagogik texnologiya yangi vositalar va axborot usullarini qo`llashga asoslanganligi sababli, ularning qo`llanilishi «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» talablarini amalga oshirishni ta`minlaydi.

O`quv-tarbiya jarayonida pedagogik texnologiyalarning to`g`ri joriy etilishi o`qituvchining bu jarayonda asosiy tashkilotchi yoki maslahatchi sifatida faoliyat yuritishiga olib keladi. Bu esa talaba (yoki o`quvchi)dan ko`proq mustaqillikni, ijodni va irodaviy sifatlatini talab etadi.

Har qanday pedagogik texnologiyaning o`kuv-tarbiya jarayonida qo`llanilishi shaxsiy xarakterdan kelib chiqqan holda, talaba (yoki o`quvchi)ni kim o`qitayotganligi va o`kituvchi kimni o`kitayotganiga bog`liq.

Pedagogik texnologiya asosida o`tkazilgan mashg`ulotlar yoshlarning muhim xdyotiy yutuq va muammolariga o`z munosabatlarini bildirishlariga intilishlarini qondirib, ularni fikrlashga, o`z nuqtai nazarlarini asoslashga imkoniyat yaratadi.

Hozirgi davrda sodir bo`layotgan innovatsion jarayonlarda ta`lim tizimi oldidagi muammolarni hal etish uchun yangi axborotni o`zlashtirish va o`zlashtirgan bilimlarini o`zlari tomonidan baholashga kodir, zarur qarorlar qabul qiluvchi, mustakil va erkin fikrlaydigan shaxslar kerak.

Shuning uchun ham, ta`lim muassasalarining o`quv-tarbiyaviy jarayonida zamonaviy o`qitish uslublari - interfaol uslublari, innovatsion texnologiyalarning o`rni va ahamiyati beqiyosdir. Pedagogik texnologiya va ularning ta`limda ko`llanishiga oid bilimlar, tajriba talaba (yoki o`quvchi)larni bilimli va yetuk malakaga ega bo`lishlarini ta`minlaydi.

Innovatsiya (inglizcha *innovation*) yangilik kiritish, yangilik demakdir.

Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon xamda o`qituvchi va talaba (yoki o`quvchi) faoliyatiga yangilik, o`zgarishlar kiritish bo`lib, uni amalga oshirishda asosan interfaol uslublardan foydalaniladi.

Interfaol («**Inter**» - bu o`zaro, «**act**»- harakat qilmoq) - o`zaro harakat kilmok yoki kim bilandir suhbat, muloqot tartibida bo`lishni anglatadi. Boshqacha so`z bilan aytganda, **o`qitishning interfaol** uslubiyotlari -bilish va kommunikativ faoliyatni tashkil etishning maxsus shakli bo`lib, unda ta`lim oluvchilar bilish jarayoniga jalb qilingan bo`ladilar, ular biladigan va o`ylayotgan narsalarni

tushunish va fikrlash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Interfaol darslarda o'qituvchining o'rnini qisman talaba (yoki o'quvchi)larning faoliyatini dars maqsadlariga erishishga yo'naltirishga olib keladi.

Bu uslublarning o'ziga xosligi shundaki, ular fakat pedagog va talaba (yoki o'quvchi)larning birgalikda faoliyat ko'rsatishi orkali amalga oshiriladi.

Bunday pedagogik hamkorlik jarayoni o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularga:

– talaba (yoki o'quvchi)ning dars davomida befarq bo'lmaslikka, mustaqil fikrlash, ijod qilish va izlanishga majbur etilishi;

– talaba (yoki o'quvchi)larning o'quv jarayonida fanga bo'lgan qiziqishlarini doimiylikni ta'minlanishi;

– talaba (yoki o'quvchi)larning fanga bo'lgan qiziqishlarini mustakil ravishda har bir masalaga ijodiy yondashgan holda kuchaytirilishi;

– pedagog va talaba (yoki o'quvchi)larning hamkorlikdagi faoliyatini doimiy ravishda tashkil etilishlari kiradi.

Pedagogik texnologiya masalalarini va muammolarini o'rganayotgan ba'zi o'qituvchilar, tadqiqotchilar va amaliyotchilarning fikricha, pedagog texnologiya - fakat axborot texnologiyasi bilan bog'liq hamda o'qitish jarayonida ko'llanishi zarur bo'lgan o'qitishning texnik vositalari, komp yuter. proektor yoki boshqa texnik vositalar. Bizning fikrimizcha, pedagog texnologiyaning eng **asosiy negizi** - o'qituvchi va talaba (yoki o'quvchi)ning belgilangan maksaddan kafolatlangan natijaga hamkorlikda erishishlari uchun tanlagan texnologiyalariga bog'liq. O'qitish jarayonida, maksad bo'yicha kafolatlangan natijaga erishishda qo'llaniladigan har bir ta'lim texnologiyasi o'qituvchi va talaba (yoki o'quvchi) o'rtasida hamkorlik faoliyatini tashkil eta olsa, xdr ikkalasi ijobiy natijaga erisha olsa, o'quv jarayonida talaba (yoki o'quvchi)lar mustaqil fikrlab, ijodiy ishlab, izlanib, taxdilatib, o'zlarining xulosa qila olsalar, o'zlariga, guruxda, guruh esa ularga baho bera olsa, o'qituvchi esa ularning bunday faoliyatlari uchun imkoniyat va sharoit yarata olsa, bizning fikrimizcha, ana shu - o'qitish jarayonining asosi hisoblanadi. Har bir dars, mavzu, o'quv predmetining o'ziga xos texnologiyasi bor. *O'quv jarayonidagi **pedagogik texnologiya** - bu aniq ketma-ketlikdagi yaxlit jarayon bo'lib, u talaba (yoki o'quvchi)ning ehtiyojidan kelib chiqqan holda bir maddaga yo'naltirilgan, oldindan puxta loyihalashtirilgan va kafolatlangan natija berishiga tsaratilgan pedagogik jarayondir.*

Pedagogik maqsadning amalga oshishi va kafolatlangan natijaga erishish o'qituvchi va talaba (yoki o'quvchi)ning hamkorlikdagi faoliyati, ular qo'ygan maqsad, tanlagan mazmun, uslub, shakl, vositaga, ya'ni texnologiyaga bog'liq.

O'qituvchi va talaba (yoki o'quvchi)ning maqsaddan natijaga erishishida qanday texnologiyani tanlashlari ular ixtiyorida, chunki har ikkala tomonning asosiy maqsadi aniq natijaga erishishga qaratilgan bo'lib, bunda talaba (yoki o'quvchi)larning bilim saviyasi, guruh xarakteri, sharoitga qarab, ishlatiladigan texnologiya tanlanadi. Masalan, natijaga erishish uchun balki, komp kler bilan ishlash lozimdir, balki film (yoki tarqatma material, chizma va plakat, axborot texnologiyasi, turli adabiyotlar) kerak bo'lar. Bularning hammasi o'qituvchi va talaba (yoki o'quvchi)larga bog'liq.

Shu bilan birga o'quv jarayonini oldindan loyihalashtirish zarur. Bu jarayonda o'qituvchi o'quv predmetining o'ziga xos tomonini, joy va sharoitni, eng asosiysi, talaba (yoki o'qituvchi)larning imkoniyati va ehtiyojini va hamkorlikdagi faoliyatni tashkil eta olishini hisobga olishi kerak. Shundagina, kerakli kafolatlangan natijaga erishish mumkin. Qisqacha aytganda, talaba (yoki o'qituvchi)ni ta'limning markaziga olib chiqish kerak.

Ta'lim metodlarini tanlash

Ta'lim usullarini tanlash birinchidan, darsda ko'zda tutilgan o'quv maqsadlariga bog'liq. Masalan, darsning maqsadi yangi bilimlarni o'rganishdan iborat bo'lsa, o'qituvchi bu bilimlarni o'zi bayon etadi yoki talabalarning kitob bilan mustaqil ishlashini tashkil qiladi. Birinchi holda u turli xil narsalarni ko'rsatish bilan qo'shib olib boriladigan hikoya, tushuntirish, ma'ruza yoki suhbat usulidan foydalanishi mumkin. Agar darsda talabalarda amaliy ko'nikmalar hosil qilinishi kerak bo'lsa, buning uchun mashq qilish usuli qo'llaniladi.

Ikkinchidan, o'rganiladigan fanning mazmum va darsning aniq materialiga bog'liq bo'ladi. Masalan, «Tikuvchilik texnologiyasi» fanida o'rganish kiyimga ishlov berishda bir xil usullar, ishlab chiqarish ta'limi darslarida esa butunlay boshqa usullar qo'llaniladi. Ayrim hollarda o'rganilayotgan texnologik jarayonlarni talabalar bevosita kuzatishlari mumkin. Shuning uchun o'qituvchi bu kuzatishni tajribalarda yoki mehnat faoliyati jarayonida tashkil etadi. Agar ularni bevosita kuzatish mumkin bo'lmasa, o'qituvchi turli xil ko'rsatmali qurollarni namoyish qilishdan foydalanadi.

Uchinchidan, talabalarning ilgarigi tayyorgarlik darajasiga va shaxsiy tajribasiga bog'liq. Agar yangi material talabalarga butunlay notanish bo'lsa, o'qituvchi buni ko'rsatmali qurollar va tajribalarni ko'rsatish bilan qo'shib o'zi bayon qiladi.

Nihoyat, ma'lum bir o'qitish usulini tanlash asbob-uskunalar, ko'rsatmali qurollar va o'quv jarayonining normal o'tishini ta'minlaydigan boshqa shart-sharoitlarning borligiga, shuningdek, o'qituvchining tajribasi, ish uslubi va shaxsiy sifatlariga bog'liq. O'qituvchining vazifasi-bu shart-sharoitlarni yaxshilash hamda o'zining pedagogik mahoratini doimo takomillashtirib borishdan iborat.

7-mavzu: Nazariy ta'lim va uni loyihalash O'quv moduli birliklari

1. Dars va uning turlari.
2. Dars rejasi va uning tarkibiy qismlari.
3. Darsning metodik strukturasi.
4. Nazariy ta'lim darslarida didaktik tamoyillarni qo'llashning xususiyatlari.

Aniqlashtirilgan o'quv maqsadlari (talabaning vazifalari)

Talaba mavzuni o'zlashtirgandan so'ng:

- dars va uning turlarini biladi;
- dars rejasi va uning tarkibiy qismlarini biladi;
- darsning metodik strukturasi o'rganadi;

- nazariy ta`lim darslarida didaktik tamoyillarni qo'llashning xususiyatlarini biladi;

Mavzuni o'qitishda aqliy hujum, klaster va sinkveyn metodlaridan foydalaniladi.

Tayanch so'z va iboralar

Dars, darsning mazmuni, darsning maqsadlari, darsga qo'yiladigan talablar, didaktik maqsadlar bo'yicha darsning turlari, kundalik dars rejasi, dars matni, darsning metodik strukturasi.

Darc deganda o'qituvchining o'quv guruhiga (brigadaga) uyushgan, tayyorgarlik darajasi bir xil, tarkibi o'zgarmas o'quvchilar bilan mashg'ulot o'tkazishi tushuniladi.

Dars kasb-hunar kollejida xam ta`limni tashkil etishning asosiy shakli hisoblanadi.

Har bir dars o'quv jarayonining bir qismi hamda bilim, ko'nikma va malakalarni egallashning bir butun mantiqiy yakunlangan bosqichidir.

Har bir dars quyidagi talablarga javob berishi kerak:

1. Maqsad va mazmunning aniqligi; bu talab darsning butun o'quv materialini va uning har qaysi qismini to'g'ri tanlash bilan amalga oshadi.

2. Ta`limiy va tarbiyaviy vazifalarning birligi; ta`limning tarbiyaviy xarakteri uning ob`ektiv qonuniyati hisoblanadi. Shu bilan birga o'qituvchi o'quvchilarning kasbiy bilimlarini shakllantirishda hamma imkoniyatlardan foydalanishi kerak.

3. Darsning har qanday bosqichida ta`limning eng kerakli metodlarini tanlash; o'qitish metodini to'g'ri tanlash o'qituvchi mehnatining samaradorligini va o'quvchilarning eng yuqori faolligini ta`minlaydi, o'quvchilarga chuqur va puxta bilimlar berishni, ularda bi-limlarni amalga tatbiq etish malakalarini shakllantiradi.

4. Darsda o'quvchilarning jamoa va yakka tartibdagi ishini to'g'ri qo'shib olib borish; o'qituvchi dars davomida butun guruh bilan ishlashdan tashqari, o'quvchilarning yakka tartibdagi topshiriqlar bo'yicha mustaqil ishlashini ham keng joriy qilishi lozim.

5. Darsni samarali tashkil etish; bu talab darsga ajratilgan vaqtdan unumli foydalanishni, o'qituvchi va o'quvchilarning darsga yaxshi tayyorlanishini, mashg'ulotning yangi texnik jihozlar bilan ta`minlanishini, uning barcha elementlari, strukturasi puxta tuzilishini taqozo etadi.

Didaktik maqsadlar bo'yicha darsning quyidagi turlari mavjud:

1. Yangi bilimlarni o'rganish darsi. Bunday darslarda mavzu va ko'zlangan maqsad aytilib, yangi o'quv materialini bayon etiladi va o'quvchilarning mustaqil ishlashi uyushtiriladi. Uyga topshiriqlar beriladi. Darsning bu xili o'quv materialini o'zlashtirish oson hollarda o'tkaziladi.

2. Umumiy yoki aralash dars. Bunday darslarda har xil didaktik masalalar hal etiladi – uy topshiriqlarini va o'quvchilarni bilimlarini tekshirish, yangi materialni bayon qilish va boshqalar amalga oshiriladi. Ular maxsus fanlarni o'rganishda eng kup tarqalgan. Aralash dars o'quv jarayonining bir-biriga eng

yaqin zvenolarini o'z ichiga oladi, bu esa o'quvchilar bilimlarni puxta va ongli o'zlashtirishini ta'minlash uchun muhimdir.

3. **Bilimlarni mustahkamlash darsi.** Bunday darslarda oldin o'rganilgan materiallar yuzasidan o'quvchilar bilan suhbatlar o'tkaziladi, kinofilmlar ko'riladi, bilimlarni esga solinadi, faktlar va tushunchalarni o'quvchilarning xotirasida mustahkamlanadi. Natijada bilimlar ancha puxtalashadi.

4. **Sinash-tekshirish darsi.** Bunday darslarda mavzu, bo'lim yuzasidan og'zaki savol-javoblar, test yordamida, yozma yoki grafik usulda tekshirish ishlari o'tkaziladi. Ulardan ko'zlanadigan maqsad – har bir o'quvchining tayyorgarlik darajasini asosli baholash uchun kerakli ma'lumotlar olish, ya'ni bilimlari qanchalik ongli va puxtaligini aniqlashdan iborat.

5. **Muammoli dars.** Bu darslardan maqsad o'quvchilar qo'yilgan muammolarni yecha olish yoki yecha olmasligini aniqlashdir. Bunday darslar o'quvchilar maxsus fanlardan ma'lum bilim, ko'nikma va malakaga ega bo'lganlaridan keyin o'tkaziladi.

Darsning ana shu asosiy turlari strukturasi quyida keltirildi.

I. Yangi bilimlarni urganish darsi: 1. Tashkiliy qism. 2. Yangi o'quv materialini bayon qilish va mustahkamlash. 3. Uyga topshiriq berish. 4. Darsni yakunlash.

II. Umumiy yoki aralash dars: 1. Tashkiliy qism. 2. Uyga topshiriqni tekshirish. 3. O'quvchilar bilimini og'zaki (yakka tartibda, bir yo'la yoki aralash holda) tekshirish. 4. Yangi o'quv materialini bayon qilish. 5. Yangi o'quv materialini mustahkamlash. 6. Uyga topshiriq berish. 7. Darsni yakunlash.

III. Bilimlarni mustahkamlash darsi: 1. Tashkiliy qism. 2. Uy topshiriq'ini tekshirish. 3. O'quvchilyardan so'rash, o'quv materialini mustahkamlash. 4. Uyga topshiriq berish. 5. Darsni yakunlash.

IV. Sinash-tekshirish darsi: 1. Tashkiliy qism. 2. Uqituvchining topshiriqni tushuntirishi. 3. O'quvchilarning savollariga javob berish. 4. O'quvchilarning topshiriqlarni bajarishi. 5. Bajarilgan ishlarni o'qituvchiga topshirish. 6. Uyga topshiriq berish. 7. Darsni yakunlash.

V. Muammoli dars. 1. Tashkiliy qism. 2. Muammoli vaziyatni hosil qilish. 3. Muammoni bayon qilish. 4. Muammoni hal qilish yo'llarini kursatish va hal etish. 5. Natijalarni muhokama qilish. 6. Uqituvchining izoxlashi va umumlashtirishi. 7. Uyga topshiriq berish. 8. Darsni yakunlash.

Dars muvaffaqiyatli o'tishi uchun uni tashkil etish bo'iicha o'qituvchi faoliyatining maqsadini aniqlash lozim.

Darsning maqsadi uchta: ta'limiy (o'qitish), tarbiyaviy va rivojlantirish maqsadlariga bo'linadi. Ta'limiy maqsadga umuman quyidagilar kiradi:

yangi tushunchalarni shakllantirish;

yangi qonun, qonuniyat, xususiyat va belgilarni uzlashtirishni ta'minlash;

yangi harakat usullarini o'rgatish;

bilimlardagi yetishmovchiliklarni bartaraf etish;

bilimlarni umumlashtirish va tizimga solish;

malakalarni shakllantirish;

ma'lum harakat usullarini mustahkamlash:

tushunchalar orasidagi bog'lanishlarni aniqlash bo'yicha o'quvchilarda biror narsa to'g'risida tushunchalarni shakllantirish;

dunyoqarash g'oyalari va muammolarini aniqlash;

o'quvchilarda u yoki bu harakatni, voqealarni baholash bo'yicha bilimlarni shakllantirish;

xulosa chiqarishga tayyorlash, o'zlashtirishga erishish.

Tarbiyaviy maqsad o'quvchilarda quyidagi muayyan shaxs sifatleri va xarakterini tarkib toptirishdan iboratdir;

dunyoqarashni va kasbga qiziqishini;

o'z-o'zini tekshirish va o'zaro yordamni;

voqeliklar orasidagi bog'lanishlarni aniqlash va tahlil qilish ko'nikmalarini;

bir sohadan ikkinchi sohaga bilimlarni ko'chirish ko'nikmalarini;

fanlararo bog'lanishlarni amalga oshirish ko'nikmalarini;

nutq madaniyatini;

vatanparvarlikni;

mehnatga ongli munosabatni;

ongli intizom va yaxshi xulkn;

ta'lim olishga ijobiy munosabatni;

estetik qarashlarni;

ish o'rnini tashkil etish va o'z faoliyatini tekshirishni;

e'tiqodni.

Ta'limning mazmuni hayot va zamon bilan uzviy bog'lansa, u tarbiyalash xususiyatiga ega bo'ladi.

Rivojlantirish maqsadi – dars jarayonida o'quvchilarning psixologik sifatlarini diqqat, xotira, taffakkur va bilish qobiliyatlarini shakllantirishdir.

Psixologik adabiyotlarni tahlil qilish o'quvchilarda tafakkurni, politexnik, mehnat, bilish (anglash) va aqliy ko'nikmalarni, iroda va mustaqillikni rivojlantirish, ularni kelgusi darslarga tayyorlash za-rurligini ko'rsatadi.

Agar bilimlarni shakllantirish va maqsadli tarbiyalash o'quvchilarning bilish qobiliyatini takomillashtirsa, buni rivojlantiruvchi ta'lim deb tan olinadi

Dars rejasi mavzu bo'yicha aniq mashg'ulotni o'tkazishning asosiy rejalashtiruvchi hujjati bo'lib, u amaliy kasbiy ta'lim o'qituvchisining tayyorlov ishi natijasi hisoblanadi. Darsning standart majburiy reja shakllari belgilanmagan, chunki reja shakli darsning mazmuni, amalga oshirish usullari, uning tarbiyaviy maqsadlari, bo'lajak ish xarakteri, mashqlarni tashkil qilish va o'qituvchi tajribasiga bog'liqdir. Dars rejalarini tuzishda quyida keltiriladigan o'quv ishlab chiqarish amaliyoti dars rejasi namunasiidan foydalanish mumkin.

Odatda, dars rejasida quyidagilar nazarda tutiladi: o'quvchilarning o'quv o'rinlarini ishga tayyorlash; o'quvchilarni ish o'rinlariga joylashtirish, o'quvchilar guruhiga kirish berish; o'quvchilar mustaqil ishlayotgan paytlarida ularga kundalik, frontal yoki yakka tarzda yo'l-yuriqlar berish (har bir aylanish rejalashtirilib chiqiladi); butun guruhga yakunlovchi yo'l-yuriq berish; navbatdagi mashg'ulotlarga moddiy jihatidan tayyorgarlik ko'rish.

8,9-mavzu: Kasbiy fanlarni o'qitishda o'quv materiallarini bayon etish metodlari

O'quv moduli birliklari

1. O'qitish metodlarining tasnifi,
2. Faol o'qitish metodlari.
3. O'quv materialini o'qituvchi tomonidan og'zaki bayon etish metodi.
4. O'qituvchi nutqiga qo'yilgan talablar.
5. Ko'rgazmali qo'llanma va o'qitish vositalaridan foydalanish metodikasi.
6. O'quv materialini muammoli bayon etish.
7. Fanlararo bog'lanishlarni amalga oshirish.

Aniqlashtirilgan o'quv maqsadlari (talabning vazifalari)

Talaba mavzuni o'zlashtirgandan so'ng:

- o'qitish metodlarining tasniflay oladi;
- faol o'qitish metodlarini biladi;
- o'quv materialini o'qituvchi tomonidan og'zaki bayon etish metodini biladi;
- o'qituvchi nutqiga qo'yilgan talablarni biladi;
- ko'rgazmali qo'llanma va o'qitish vositalaridan foydalanish metodikasini o'rganadi;
- o'quv materialini muammoli bayon etishni biladi;
- fanlararo bog'lanishlarni amalga oshirishni tushunadi.

Tayanch so'z va iboralar

O'qitish metodlarining tasnifi, turlari, faol o'qitish metodlari. O'quvchilarni yangi bilimlarni o'zlashtirishga tayyorlash. O'quv materialini o'qituvchi tomonidan og'zaki bayon etish metodi. O'qituvchi nutqiga qo'yilgan talablar. Yangi o'quv materialini o'qitishda suhbat metodidan foydalanish, ko'rgazmali qo'llanma, o'qitish vositalaridan foydalanish metodikasi.

O'quv materialini muammoli bayon etish fanlararo bog'lanishlarni amalga oshirish. O'qituvchining pedagogik faoliyati, uning mohiyati va strukturasi.

Keyingi yillarda pedagogika Fani va amaliyotida ta'lim oluvchilarning mustaqil ishlash va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish hamda Faollashtirishga yo'naltirilgan Faol usullarini ishlab chiqish va ulardan Foydalanishga katta e'tibor qaratilmoqda.

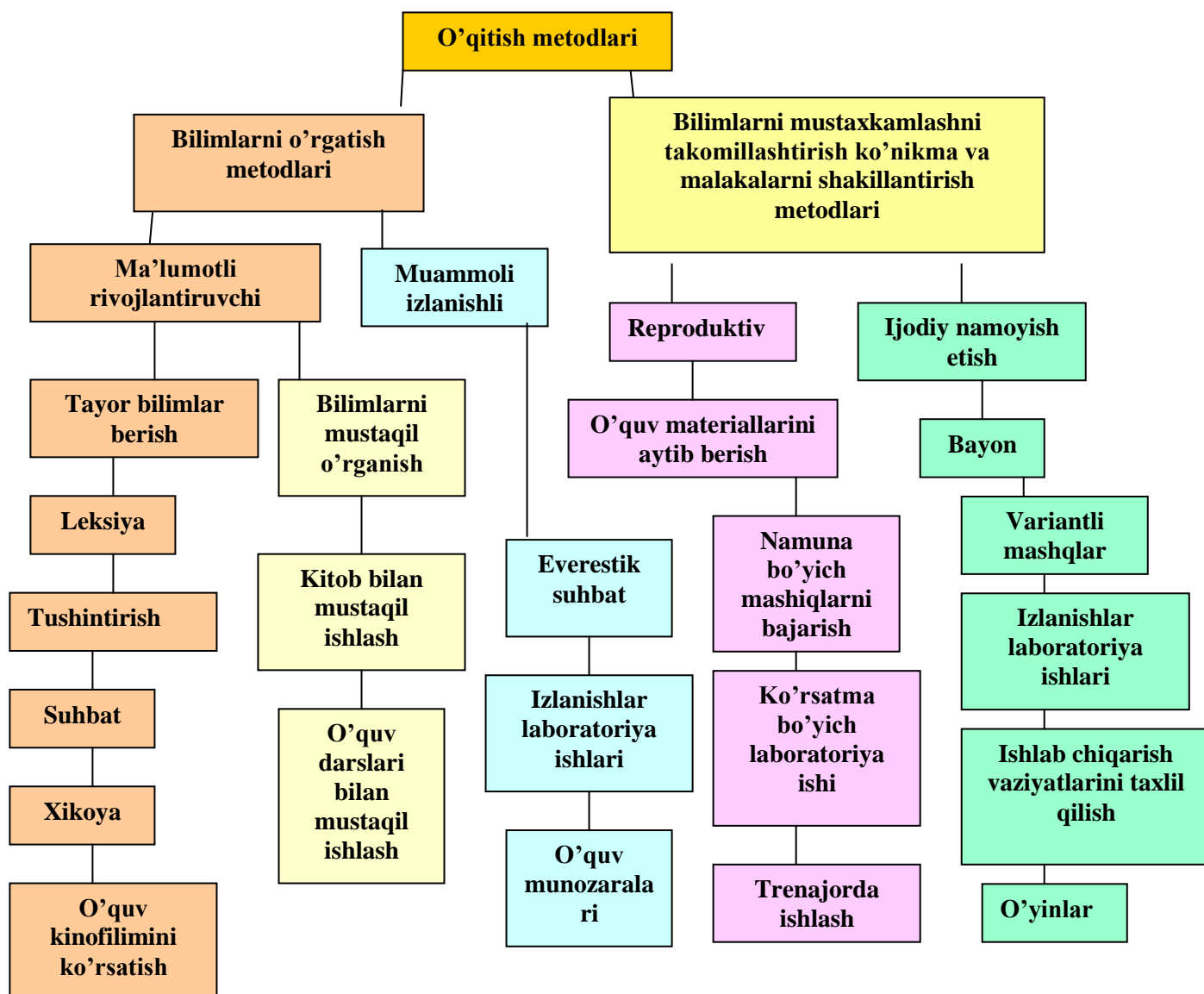
Shunday samarali usullardan biri muammoli o'qitishdir. Muammoli o'qitish deganda mashg'ulotlarda pedagog tomonidan yaratiladigan muammoli vaziyatlar va talabalarning ularni yechishga qaratilgan Faol, izlanuvchan, mustaqil Faoliyati tushuniladi. Buning natijasida talabalar puxta kasbiy bilim va ko'nikmalarga ega bo'ladilar va fikrlash qobiliyatlari rivojlanadi.

Talabalarning mashg'ulotlarga faol qatnashishi yoki qatnashmasligi o'qituvchiga bog'liq. Lekin talabalarni darsga jalb etish maqsadida o'qituvchi tomonidan qo'llaniladigan bar qanday urinish yetarli darajada samara bermasligi mumkin. Bunday darslarni muammoli tarzda o'qitish talabalarning darsga qiziqishini orttiradi. Bunda bar bir talaba darsning mohiyatini tushunib olishi uchun uning oldiga o'qituvchi tomonidan ma'lum bir muammo qo'yilishi kerak. Qo'yilgan

muammoning talabalarda qay darajada intilish uyg'otishi uning xarakteriga bog'liq. Bunda har bir talaba o'z oldiga qo'yilgan muammoning mohiyatini chuqur anglab, uni yechishga harakat qilishi kerak. O'qituvchi esa bu jarayonni kuzatib boradi, tegishli maslahat berib yo'nalishlarni ko'rsatadi.

Zamonaviy darslarning xarakterli tomoni ham shunda. Muammoli o'qitishni boshqarish pedagogik mahoratni talab etadi, chunki muammoli vaziyatning paydo bo'lishi individual holat bo'lib, tabaqalashtirilgan va individuallashtirilgan yondashuvni talab etadi.

O'qitish metodlarining tasnifi quyidagi rasmda keltirilgan

2-rasm. O'qitish metodlarining tasnifi

Muammoli darslarning yana bir xarakterli tomoni, bu usulni qo'llash talabalar bilimini o'stirish bilan birga ularda shu fanga qiziqish ham uyg'otadi.

Muammoli vaziyat yaratishning quyidagi uslubiy yo'llari mavjud:

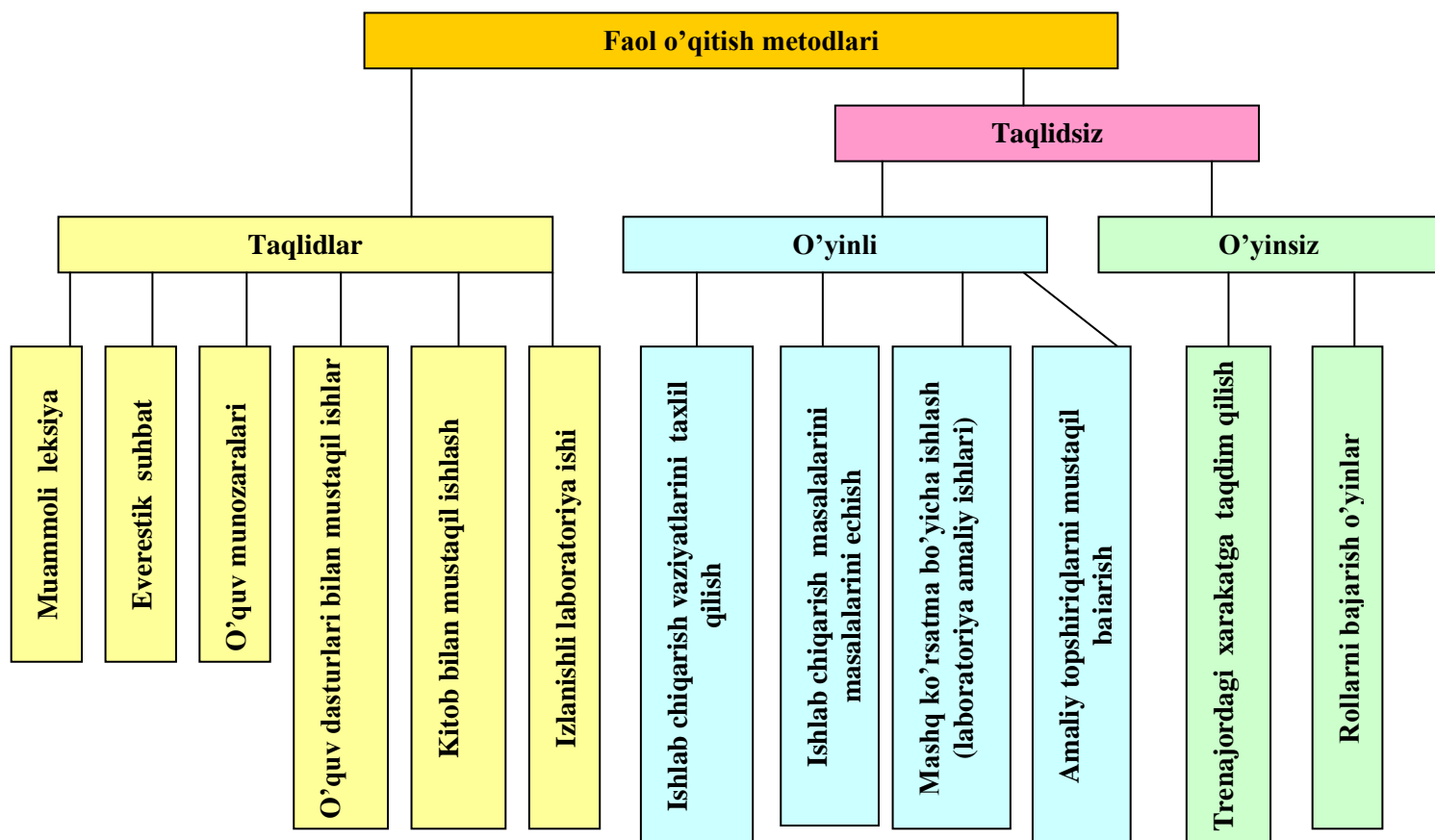
- mavzu bo'yicha ziddiyatli holat paydo qilinadi va talabalarga yechim yo'llarini izlash taklif etiladi;
- muammoli holatga turlicha baho berish taklif etiladi;

- nazariy va amaliy topshiriqlardagi muammolar aniqlanadi;
- taqqoslash, umumlashtirish va xulosalar chiqarish;
- aniq savollar qo'yiladi.

Ta'limning muammoli - izlanuvchan uslublari amalda bilimni so'z orqali ifodalash, ko'rgazmali va amaliyotlar yordamida bajariladi. Bunda o'quv materialini muammoli bayon qilish uslubini qo'llash, amaliy muammoli - izlanuvchan ishlarini, hatto tadqiqot tipidagi amallarni bajarish to'g'risida so'z yuritish mumkin.

O'quv materialini muammoli uslub yordamida o'tish tuzilgan muammoli ma'ruza uslubi orqali bilim bayoni davomida mulohaza yuritish, isbotlash, umumlashtirish, dalillarni tahlil qilish, talaba fikrini qamrab olish, uni faollashtirish kabi usullardan foydalanishni ko'zda tutadi.

Muammoli ta'lim uslublaridan biri evristik va muammoli izlanuvchan suhbat hisoblanadi. Bunda o'qituvchi (pedagog) talabalar oldiga qator izchil va o'zaro uzviy bog'liq bo'lgan savollarni qo'yadi. Talabalar ularga javobberganda qandaydir shakllarni aytib, ularning to'g'riligini isbotlashga harakat qiladilar. Shu bilan birga, mustaqil ravishda yangi mavzularni o'zlashtirishga harakat qiladilar. Agar evristik suhbatda taxminlar yangi mavzuning faqat biror qismiga aloqador bo'lsa, muammoli-izlanuvchan suhbatda talabalar muammoli vaziyatning butun bir tizimini hal qiladilar. Shuning uchun ham, bu suhbatning farqi shartli bo'lib faqatgina muammoli vaziyatda qo'llanish tadbirlariga taalluqlidir.

3-rasm. Faol o'qitish metodlarining tasnifi

Ta'limning muammoli -- izlanuvchan uslublarida ko'rgazmali qo'llanmalar esda saqlashni faollashtirish maqsadida emas, balki darsda muammoli vaziyatni yaratadigan amaliy masalalarni qo'yish uchun ishlatiladi. Bundan tashqari, keyingi paytda rasmlar va chizmalar tizimi ko'rinishida muayyan o'quv vaziyatlari tasvirlarining ko'rgazmali qo'llanmalari ko'p tayyorlanmoqda. Bu usulda talabalarning mustaqil fikrlashining ustuvor ko'rinishlarini aniqlash oson ko'chadi.

Muammoli - izlanuvchan uslublar ko'proq ijodiy bilish faoliyati ko'nikmalarini rivojlantirish maqsadida qo'llaniladi. Ular talabalarning mavzuni chuqur anglashiga, mustaqil egallashiga yordam beradi. Bu uslublar, ayniqsa, quyidagi hollarda samarali qo'llaniladi: o'quv jarayonida tushuncha, qonun va nazariya kabilarni shakllantirish ko'zda tutilganda, daliliy axborotni ma'lum qilish, mehnat faoliyatining laboratoriya-tajriba-sinov uquvi va ko'nikmalarini hosil qilishda, o'quv materialining mazmuni prinsipial jihatdan yangi bo'lmay, ilgari o'rganilganining mantiqiy davomi bo'lsa, uning asosida talabalar yangi bilimni qidirish uchun mustaqil qadam tashlasa, mazmun hodisadagi sabab-oqibat va boshqalarga olib kelsa.

O'qituvchining o'quv materialini og'zaki bayon etish metodikasi. O'quvchilarga o'quv materialini bildirishning asosiy metodlaridan biri so'zlab berish, tushuntirish, ma'ruzani o'z ichiga oladigan og'zaki bayon etishdir. Bularning hammasida ta'lim berishning faqat bir vositasidan - o'qituvchi so'zidan foydalaniladi.

So'zlab berish o'quv materialini hikoya tarzida bayon etishni ko'zda tutadi. Bu metod o'quv materialini, asosan, tavsifiy xarakterda bo'lib, mantiqiy izchilligi bilan farq qiladigan hollarda qo'llaniladi. So'zlab berish yordamida, odatda, kirish mavzulari, mashina va mexanizmlarning umumiy tuzilishi, materiallarning xossalari va ishlatilishi, ishlab chiqarishning umumiy texnologiyasi masalalari va shu kabilar bayon etiladi.

Tushuntirish o'quv materialini og'zaki bayon etishni ko'zda tutadi. Tushuntirish jarayonida o'qituvchi solishtirish, taqqoslash, deduktsiya, induktsiya, asoslash, qonuniyatlar chiqarish, masalalar yechish va shu kabilardan foydalanadi. Tushuntirish, asosan, xususiy va konkret ma'lumotlarni bildirishda qo'llaniladi. PrKasb hunaro kollejlari o'qituvchilarining ish tajribasidan so'zlab berish va tushuntirish sof holda kamdan-kam uchraydi, ular ko'pincha so'zlab berish-tushuntirishdan iborat bo'lgan kompleks metod tarzida qo'llaniladi.

Ma'ruza, so'zlab berish va tushuntirishdan farqli o'laroq, ancha aniq tuzilgan bo'ladi. Ma'ruzalar, odatda, o'quv dasturining yirikroq, prinsipial muhim masalalari yuzasidan o'qiladi. Ma'ruzada o'quv materialini yaxlit va izchillik bilan bayon etiladi, o'zaro bog'langan tushunchalar, qonuniyatlar tizimi ochib beriladi, kursning turli mavzulari orasida ichki bog'lanishlar o'rnatiladi. Kirish ma'ruzalari, sharh ma'ruzalar, rukn ma'ruzalar va xotima ma'ruzalar bo'ladi.

Ma'ruza so'zlab berishga qaraganda uzoq davom etadi (u, odatda, butun darsga mo'ljallanadi) va o'quvchilarning yozib borishini (konspekt tuzishini) ko'zda tutadi. Ma'ruzani eshitish so'zlab berishni eshitishga qaraganda qiyinroq, chunki ko'proq diqqat-e'tiborni talab etadi. Ma'ruzalar, odatda, kollejlarning yuqori kurslarida qo'llaniladi.

Metodik usul nuqtai nazaridan olganda soʻzlab berish, tushuntirish hamda maʼruza juda koʻp umumiylikka ega, shu sababli umuman, ogʻzaki bayon metodikasini koʻrib chiqamiz va har qaysi metodning oʻziga xos xususiyatlarini qayd etamiz.

Ogʻzaki bayon etishga tayyorgarlik koʻrishda shuni nazarda tutish zarurki, oʻquvchilar yangi materialni, odatda, u tegishli mantiqiy izchillikda qism-boʻlaklab bayon etilgan taqdirdagina ancha samarali oʻzlashtiradilar. Oʻquv materialining har bir qismi nisbatan tugal mazmunga ega boʻlishi kerak. Bayonni rejashtirishda materialni asosiy masalalar mumkin qadar kam boʻladigan tarzda tuzishga harakat qilish zarur. Tajribadan maʼlumki, oʻquvchilar ikki-uchta asosiy fikrni oson, toʻrt yoki beshta asosiy fikrni qiyinroq idrok etadilar, agar asosiy fikrlar sakkiz-oʻnta boʻlsa, oʻquvchilar ancha qiynaladi.

Bayon etishda eng qiyini boshlangʻich qismdir, shuning uchun oʻqituvchi uni juda puxta mashq qilishi zarur. Hamma vaqt maʼlum va konkretroq materialdan boshlab, sekin-asta yangi materialga oʻtish lozim.

Oʻqituvchilar ish tajribasida yangi fakt, hodisa, qonuniyat va voqealarni tushuntirishni tuzishniig ikki usuli: induktiv hamda deduktiv usullari qoʻllaniladi.

Induktiv usulda oʻqituvchi xususiydan umumiyga, deduktiv usulda esa, aksincha, umumiydan xususiya boradi. Bir materialning oʻzini koʻpincha ikki usul bilan berish mumkin. Masalan, poʻlatning qattiqligi boʻshatish temperturasiga bogʻliqligini induktiv usul bilan tushuntirish, yaʼni har xil temperaturalarda boʻshatilgan ayrim namunalarning qattiqligini oʻlchab, chogʻishtirma jadval tuzish va bogʻliqlikni quyidagicha taʼriflash mumkin: boʻshatish temtturasi koʻtarilishi bilan qattqlik pasayadi. Deduktiv usulda dastlab qonuniyat taʼriflanadi, soʻngra misollarda koʻrsatiladi.

Deduktiv usulda bayon etishga vaqt ancha kam sarflanadi, ammo bu usulni qoʻllash uchun oʻquvchilarda dastlabki bilimlar va abstrakt fikrlash borasida maʼlum tajriba boʻlishi zarur. Shu sababli kasb hunar kollejlarning oʻquvchilari uchun, ayniqsa, oʻqishning dastlabki bosqichlarida, materialni asosan induktiv usulda bayon etish lozim.

Bayon etishning induktiv yoki deduktiv usulining qoʻllanilishi oʻrganiladigan materialning mazmuniga bogʻliq. Hikoya tavsifidagi materialni induktiv usulda bayon etgan maʼqul; mulohazalar, xulosalar, asoslashlar koʻp boʻlgan material koʻpincha deduktiv usulda bayon etiladi.

Shuni taʼkidlab oʻtish zarurki, tushuntirishning induktiv va deduktiv usullari “sof” holda kam qoʻllaniladi. Odatda, oʻqituvchilar oʻquv materialini bayon etishda, oʻrganiladigan masalalarning murakkabligi va muhimligiga qarab bu usullardan kompleks tarzda foydalanadilar.

Bayon etishning gʻoyaviy-siyosiy yoʻnalganligi nihoyatda muhim ahamiyatga ega. Darsda taʼlim masalalarigina emas, balki tarbiya masalalari ham hal qilinadi. Kasb hunar kollejlarning dasturlari har bir oʻqituvchiga; ishlab chiqarish taʼlimi ustasiga oʻquvchilarda milliy istiqlol gʻoyasining dunyoqarashini hosil qilishi, ularni gʻoyaviy-siyosiy tarbiyalash uchun koʻp imkoniyatlar beradi.

Maxsus fanlar darslarida oʻqituvchi oʻquv materialini bayon etar ekan, tegishli sohada texnika va texnologiyaning takomillashtirilishi, uning rivojlanish

sur`atlari hamda istiqbollari, o`zbek olimlari, konstruktorlari, ishlab chiqarish ilg`orlari va novatorlari erishgan yutuqlar to`g`risida so`zlab berishi zarur.

O`qituvchi umumtexnika fanlari (elektrotexnika materialshunoslik, umumiy texnologiya, elektrotexnika, radiotexnika va hokazo) darslarida o`quvchilarga konkret misollarda tabiat, texnika, texnologiya, iqtisodga doir o`rganilayotgan o`odisalarning chinakam moddiy ahamiyatini chinakam ilmiy tushuntirib berishi, o`rab turgan dunyoni o`zgartirishda inson faoliyatining rolini ko`rsatishi kerak.

Yuqorida ta`kidlab o`tilganidek, o`quv materialini qism-bo`laklab bayon etish tavsiya qilinadi. Bunda fikrdan fikrga, qismdan qismga mantiqan o`tish, darsdan ko`zlangan asosiy maqsadni o`quvchilar esiga tushirish, materialning bayon etilgan har bir qismiga yakun yasash zarur, bu shartlarga amal qilish bayon etishning mantiqiylikini oshiradi. Bayon etish mantiqi o`quvchilarga tushunarli bo`lishiga harakat qilish zarur. Har bir fikr o`quvchilar ongiga yetkazilmog`i lozim.

Bayonning tushunarli bo`lishini oshirish uchun:

konkret bo`lish lozim, chunki umumiy mulohazalar, odatda, qiyinroq o`zlashtiriladi; zarurat bo`lmasa, tushunarsiz terminlardan foydalanmaslik kerak;

jumlalarni imkoni boricha qisqa tuzish lozim;

raqamli materiallarni etiyojisiz ishlatavermaslik zarur.

Bayon etish vaqtida o`qituvchi taqqoslashdan foydalansa, o`quvchilar materialni yaxshiroq tushunadi. Taqqoslash, deb ta`kidlagan edi K. D. Ushinskiy, har qanday fikrlash va har qanday tushunish asosidir. Olamdagi hamma narsani taqqoslash orqali bilamiz.

Muvaffaqiyatli bayon etishning eng muhim sharti o`qituvchi bayon etayotgan o`quv materialini idrok etish va tushunib olish jarayonida o`quvchilar e`tiborining turg`un hamda fikrlash faoliyatining aktiv bo`lishidir.

Ilg`or pedagoglar o`quvchilar e`tiborini jalb qilib turish hamda fikrlash faoliyatini aktivlashtirishning har xil usullari va metodik usullaridan foydalanadilar; bu usullarning samaradorligi har bir ayrim holda materialning mazmuniga, guruhniig tarkibi hamda tayyorgarligiga, darsda foydalaniladigan jihozlarga, o`qituvchining individual fazilatlar va ish tajribasiga bog`liq bo`ladi. Yaxshi pedagoglar tajribasini jamlab, eng xarakterli metodik usullarni ko`rsatib o`tish mumkin.

Avvalo, so`zni ko`rsatma qo`llanmalar, tajribalar, mehnat usullarini namoyish qilish, daftarlardagi yozuvlar, rasm chizish, sxema, grafik hamda jadvallar tuzish, diafilmlar namoyish qilish, magnitofonga yozib olinganlarni eshittirish va shunga o`xshashlar bilan uyg`unlashtirish zarurligini kharsatib o`tish lozim. Uyg`unlashtirish bama`ni bo`lganda, tabiiyki, o`quvchilarni aktivlashtiradi, material yaxshi o`zlashtiriladi, chunki bu holda idrok etish jarayonida o`quvchilarning bir necha xil sezish organlari (analizatorlari) ishtirok etadi.

O`quv materialini bayon etishda ko`rsatma qo`llanmalardan, ya`ni tashqi ko`rsatmalilikdan foydalanishning muhimligi to`g`risida gapirilar ekan, «ichki» ko`rsatmalilik rolini alohida ta`kidlab o`tish zarur.

O'qituvchi so'zlab berish va tushuntirishni shunday tuzishi kerakki, o'rganilayotgan materialning mohiyatini fikran tasavvur qilishi uchun o'quvchilarda bayon etilganlar to'g'risida jonli obrazlar paydo bo'lsin.

Bayon etishni muammoli qilib tuzish o'quvchilarni aktivlashtirish va ular e'tiborini oshirishga ko'p jihatdan yordam beradi. Uning mohiyati shundan iboratki, o'qituvchi qonuniyat, xulosa, qoida va shu kabilarni shunchaki bayon etib qolmay, balki haqiqatning "embiriologiyasini" ochib beradi, ya'ni ularni kashf etish yo'lini bir qadar takrorlaydi. O'qituvchi muammoni o'rtaga tashlab, uni hal qilishda vujudga keladigan ichki ziddiyatlarni tushuntiradi, o'z taxminlarini aytadi, ularni muhokamaga qo'yadi, e'tirozlarni rad etadi, haqiqatni isbotlaydi. O'qituvchi ana shu metodik usul yordamida o'z mulohazalariga o'quvchilarni jalb etadi, ularni o'zi bilan birga fikrlashga majbur etadi, izlash muhiti hosil qiladi. Bu shaklda bayon etishda o'quvchilarni o'z fikrlarini aytish va xulosalar qilishga odatlantirish foydalidir.

Materialni bayon etish vaqtida o'quvchilarga savollar berishni rasm qilish kerak. Bunday metodik usul ikki maqsadni kelaydi. Birinchadan, o'qituvchi o'quvchilarning javoblari xarakteriga qarab, ularning materialni qanday o'zlashtirayotganligini bilish, ya'nn m'lum darajada «qayta aloqa» ni amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Ikkinchidan, o'quvchilar o'qituvchining istagan paytda so'rab qolishini bilib, uni ancha diqqat bilan, atrofga chalg'imag' eshitadilar.

Materialni bayon etish vaqtida o'qituvchi o'quvchilarga savollar berib, ular bayon etilganlarni qanchalik tushunganliklarini aniqlashga harakat qilishi lozim.

Bunda o'qituvchi o'quvchilardan o'zi aytanlarini shunchaki takrorlamay, balki ochilgan qonuniyatlarni, xulosalarni anglab olish va amalda tatbiq etishga harakat qilishlarini talab etishi zarur: bunda o'quvchilarni o'qituvchiga savollar berishga odatlantirish kerakki, bu ham o'quv materialining muvaffaqiyatli o'zlashtirilishiga yordam beradi, darsda o'quvchilarning fikrlash qobiliyati aktivligini oshiradi. Pestalotstsining "o'z vaqtida berilmagan savol yo'qotilgan xazinadir" degan dono so'zlarini esdan chiqarmaslik kerak. Mashhur pedagog V. A.Suxomlinskiy o'quvchilarning o'qituvchiga beradigan savollari ular fikri aktivligini namoyon bo'lshi, «bilimlarni undirishning» zarur elementi, deb hisoblagan edi.

Agar o'quvchilarda o'qituvchiga savollar bo'lmasa, bu hol o'qituvchini sergaklantirishi, uni o'quvchilar passivligiga sabab nima: ularning qiziqmasligimi, tushunmasligimi yoki boshqa sabablar bormi, deb o'ylashga majbur qilishi lozim. O'quvchilarni aktivlashtirish, ularda o'rganilayotgan masalalarga qiziqish uyg'otish kerak. Oqilona berilgan savol uchun o'quvchini rag'batlantirish lozim.

O'quvchilar savollarni butun material yoki unint ayrim qismlari bayon etilib bo'lgandan keyin berishlari kerak. Aks holda savollar o'qituvchini asosiy fikrdan chalg'itishi mumkin. Bu metodik usul foyda o'rniga zarar keltiradi.

Shu munosabat bilan ta'kidlab o'tish kerakki, o'quvchilarga "Tushunarlimi?" yoki "Aniqmi?" degan an'anaviy savollar berish yo'li bilan ularni savollar berishga o'rgatish tavsiya etilmaydi. Bunday savollarga o'quvchilar odatda, baravariga «Tushunarli!» deb javob qaytaradilar, holbuki, hamma vaqt

ham shunday bo'lavermaydi. O'quvchilarning e'tiborini yuqori darajada tutib turishga mantiqiy savollar deb ataladigan savollar, ya'ni o'qituvchi o'ziga-o'zi beriladigan va javobini o'zi qaytaradigan savollar yordam beradi. Bunday metodik usul bayonni xilma-xil qiladi, bundan tashqari, o'quvchilarni savollarga javob qaytarishga tayyorlaydi, bu esa o'quvchilarning darsni diqqat bilan tinglashiga ijobiy ta'sir etadi.

O'quvchilar charchashi oqibatida, ko'pincha, ularning diqqat-e'tibori va aktivligi pasayadi, o'quv materialini bayon etishda buni hisobga olish zarur. Uzoq vaqt e'tiborni jalb etish kishini charchatadi, o'quvchi o'qituvchining so'zlarini diqqat bilan eshita olmaydi, chalg'iy boshlaydi. Bu qonuniyatni bilmaydigan pedagoglar charchagan o'quvchilarda "e'tibor hosil qilishga" behuda urinadilar.

Ishni o'quvchilar butun dars bo'yicha charchamaydigan, diqqatini darsga jalb etadigan qilib tashkil etish lozim. O'quvchilar charchashining oldini olish usularidan biri darsni o'tkazish shakl va usullarining xilma-xil bo'lishi, darsning eng unumli qismidan o'rganilayotgan o'quv materialini o'zlashtirish uchun foydalanishdir. Tajribali o'qituvchilar o'quvchilar o'zlashtirishi qiyin bo'lgan materialni darsning birinchi yarmida bayon etadilar, Takrorlash, o'quvchilardan so'rash va bilimlarni puxtalash ishlarini esa darsning ikkinchi yarmida o'tkazadilar. Darsda o'quvchilarning "aktiv dam olish" shakllaridan biri ular faoliyati turlarini almashtirishdan, ularga emotsional ta'sir ko'rsatishni yaxshilashdan iborat. Kinofil m va diafil mlardan lavhalar ko'rsatish, magnitofonga yozib olinganlarni eshittirish, plakatlar, maketlar ko'rsatish, tajribalar o'tkazish, daftarlarga rasmlar solish, masalalar yechish, kartochka-topshiriqlardagi savollarga javoblar qaytarish va shu kabilar - bularning hammasi o'quvchilarning ham charchab, ish qobiliyatlarini yuqori darajada tutib turishga yordam beradi.

Aksari tajribali o'qituvchilar o'quvchilar charchog'ini yozishda psixologik dam oldirish deb ataladigan usuldan foydalanadilar. Bunga, odatda, hayotdan olingan misollardan foydalanish, o'zlashtirish uchun ancha oson bo'lgan materialni bayon etishga o'tish yo'li bilan erishiladi. Shu maqsadda hazil-mutoyiba qilish, maqollar aytish, qiziq-qiziq voqealarni gapirib berish ham o'rinli bo'ladi. Texnika masalalarini o'rganishda hayotdan o'rganilayotgan materialga taalluqli misollar keltirish tavsiya qilinadi. Bu hol, bir tomondan, bayonni ancha ravshan, tushunarli qilsa, ikkinchi tomondan, o'quvchilar o'rganilayotgan hodisalarni, qonunlarni real amal qilayotganligini ko'radilar (masalan, pona– keskich, kuchlar jufti – vorotok, parallel kuchlarning egovga bosimi, kesish deformatsiyasi – qaychi, bo'shatish – charxlash vaqtida asbobni sovitish va hokazo).

O'quv materialini bayon etishga muayyan vaqt ajratilishi sababli o'qituvchi darsda mo'ljallanganlarning hammasini bayon etishga ulgurish uchun harakat qilishi kerak. Buni uchun o'qituvchi:

darsni o'z vaqtida boshlashi;

darsga tayyorlanish vaqtida uning ayrim bosqichlari uchun ketadigan vaqtni, agar zarur bo'lsa, ayrim asosiy masalalarga ketadigan vaqtni taxminan belgilab olishi va dars jarayonida ana shu reglamentga rioya qilishi;

o'quvchilardan qo'yilgan savollarga aniq va qisqa javob qaytarishni talab etishi;

shaxsan o'zi uchun qiziq bo'lgan masalalarni ortiq darajada batafsil va uzoq vaqt bayon etmasligi lozim, aks holda ahamiyati kam bo'lmagan boshqa masalalarni bayon etishga vaqt yetishmay qoladi;

dars rejasi va konspektdan oqilona foydalanishi, lekin ularga bog'lanib qolmasligi, faqat vaqt-vaqti bilan o'zini nazorat qilish maqsadida ularga qarab olishi;

ko'rsatma qo'llanmalarni, asboblar va boshqa moddviy texnika kerak-yarog'larni o'z vaqtida taxt qilib qo'yishi hamda kerak bo'lgan vaqtda olish oson bo'ladigan tartibda joylashtirib qo'yishi zarur.

Har qanday materialni bayon etish so'ngida hamisha yakun yasash kerak. Og'zaki bayonning yakuniy qismi aytilganlarni umumlashtirish va yakun yasash uchun arur. Bayonning xotima qismida bayon etilgan materialning asosiy joylarini yana bir bor aytib o'tish, eng muhim joylariga o'quvchilar e'tiborini qo'shimcha ravishda qaratish, asosiy xulosani takrorlash kerak.

O'qituvchi nutqining texnikasi. O'quv materialini o'quvchilarga muvaffaqiyatli yetkazish uchun o'qituvchi bayon etish metodikasi bilan bir qatorda nutq texnikasini ham yaxshi egallagan bo'lishi kerak. Nutq texnikasi, ko'pchilik hollarda tabiat in'omi bo'lmay, balki o'z ustida tinmay ishlash natijasidir.

O'qituvchilar o'quv materialini har xil tarzda bayon etib, bunda ijobiy natijalarga erishishlari mumkin. O'qituvchi mukammal biladigan, o'quvchilarning chuqur va puxta bilim olishiga imkon beradigan metodikagina yaxshi bo'ladi. Shu munosabat bilan nutq texnikasi yuzasidan har bir o'qituvchiga bir xil darajada va istagan holda yarayveradigan metodik maslahat berish qiyin. Shuning uchun ilg'or pedagogik tajribani umumlashtirishga asoslangan ba'zi tavsiyalarni keltirib o'tamiz.

Avvalo shuni nazarda tutish kerakki, darsda o'quv materialini og'zaki bayon etish tashqi samaraga mo'ljallangan nutq bo'lmay, balki o'quvchilarga yangi bilimlar bayon etishdir.

O'quv materialini o'quvchilarga qarab, jonli tilda bayon etishga harakat qilish, "biz", "siz", "biz siz bilan" kabi olmoshlardan ko'proq foydalanish, o'quvchilarning diqqatiga e'tibor berib turish kerak.

O'qituvchi nutqining ifodali blishi uchun mimika va imo-ishoralar katta ahamiyatga ega, chunki ular bayon etilayotgan materialning ma'naviy bo'yog'ini kuchaytirishga, unga o'z munosabatini bildirishga yordam beradi. Ammo mimika, imo-ishoralarga haddan tashqari berilib ketish yaramaydi.

O'qituvchi o'quv materialini bayon etar ekan, unga befarq qaray olmaydi. Bu narsa o'quvchilarni o'am befarq qaray olmaydigan qiladi. O'qituvchi bayon etayotgan materialning emotsional bo'yogi o'quvchilar e'tiborni aktivlashtiradi.

Ta'lim jarayonini ijobiy emotsiyalar asosida qurish zarur. I. P. Pavlov ijobiy emotsiyalarga bosh miya katta yarim sharlari mahsuldor ishlashining manbai sifatida qarar edi. Psixologlar ijobiy emotsiyalarni inson faoliyatining qudratli stimuli deb hisoblaydilar. Didaktika zerikish ta'limning - ashaddiy dushmani ekanligini isbot qilgan.

Tabiiyki, bayonning emotsional bo'yogi imkoniyatlari ko'p darajada fanning mazmuniga bog'liq. Gumanitar fanlar o'qituvchilarida bunday imkoniyatlar, masalan, umumtexnika va maxsus fanlar o'qituvchilarinikiga qaraganda ancha katta. Biroq eng "quruq" fan ham jonli, qiziqarli, jozibali tarzda bayon etilishi zarur. Bunga erishish vositalari juda ko'p. Bular jumlasiga tarixga kichikroq ekskursiya qilish ham, qiziqarli faktlar, amalda ishlatiladigan misollar keltirish ham, solishtirish ham kiradi va hokazo.

Har bir pedagogning nutq sifati va ovoz temбри har xil bo'ladi. Tegishlixa mashq qilib, ovozning yoqimli bo'lishiga erishish mumkin. Nutqning individual kamchiliklariga, masalan, dimog'dan so'zlash, so'zning oxirgi qismini "yutib yuborish" va shu kabi kamchiliklarga barham berish zarur. Nutqni parazit so'zlardan («xo'sh», «undan keyin» kabi so'zlardan) tozalash lozim.

O'qituvchi ovozi o'zi bemaol gapira oladigan ohangini aniqlab olishi juda foydali. Bu ohangdan chetga chiqish nutqni jonlantiradi. Nutqning past-balandligi muhim ahamiyatta ega. O'qituvchining auditoriyani to'ldirib, eng oxirgi qatorda o'tirgan o'quvchilar ham eshitadigan ovozi normal hisoblanadi. Biroq haddan tashqari baland ovoz o'quvchilarni charchatib qo'yadi.

So'zlashning tez-sekinligi ham nutq texnikasini xarakterlaydi. Juda tez nutqni (minutiga 150 so'z) o'quvchilar yaxshi tushunmaydi, haddan tashqari sekin nutq (minutiga 80 dan kam so'z) o'quvchilarning g'ashiga tegadi va e'tiborining susayishiga sabab bo'ladi.

Nutqning tezlik va balandlik darajasini, shuningdek, ohangini o'quv materialining qiyinlik hamda muhimlik darajasiga qarab o'zgartirish zarur. Muhim qonun-qoidalar, ta'riflarni oddiyroq yoki ikkinchi darajali materialga qaraganda balandroq ovoz bilan va sekinroq bayon etgan ma'qul. Hamma vaqt aniq va ravshan gapirishga harakat qilish lozim. Yangi terminlarni ayniqsa aniq aytish zarur.

Tajribali o'qituvchilar o'quv materialini bayon etish jarayonida ayrim jumlar orasida va har bir muhim fikr yoki ta'rifdan keyin bir oz to'xtab-to'xtab oladilar. Bu hol o'quvchilar e'tiborini oshiradi va bayon etilayotgan materialni tushunib olishi uchun vaqt beradi.

Nutq texnikasi o'qituvchining kundalik ishi natijasidir; uni doimo takomillashtirib borish uchun quyidagilar tavsiya etiladi:

boshqalarning qanday gapirayotganini kuzatib borish, ishdagi o'rtoqlari, shuningdek, majlis, ma'ruza, anjumandada gapirganlar nutqining afzalliklari va kamchiliklarini tahlil qilish lozim (tahlil uchun magnitofondan foydalangan ma'qul);

hamma vaqt o'z nutqini mashq qidirishga intilish kerak; nutqi yuqori madaniyatli va texnikali qilishning eng yaxshi usuli majlis, kengash, seminar, pedagogik o'qishlarda keng auditoriya oldida nutq so'zlashdir.

O'qituvchilar o'quvchilarga o'quv materialini bayon etishda didaktikaning eng muhim tamoyillaridan biri-ko'rsatmalilik tamoyilidan foydalanadilar.

Didaktikada ko'rsatmalilik tamoyili konkret bilan abstraktning birligi to'g'risidagi qoidasi asosida ko'rib chiqiladi. Narsa yoki hodisaning aslini yoki

tasvirini idrok etish inson uchun atrofda borliqni, biror haqiqatni bilishning dastlabki va eng oddiy akti hisoblanadi hamda o'rganilayotgan narsalar, jarayonlar, hodisalar to'g'risida aniq tasavvurlar va abstrakt tushunchalar hosil qilish uchun asos vazifasini o'taydi.

O'qitishning ko'rsatmaliligiga sabab insonning fikrlash xususiyatidir. Bu xususiyat asosan konkret dan abstraktga tomon rivojlanadi. Tushunchalar va abstrakt qonun-qoidalar konkret kuzatishlar natijalariga asoslansa hamda ular bilan mustahkamlansa, ancha oson va tez shaklanadi. Kishilarda tafakkurning rivojlanishi ularning yoshiga, hayot va ish tajribasiga va boshqalarga bog'liq. Ammo bizning tafakkurimiz rivojlanishning qaysi bosqichida bo'lmasin hamda biz qanchalik murakkab masalalarni o'rganmaylik, konkret faktlar va obrazlardan ajralib qolmasligimiz kerak.

Ko'rsatmalilik tamoyili o'qituvchining xilma-xil o'quv qo'llanmalari va o'qitishning audiovizual (eshitish-ko'rish) texnika vositalaridan foydalanishida, ularning pedagogika jihatidan ma'qul tarzda yasashida aks etadi.

Ko'rsatma qo'llanmalar-o'quvchilarni o'rganiladigan ob'ektlar, hodisalar, jarayonlar to'g'risida yaqqol (asosan ko'rish) tasavvurlar hosil qilish metodida o'qitish maqsadida ishlatiladigan vositalar, o'zlashtiriladigan bilimlar xarakteriga, o'quvchilarda mavjud bo'lgan tasavvur, tushuncha, hayot va ish tajribasiga, darsning konkret vazifalariga qarab ko'rsatma qo'llanmalar o'qitishda har xil rol ni bajaradi. Ular bilimlar manbai sifatida, shuningdek, o'qituvchi so'zlab berish, tushuntirish, suhbat vaqtida foydalanadigan rasm sifatida xizmat qilishi mumkin. Ko'pincha, bu ikkala vazifa kompleks tarzda kelishi mumkin.

Ko'rsatma qo'llanmalar va ulardan foydalanish haqidagi umumiy masalalar pedagogik adabiyotda ancha batafsil yoritilgan, shuning uchun bu vositalarning maxsus va umumtexnika fanlarini o'rganishda ishlatilishini mufassalroq ko'rib chiqamiz.

Maxsus va umumtexnika fanlarini o'qitishda ko'rsatmalilikdan foydalanish, umumta'lim fanlarini o'qitishdagiga nisbatan muayyan xususiyatlarga ega. Bu xususiyatlar umumta'lim fanlari mazmunining o'ziga xos xususiyatlari va ularni o'rganish metodikasi bilan bog'liq. Agar umumta'lim fanlarini o'rganishda ko'rsatma qo'llanma tamoyilini, asosiy g'oyani yaxshiroq o'zlashtirishga yordam bersa, texnika fanlarini o'rganishda esa ob'ektning konkret tuzilishi, ish sxemasi, detal va mexanizmlarning o'zaro ta'siri birinchi o'rinda turadi. Maxsus fanlarni o'rganishda mashina, asbob, qurilma va boshqalarning aslini o'rganish, shuningdek, ularni qismlarga ajratish hamda yig'ish uchun o'quvchilarga imkoniyat tug'dirish alohida rol o'ynaydi. Shu munosabat bilan, ko'pgina kasblar bo'yicha ishchilar tayyorlash uchun ishlab chiqarish ta'limi dasturiga "Qismlarga ajratish-yig'ish ishlari" degan bo'limlar kiritilgan bo'lib, ulardan ko'zlangan asosiy maqsad xizmat ko'rsatilayotgan yoki ta'mirlanayotgan mashinalardan keng foydalaniladi. Ulardan quyidagi hollarda foydalaniladi:

- o'rganiladigan ob'ektniig asli juda katta yoki juda kichik bo'lganda (domna va marten pechlari, soat mexanizmi va shu kabilar);

- ob'ekt yoki hodisalarning aslini ko'rish mumkin bo'lmaganda (elektr toki, molekularning tuzilishi, kristall panjaralar va shu kabilar);

- o'rganaladigan ob'ekt yoki hodisalarning aslini bevosiga kuzatish - mumkin bo'laganda (asbob-uskunaning ichki tuzilishi, ximiyaviy apparatlarda, pechlarda va shu kabilarda sodir bladigan protsesslar);

- tushunchani grafik tarzida tasvirlash talab etilganda (dvigatel , o'tqaazishlar, tsiklogramma va shu kabilarning xarakteristikasi);

- murakkab ob'ektlarni oddiylashtirish yoki ishlash printsipini ko'rsatish zarur bo'lganda (qurilmalar sxemalari, stanoklarning kinematik sxemalri, printsiptial elektr sxemalar va shu kabilar);

Harakatlanishning eng xarakterli momentida mexanizm yoki mashina detallarining joylashuvini qayd kilish va ko'rsatish talab etilganda (ichki yonuv dvigateli krivoship-shatunli va taqsimlash mexanizmlarining chekka nuqtalari, egovlashda harakatning o'ziga xos har xil nuqtalarida qo'llar, oyoqlar hamda gavdaning vaziyati v shu kabilar).

Garchi so'nggi vaqtda pedagogik tajribada yassi va hajmiy elementlardan tuzilgan ko'pgina ko'rsatma qo'llanmalar (dinamik plakatlar, hajmiy sxemalar, elektrlashtirilgan sxemalar va shu kabilar) paydo bo'lgan esa-da, tasviriy ko'rsatma qo'llanmalrni yassi hamda hajmiy qo'llanmlarga bo'lish mumkin.

Yassi tasviriy ko'rsatma qo'llanmalar jumlasiga o'quv plakatlari (bular mashina, mexanizm, nsh usullariniig rasmiy tasvirlarini, sxema, jadval, raqamli va teksgli, grafik ko'rinishidagi hamda aralash matriallarni o'z ichiga oladi); fotografiya va fotoplakatlar; kitob, jurnal hamda al bomlardagi rasmlar; o'qituvchi sinf doskasiga yoki kodoskop plyonkasiga chizadigan tasvirlar kiradi.

Hajmiy tasviriy ko'rsatma qo'llanmalar jumlasiga model va maketlar kiradi. Model ishlaydigan ko'rsatma qo'llanma bo'lib, tasvirlangan mashina yoki qurilma qismlari hamda mexanizmlarinint kinematikasini va o'zaro ishlashini ko'rsatadi.

Model tasvirlangan originalning tashqi ko'rinishini aks ettirishi shart emas, unda o'zaro ishlaydigan asosiy detallari ajratib ko'rsatiladi. Maket, aksincha, tasvirlanadigan originalning tashqi (ichki) ko'rinishini iloji boricha aniq aks ettiradi. Maketlar, ko'pincha, ishlaymaydigan ko'rsatma qo'llanma bo'lib, ishlov berish oson bo'lgan va arzon materiallar: pap ye-mashe (elim, gips amda br aralastirilgan qog'oz massa), gil, gips, yog'och penoplast va shu kabilardan tayyorlanadi. Maketlar originalnint ichki tuzilishini ko'rsatish uchun, ko'pincha, qismlarga ajraladigan qilib tayyorlanadi. Ular, odatda, originalga nisbatan kichik yoki katta qilib yasaladi.

Mulyajlar maketlarning bir turi isoblanadi. Maxsus va umumtexnika fanlarining o'qituvchilari dinamik plakatlardan–aralash ko'rsatma qo'llanmalardan keng foydalanadilar. Bu qo'llanmalarda yassi tasvirlar bilan birga harakatchan elementlar ham bo'lganligi tufayli ba'zi protsesslar dinamikasini ko'satishga imkon beradi.

Ammo o'qituvchilarga, ko'pincha, ko'rsatma qo'llanmalar loyixalash, tayyorlash yoki bunday qo'llanmalar yaratishga rahbarlik qilishga to'g'ri keladi. Bunda quyidagn talablarga rioya qilish talab etiladi:

- ko'rsatma qo'llanma barcha o'quvchilar yaxshi ko'ra oladigan darajada katta bo'lishi kerak;

- qo'llanmadagi yoeuvlar sinfnig istagan joyidan bemolol ko'rsa bo'ladigan darajada yirik, qora harflar bilan yozilishi lozim;

- muhim detal va joylar bo'lishi zarur haddan tashqari yorqin va kontrast bo'yoq tanlash yaramaydi; fon bilan tasvirlar ranglarining eng yaxshi nisbatlari quyidagilar: oq-ko'k, qora-sariq, yashil-oq, qora-oq plakatlardagi tasvirlar imkoni boricha ob'ektnig rangiga bo'yalishi kerak; tasviriy vositalar kompleksi, qo'llanmaning mazmunini ochib berish uchun tanlangan bo'yoqlar, qo'llanmaning bajarilishi o'quvchilarda estetik did hosil qilishi va bu didni rivojlantirishi lozim;

- ko'rsatma qo'llanmada tekst haddan tashqari ko'p bo'lmasligi kerak;

- plakatlarda tasvirlar soni, haddan tashqari ko'p bo'lmasligi zarur;

- plakatlarda tasvirlanadigan ob'ektlar tabiiy vaziyatda ko'rsatilishi lozim;

- ko'rsatma qo'llanma masshtabga rioya qilgan holda bajarilishi kerak; bu narsa, ayiqsa, muhim detallarning proportsiyalariga taalluqlidir;

- qo'llanmaning va uni ishlatish uchun xizmat qiladigan moslamalarnig konstruksiyasi qo'llanmaning uzoq vaqt saqlanishini ta'minlashi zarur (doka, mato yoki kartonga - yelimlab yopishtirilishi, lok bilan qoplanishi, plakatlar bir-biriga lenta tarzida yelimlab yopishtirilishi darkor va hokazo).

O'kuvchilarga yangi materialni bayon etishda ko'rsatma qo'llanmalardan to'g'ri va o'z vaqtida foydalanish katta ahamiyatga ega. Pedagogika fani va ilg'or tajriba darsda ko'rsatma qo'llanmalar namoyish qilishga oi metodik talablar ishlab chiqdi, bu talablarga rioya qilish ularning didaktik qimmatini oshiradi.

Avvalo, hamma vaqt shuni esda tutish zarurki, ko'rsatma qo'llanmani namoyish qilish – maqsad bo'lmay, balki vositadir. Qo'llanmani ko'rsatish emas, balki u bilan ishlash kerak.

O'rganilayotgan materialning mazmuni va darsga ajratilgan vakt taqozo etgan hollardagina ko'rsatma qo'llanmani namoyish qilish tavsiya etiladi. darsda namoyish qilinadigan qo'llanmalar soni o'quvchilar o'quv materialini sifatli o'zlashtirishi uchun optimal bo'lishi lozim; darsda qo'llanmalardan haddan tashkari ko'p foydalanish yaramaydi.

Namoyish qilinayotganlarni idrok etish jarayonida o'quvchilar sezgi organlarining (analizatorlarining) ko'rish, eshitish, sezish, zarur hollarda esa ta'm bilish va hid bilish organlarining ko'pini jalb etish kerak.

O'qituvchi so'zi bilan ko'rsatmalilikning to'g'ri qo'shib olib borilishi katta ahamiyatga ega. Ko'rsatma qo'llanmalarni idrok etishning asosi birinchi signal sistemadir, ammo ikkinchi signal sistemaning signallariga tartibga soluvchi ta'sir etadi. Har qanday ko'rsatma qo'llanmalar namoyish qilinganda amma vaqt izoh berib turiladi. Ana shu izoh o'quvchining e'tiborini qo'llanmadagi aosiy va muhim tomonlarga qaratishga, kuzatilayotgan model, ob'ekt yoki hodisalardan ularning mohiyatini tashkil etuvchilarni ajrtib olishga yordam beradi. Qo'llanmani namoyish qilishdan oldin nimani va qanday maqsadda ko'ishlari to'g'risida o'quvchilarga aytib o'tyish zarur. «Yangilik samarasi» dan oqilona foydalanish lozim, shu sababli, ko'rsatma qo'llanmalarni namoyish qilishdan oldin ularni o'quvchilarga ko'rsatish tavsiya etilmaydi. Zarur bo'lgan hollarda kursatma qo'llanmalarni maxsus yopqich bilan yopib qo'yish lozim.

Ishlaydigan qo'llanmalarni albatta ishlatib ko'rsatish, ularni ko'zdan kechirishda o'quvchilarni maksimum fikrlash aktivligi va mustaqillik ko'rsatishga undash lozim.

Ko'rstma qo'llanma barcha o'quvchilarga yaxshi ko'rinadigan bo'lishi zarur. Mayda ob'ektlar ulardan tarqatilgan material sifatida foydalanilgandagina eng yaxshi idrok etiladi. Ammo tarqatiladigan materialni o'quvchilarga tushuntirish vaqtida berish yaramaydi, chunki bunday qilish o'quvchilar e'tiborini chalg'iyadi.

Sinf doskasiga chiziladigan rasm. Ko'rsatmalilik vositalari ichida sinf doskasiga chiziladigan rasm katta o'rin tutadi. O'qituvchi chizgan rasmlar o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirish protsessini osonlashtiradi va umumtexnika hamda maxsus fanlar darslarida keng tatbiq etiladi. Yaxshi chizilgan rasmlar va sinf doskasidan to'g'ri foydalanish ko'rsatmalilikning boshqa vositalari bilan birga o'quvchilarning faktlarni, hodisalarni, voqealarni esda olib qolishlariga, to'g'ri tushunishlariga yordam beradi. O'qituvchi materialni bayon etish vaqtida doskaga rasm, chizma yoki sxemalar chizish yo'li bilan protsessni dinamikada, masalan, ichki yonuv dvigatelida tsikllar nabatlashib kelishini, priborlarning ulanish tartibini, ximiyaviy apparatda protsessning borishini va shu kabilarni ko'rsata oladi. Og'zaki bayon bilan doskaga chizilgan rasmlarning mosligi materialning o'quvchilar xotirasida puxta mustahkamlanishiga yordam beradi va mashg'ulotlarni qiziqarli hamda samarali qiladi.

O'qituvchi doskadan qanday foydalanishni bilishi kerak. Yangi materialni o'rganishda temani va maxsus terminlarni doskaga yozib qo'yish lozim. Ayrim terminlarni yoki rasmning ayrim qismlarini ajratib ko'rsatish uchun rangli bo'rlardan foydalavish zarur. Doskada tasvirlash uchun murakkab bo'lmagan rasmlar tanlash kerak. Agar doskada murakkab rasmni ko'rsatish zarur bo'lsa, uni oldindan chizib qo'yish darkor, doskadagi tasvir bir tekislikda berilgani uchun rasmning perspektivasi, narsanint hajmiylikini shtrixlash yoki soya joylarini bo'rlash yo'li bilan ko'rsatish kerak, doskada pala-partish yozuvlar va rasmlar bo'lmasligi lozim. Rasmlarning yozuvlarini o'quvchilar qiynalmay o'qishlari uchun ular yirik harflar bilan yozilishi darkor. Ikkinchi darajali va foydalanilgan materialni chiqarib tashlash lozim, aks holda u o'quvchilar e'tiborini chalg'itadi. Zarur hollarda (ayniqsa, chizmachilik kabinetida) doskani bo'r bilan yoki tirnab kataklab chiqish tavsiya etiladi, doskadan foydalanish qulay bo'lishi uchun unga qo'zgaluvchan chizg'ich yoki burchaklik o'rnatish keak, bu esa to'g'ri, o'zaro perpendikulyar chiziqlar va har xil burchaklar ostida chiziqlar o'tkazishga imkon beradi.

Rasmlar doskaga tez va bexato chizilishi lozim, bunga esa jiddiy mashg'ulot va mashqlar natijasida erishish mumkin. Shunint uchun o'qtuvchi Darsga, amaliy mashg'ulotga tayyorlanishda bu dars yoki amaliy mashg'ulotda tushuntirish vaqtida foydalaniladigan rasmlarnn mashq qilishi zarur.

O'qitishning texnika vositalari deganda, o'quvchilarning bilim, uquv hamda malakalarni o'zlashtirishini osonlashtirish va uning samaradorligini oshirish hamda o'qituvchining o'quvchilarga bilim, uquv va malakalar berish, ularni mustahkamlash hamda tekshirib ko'rish borasidagi mehnatini yengillashtirish uchun foydalaniladigan mexanikaviy qurilmalar kompleksi tushuniladi.

O'qitishning texnika vositalari jumlasiga informatsiya berishda foydalaniladigan texnika (kinoproektor va diaproektorlar, epidiaskop, filmskop, magnitafon, televizion, hamda komp yuter qurilmalar va shu kabilar) gina emas, balki tegishli texnika bilan birga foydalaniladigan o'ziga xos informatsiya elituvchilarning o'zi (kinofilmlar, diafilmlar, diapozitivlar, programmalashtirilgan topshiriqlar va shu kabilar) ham kiradi. Texnika vositalari qatoriga elektrlashtirilgan har xil qo'llanmalarni (sxemalar, diagrammalar, kartalar va shu kabilarni) ham kiritish lozim.

Maxsus va umutexnika fanlarini o'rganishda ishlatiladigan barcha texnika vositalarini uchta asosiy gruppaga birlashtirish mumkin:

- audiovizual vositalar (kinoproektsiya, diaproektsiya va epiproektsiyalar, ovoz yozib olish, televidenie, komp yuter, radio);

- trenajerlar;

- dasturlangan o'qitishning texnika vositalari.

O'quvchilarga o'quv materialini bayon etish jarayonida o'qitishning audiovizual texnika vositalari eng ko'p ishlatiladi.

Kasb-hunar kollejlarda yuqori malakali usta va o'qituvchilar, boy texnikaviy imkoniyatlar, o'quvchilarning texnikaviy ijodiyoti keng rivojlanganligi tufayli o'quv kabinetlarini o'qitishning texnika vositalari bilan jihozlashga, bu vositalarni bilim yurtlarida tayyorlashga, sanoatda ishlab chiqarilgan texnika vositalarini takomillashtirishga katta e'tibor berilmoqda. Kabinetlarni o'qitishning texnika vositalari bilan jihozlash ishida quyidagi asosiy texnikaviy-pedagogik talablarga amal qilish kerak:

Birinchi, o'quv kabinetlarini o'qitishning texnika vositalari bilan jihozlashda o'quv protsessida ulardan kompleks tarzda foydalanilishini hisobga olish zarur. Komplekslikni quyidagilar nuqtai nazaridan olib qarash lozim:

- informatsiya elituvchi (kinolenta, diafilm, diapozitiv, epidiaskopiya kartochkasi, kitobdagi rasmlar, magnitofonga yozib olingan ma'lumotlar va shu kabilar);

- texnikaviy qurilmalar (kinoproektor, diaproektor, epidiaskop, magnitofon va shu kabilar);

- texnika vositalarining vazifasi ta'lim va tarbiya ishi masalalarini ta'minlash, informatik va emotsional maqsadlarning birligiga erishish, o'qitish, kontrol qilish va o'quvchilarning mustaqilligi problemalarini hal etish);

- informatsiyaning mazmuni (ayni kabinetda o'rganiladigan fanlar o'quv dasturlarining barcha mavzularini qamrab olganligi).

Ikkinchi, o'quv kabinetining istagan joyidan ko'rish va eshitish uchun yaxshi sharoit ta'minlash lozim.

Uchinchi, o'quv kabinetlarida o'qitishning texnika vositalari ishlatilganda shovqin manbalarini yo'qotish kerak.

To'rtinchi, barcha texnikaviy qurilmalar puxta va buzilmay ishlashi darkor.

Beshinchi, texnika vositalarining tuzilishi va ishlatilishi oddiy bo'lishi kerak.

Oltinchi, o'qitishning barcha universal va maxsus texnika vositalaridan birgalikda oqilona foydalanish lozim.

Ettinchi, ishlatilishi iqtisodiy jihatdan maqsadga muvofiq bo'lishi zarur (moddiy xarajatlar, o'qituvchi vaqti, jismoniy kuchlar, kabinetning sahni nuqtai nazaridan tejamli bo'lishi kerak).

Maxsus va umumtexnika fanlari o'quv materialini bayon etashda foydalaniladigan texnika vositalarini ko'rib chiqamiz.

O'quv kinosi - o'qitishning eng ko'p tarqalgan texnika vositasi bo'lib, ob'ekt hamda hodisalarni harakatda va rivojlanishda namoyish qilishga, materialni analiz qilib va umumlashtirishga, shuningdek, konkret idrok etishdan abstrakt idrok etishga o'tishga imkon beradi. O'qituvchi filmidan o'qituvchi o'quv materialini bayon etishida illyustratsiya sifatida, shuningdek, o'quvchilar uni mustaqil o'rganishi uchun foydalanishi mumkin.

O'quv filmi yordamida o'quv materialining asosiy joylarini ajratib ko'rsatish va o'quvchilar e'tiborini shunga jalb etish, protsesslarni tabiiy vaqt izchilligida emas, balki ular xarakterini tushunish uchun eng qulay tarzda ko'rib chiqish mumkin. O'quv filmi bevosita kuzatib bo'lmaydigan hodisalarni: ko'zga krinmaydigan darajada mayda zarracha va detallarni, har xil organizmlarning ichki tuzilishini, uzoqlashgan narsalarni, juda tez va juda sekin sodir bo'ladigan hodisalarni ko'rsatishga imkon beradi. Harakatda juda ham qisqa vaqt davom etadigan voqea va hodisalarni kino vositalari yordamida sekinlashtirilgan sur'atda namoyish qilish (bu hol o'zgarishning barcha fazalarini ko'zdan kechirishga imkon beradi) va, aksancha, bir necha soat, kun yoki oy mobaynida sodir bladiganlarni esa ekranda bir necha sekund yoki minut ichida ko'rsatish mumkin. Ovozli filmni idrok etishda ko'z ham, quloq ham aktiv ishtirok etadi. Ko'rish va eshitish organlariga bir vaqtda ta'sir etishi o'quv kinofilmini o'qitishning boshqa vositalaridan ajratib turadi va muhim didaktik vazifalarni hal qilishga imkon beradi.

O'quv kinofilmlaridan foydalanish o'qitish va tarbiyalash vazafalarini qo'shib olib borishga imkoniyat tug'diradi. Kinofilmlar yordamida ko'rsatmali o'qitishning tarbiyalovchi ahamiyati shundan iboratki, u fan va texnikaning eng yangi yutuqlarini, ishlab chiqarish-texnikaviy estetikani, ishlab chiqarish novatorlarining tajribalari va yuqori mehnat madaniyatini ko'rsatish, ayrim muammolarning tarixiy rivojlanishi bilan tanishtirish imkonini beradi va hokazo. O'quv filmlari o'quvchilarni mehnat va kasbga muhabbat ruhida tarbiyalashga, dunyoqarashini shakllantirishga yordam beradi. Filmlarda ko'rilganlarning hammasi o'quvchilar uchuts haqiqat va ishontirarlidir, ularning nihoyatda kuchli ta'sir etish sababi ham ana shunda.

O'quv kinofilmlaridan foydalanishning forma va metodlarini aniqlashda ular quyidagi tiplarga bo'linishini hisobga olish zarur:

- o'quv dasturining ayrim mavzulari materialini ochib beruvchi qisqa metrajli (1–Z qisimli) o'quv kinofilmlari; bular mavzu jihatidan bir-biriga bog'liq blgan kinolavhalar seriyasidir;

- o'rganilayotgan materialning xususiy qonun-qoidalarini ko'rsatuvchi qisqa lavhali kinofilmlr; ularning mazmuni va metodik tuzilishi o'qituvchi dars davomida operativ foydalanishi uchun moslashtirilgan bo'ladi o'zlashtirish uchun

ancha uzoq vaqt va ko'p marta takrorlash talab qilinadigan hodisa hamda jarayonlarni namoyish qilishga mo'ljallangan kinofilm-kol tsovkalar;

- yagona mavzu va metodika bilan bog'liq bo'lib, butun o'quv fani asoslarini navbati bilan bayon etunchi to'la metrajli o'quv filmlari hamda ilmiy ommabop filmlar yoki, hatto, kinokurslar.

Fanlararo bog'lanishlar muammosining hal qilinishi o'quv jarayonining mazmuni, metodlari va tashkil etilishini aniqlashda muhim rol o'ynaydi. Bu muammoning hal etilishi jarayoni umumiy va kasb-hunar ta'limining uzviy qo'shib olib borilishi asosida quriladigan kasb-hunar kollejlari uchun alohida muhim ahamiyat kasb etadi.

Fanlararo bog'lanishlarni, ularning konkret ahamiyati jihatidan olganda, o'qitish jarayonida yoki o'quvchi ongida, har xil o'quv fanlari orasida o'rganiladigan faktik bog'lanishlar ifodasi deb tushunish kerak. Fanlararo bog'lanishlar - ko'p qirrali, turli xarakterli, har xil funktsiyali hodisa. Shuning uchun bu tushunchaning mohiyatiga va o'quv jarayonidagi o'rniga oid juda xilma-xil, ko'pincha, bir-biriga qarama-qarshi talqinlar mavjud.

Fanlararo bog'lanishlar mohiyatini to'g'ri tushunish uchun uning ikki tomoni borligini nazarda tutish kerak. Bu tomonlarni shartli ravishda ob'ektiv va sub'ektiv tomonlar deb ataymiz. Fanlararo bog'lanishlarning ob'ektiv tomoni o'qitish mazmunini aniqlashda aks etadi va o'quv rejalari hamda dasturlarini ishlab chiqishda, tegishli o'quv fanlaridan darsliklar, o'quv hamda metodik qo'llanmalar tuzishda hisobga olinadi. Fanlararo bog'lanishlarning bu tomoni o'quv rejalari, dastur va darsliklarda o'zaro bog'langan fanlarning o'quv materialini tanlash hamda joylashtirishga shunday yondoshishni belgilaydiki, bunda o'quvchilarning bir yoki bir necha fanni o'rganishdan olgan bilimlari boshqa failarni o'rganishda asos bo'ladi yoki ularni o'rganishda mustahkamlanadi. Fanlararo bog'lanishla o'zaro bog'langan fanlarning dastur va darsliklarida ochib beriladigan shunga o'xshash tushunchalar talqinining mushtarakligida, o'quv materialini ratsional tanlashda, unga ayni bir asosiy qonun va nazariyalarni asos qilib olishda namoyon bo'ladi.

Bu - fanlararo bog'lanishlarning o'qituvchi o'qitish jarayonida amalga oshiradigan sub'ektiv tomonidir.

O'quvchilar juda ko'p fanlarni o'rgandilar, ularda xilma-xil uquv va malakalar hosil bo'ladi. Bularniig hammasini o'quvchilar o'zaro bog'langan yagona kompleks tarzida idrok etishlari kerak. Ammo, o'quvchilar bunga undalmasa, ularning o'zlari har xil fanlar darslarida olgan bilimlarini, odatda, bir-biriga taqqoslamaydilar ular orasida bog'lanishlar o'rnatmaydilar.

Ular har qaysi fan materialini ularga darslik hamda o'qituvchi taklif etgan mantiqqa muvofiq ravishda idrok etadilar va o'zlashtiradilar. Shuning uchun ham barcha o'qituvchi va ustalar ma'lum maqsadga qarata ishlashi, yaxshi o'ylangan didaktik usullar tizimi zarurki, ular o'quvchilar ongida bu bog'lanishlarni o'rnatishga yordam bersin. Bu didaktik usullar o'quvchilarga pedagogik ta'sir etishning hamma tomonini qamrab olishi lozim.

Ammo o'quv ishi amaliyotida fanlararo bog'lanishlar, asosan, faqat o'rganilayotgan material mazmuni pozitsiyasidangina olib qaraladi. O'qituvchilar

ko'pchilik hollarda o'z fanini to'laroq va chuqurroq ochib berish uchun fanlararo bog'lanishlarni o'quvchilar boshqa fanlarni o'rganishda olgan bilimlaridan foydalanish deb tushunadilar. Shu maqsadda fanlararo bog'lanishlarga oid xilma-xil jadvallar, o'quv jarayonining jadvali grafiklari tuziladi, har xil fanlarning hzaro bog'liq materialini o'rganish izchilligiga oqilona o'zgartishlar kiritiladi. Bularning hammasi to'g'ri, biroq bir tomonlamadir. Fanlararo bog'lanishlarni, ularning umumiy va ko'p qirrali xarakterini nazarda tutib ancha keng tizim sifatida talqin qilish kerak. Fanlararo bog'lanishlarning mohiyati va klassifikatsiyasini ko'rib chiqishda o'qitish jarayoni ob'ektini, ya'ni o'qituvchi hamda ustalarning pedagogik ta'siri o'qitish va tarbiyalashga qaratilgan o'quvchini asos qilib olish lozim. Bu holda fanlararo bog'lanishlarning ta'sir doirasi ancha kengayadi va o'zaro bog'langan fanlarnigina emas, balki barcha fanlarni o'rganishni, binobarin o'quv jarayonida ishtirok etuvchi barcha o'qituvchi hamda ustalar faoliyatini qamrab oladi.

Fanlararo bog'lanishlarning asosiy tiplari. O'qitishning qonun-qoidalarga asoslanib va to'plangan tajribani tizimga solib, fanlararo bog'lanishlarning quyidagi asosiy tiplarini ajratib ko'rsatish mumkin: o'quv materialining mazmuni jihatidan bog'lanish; hosil qilinadigan uquvlar jihatidan bog'lanish; o'qitish metodlari hamda vositalari jihatidan bog'lanish.

Fanlarichra bog'lanishlar. Pedagogik tajribada "fanlararo bog'lanishlar termini", ko'pincha, xarakteri jihatidan yaqin bo'lgan "fanlarichra bog'lanishlar" termini bilan bir qatorda ishlatiladi. *Fanlarichra bog'lanishlar* bir fan materialining mazmuni va tuzilishi mantiqi hamda o'rganilishi jihatidan bog'lanishidir. Fanlarichra bog'lanishlarning ham ob'ektiv va sub'ektiv tomonlari bo'ladi. Fanlarichra bog'lanishlarning sub'ektiv tomoni mavzuga va umuman fanga oid darslar tizimini tuzishda, ilgari o'rganilganlarga asoslanishda, fanni o'rganishning umumiy mantiqida namoyon bo'ladi. Fanlararo bog'lanishlarning tiplari, turlari, o'rnatilish usullari va shakllari to'g'risidagi ko'pchilik tavsiyalarni fanlarichra bog'lanishlarga ham tatbiq etish mumkin.

10 - mavzu: Amaliy va laboratoriya mashg'ulotlar tizimi

O'quv moduli birliklari

1. Amaliy va laboratoriya mashg'ulot turlari, tizimi va ularni o'quv jarayonida tutgan o'rni.
2. Laboratoriya, amaliy mashg'ulotlarining tashkiliy shakllari.
3. Laboratoriya, amaliy mashg'ulotlarga qo'yiladigan umumiy talablar.
4. Mashg'ulotlarni rejalashtirish va uni o'tishga tayyorgarlik ko'rish.
5. Laboratoriya amaliy mashg'ulot rejasi va uni o'tish metodikasi.

Aniqlashtirilgan o'quv maqsadlari (talabaning vazifalari)

Talaba mavzuni o'zlashtirgandan so'ng:

- amaliy va laboratoriya mashg'ulot turlari, tizimi va ularni o'quv jarayonida tutgan o'rnini tushunadi;
- laboratoriya, amaliy mashg'ulotlarining tashkiliy shakllarini biladi;
- laboratoriya, amaliy mashg'ulotlarga qo'yiladigan umumiy talablarni biladi;
- mashg'ulotlarni rejalashtirish va uni o'tishga tayyorgarlik ko'rishni biladi;

- laboratoriya amaliy mashg'ulot rejasi va uni o'tish metodikasini o'rganadi. Mavzuni o'qitishda aqliy hujum, suhbat, klaster metodlaridan foydalaniladi.

Tayanch so'z va iboralar

Amaliy va laboratoriya mashg'ulot turlari, tizimi va ularni o'quv jarayonida tutgan o'rni. Mashg'ulotlarni o'tishni tashkil etish. Laboratoriya, amaliy mashg'ulotlarining tashkiliy shakllari. Laboratoriya, amaliy mashg'ulotlarga qo'yiladigan umumiy talablar. Mashg'ulotlarni rejalashtirish va uni o'tishga tayyorgarlik ko'rish. Perspektiv mavzular rejasi. Yo'l-yo'riqli texnologik karta. Laboratoriya amaliy mashg'ulot rejasi va uni o'tish metodikasi. (Qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalashtirish yo'nalishidagi maxsus fanlar bo'yicha).

O'quv jarayonining asosiy bosqichlaridan biri bilimlarni amalda tatbiq etishdan iborat, buning natijasida o'quvchilarda uquv va malakalar hosil bo'ladi. Umumtexnika va maxsus fanlarni o'rganishda olingan bilimlarni amalda tatbiq etish shakllaridan biri tajriba ishlari va amaliy ishlardir. Tajriba ishlari muayyan texnikaviy jarayonlarni, qonuniyatlarni, sabab-natijali bog'lanishlarni va shu kabilarni tekshirish maqsadida eksperimentlar o'tkazish orqali hodisalarni kuzatish hamda tahlil qilish bilan bog'liqdir; masalan: tuprohning qattiqligini tortish kuchiga ta'sirini tekshirish; moyning qovushqoqligini aniqlash; mashinaning ish unumdorligini aniqlash va hokazo. Amaliy ishlardan ko'zda tutilgan maqsad - o'quvchilarda texnikaviy ob'ektlarni yanada chuqur o'rganish maqsadida ulardan foydalanish bilan bog'liq bo'lgan uquv hamda malakalar hosil qilish; chunonchi: mashina va mexanizmlarni qismlarga ajratish, yig'ish, sozlash, rostlash; qishloq xo'jalik mashinalarida ishlash; kattalik hamda parametrlarni o'lchash va hokazo.

Tajriba ishlari va amaliy ishlar bevosita ishlab chiqarish xarakteriga ega emas. Ulardan ko'zlangan maqsad - o'quvchilarga mazmuni jihatidan umumtexnika va maxsus fanlar bilan bog'liq bo'lgan texnologik jarayonlar, texnikaviy hodisalar, umumiy qonuniyatlar, amaliy qoidalar, texnikaviy normativlar va shu kabilarni amalda o'rgatishdir. Tajriba va amaliy ishlar davomida o'quvchilar o'zlaridagi mavjud bilimlarni tushunadilar, mustahkamlaydilar va kengaytiradilar, bu bilimlarni tatbiq etishga o'rganadilar, bu esa kasbiy mahoratni oshirish uchun zarurdir.

Kasb hunar kollejlari sharoitida tajriba ishlari va amaliy ishlar "sof holda" qo'llanilmaydi. Ular o'quv dasturlariga tajriba-amaliy ishlar tarzida kiritilgan.

O'z vazifasi, o'quv jarayonida tutgan o'rni jihatidan umumtexnika va maxsus fanlar bo'yicha qilinadigan tajriba-amaliy ishlar nazariy ta'lim bilan ishlab chiqarish ta'limi orasida oraliq vaziyatni egallaydi hamda malakali ishchilar tayyorlashning bu ikki tomonini o'zaro bog'lashning eng muhim vositalaridan biri hisoblanadi. Bu bog'lanish tajriba-amaliy ishlar rukni va mazmunini aniqlashda, tajriba -amaliy ishlar jarayonida o'quvchilar olgan uquvlarni ishlab chiqish ta'limi jarayonida tatbiq etish va kengaytirishda, ularni o'tkazish metodlari hamda metodik usullarini uyg'unlashtirishda namoyon bo'ladi. O'quvchilar tajriba -amaliy ishlarni o'tkazar ekanlar, o'quvchilarning ishlab chiqarish ta'limi davomida olgan uquv hamda malakalaridan foydalanadilar, ularni chuqurlashtiradilar. Bu, avvalo, qismlarga ajratish-yig'ish, sozlash, rostlash operatsiyalari, qishloq xo'jalik agregatlarida ishlash, texnikaviy xizmat ko'rsatish operatsiyalari va shu kabilar

bilan bog'liq bo'lgan tajriba-amaliy ishlarga taalluqlidir. Bunday bog'lanish umumtexnika va maxsus fanlar o'qituvchilari bilan ishlab chiqarish ta'limi masterlarining shaxsiy aloqalari doirasida ham, o'quv ustaxonasidagi jihoz va asboblardan tajriba -amaliy ishlar bajarish uchun foydalanishda, yagona texnikaviy hujjatlardan foydalanishda, ayrim tajriba -amaliy ishlarni birgalikda o'tkazishda ham bo'lishi kerak.

Miqdoriy va sifatiy tajriba-amaliy ishlari. Tajriba-amaliy ishlarni ularning xarakteri jihatidan **miqdoriy** (miqdorga bog'liq bo'lgan) va **sifatiy** (sifatga bog'liq bo'lgan) ishlarga bo'lish mumkin. Miqdoriy tajriba -amaliy ishlar aniq o'lchashlar, hisoblab chiqarishlar, hisoblar bilan bog'liq. Ularning natijalari tekshirilayotgan ob'ekt yoki hodisalardagi miqdoriy bog'lanishlarni ochib beruvchi muayyan kattalik bilan ifodalanadi. Miqdoriy tajriba-amaliy ishlarga quyidagilar misol bo'la oladi: maydalangan tuproqning sifat ko'rsatkichlarini aniqlash; ekish mashinalarida urug' sarfini aniqlash; kul tivotator ishchi organlarini sozlash va hokaeo.

Sifatiy tajriba-amaliy ishlar davomida o'quvchilar xulosalar qiladilar, qonuniyatlarni aniqlaydilar, bilimlarini chuqurlashtiradilar; ularda zarur uquvlar hosil bo'ladi. Sifatiy tajriba-amaliy ishlar jumlasiga quyidagilar kiradi: metallarni cho'zilashga sinash; bajariladigan ishniig turiga qarab keskichlar tanlash; har xil qishloq xo'jalik mashinalarining tuzilishini o'rganish va xokazo.

Tajriba-amaliy ishdan ko'zda tutilgan maqsad ko'p jihatdan uni o'tkazish metodikasini: o'quvchilar ishiga o'qituvchining rahbarlik qilish usullarini, ayrim tajribalarni bajarish tartibi va shu kabilarni belgilab beradi. o'quvchilar nazariy materialni bilib olganlaridan, o'rganilayotgan hodisalar, jarayonlar bilan tanishganlaridan so'ng ular bilan tajriba-amaliy ish o'tkazish ancha oson ko'chadi. Bu holda o'qituvchining yo'riqnomasi nihoyatda qisqa va lo'nda bo'ladi. Natijasiga asoslanib o'quvchilar ma'lum xulosalar chiqarishi kerak bo'lgan tajriba-amaliy ishlarni bajarish ancha murakkab. O'quvchilarni bunga oldindan tayyorlash, o'qituvchining yo'riqnomasi ancha batafsil bo'lishi zaur. Bunday ish davomida o'qituvchi o'quvchilar ishini kuzatibgina qolmay, balki ularning faoliyatini yo'lga soladi, ularni zarur xulosalarga olib keladi.

Fanlararo kompleks tajriba-amaliy ishlar. Kollejlarda umumta'lim fanlari o'rganiish munosabati bilan **fanlararo kompleks tajriba-amaliy ishlar** qo'llanila boshlandi. Bu ishlarni bajarish davomida o'quvchilar umumta'lim, umumtexnika yoki maxsus fanlardan olgan bilimlarini mustahkamlaydilar va bu bilimlarini amalda tatbiq etish uquvlarini egallaydilar. Bunday tajriba-amaliy ishlarni umumta'lim va umumtexnika fanlaridan ana shunga o'xshash material taxminan bir vaqtda o'rganilgan o'llarda o'tkazgan ma'qul. Fanlararo tajriba-amaliy ishlarga misollar:

Frontal va nofrontal tajriba-amaliy ishlar. Tajriba-amaliy ishlar **frontal va nofrontal** o'tkazilishi mumkin. Frontal tajriba-amaliy ishlarda guruhdagi barcha o'quvchilar bir tipdagi jihozlarda yakka-yakka bo'lib yoki kichikroq zvenolarga bo'linib ishlab, bir xil topshiriqni bajaradilar. O'quv materialini darslarda o'rganishdan oldin yoki o'rganish bilan bir vaqtda bajariladigan tajriba-amaliy ishlar frontal o'tkazilishi kerak. Tegishli o'quv materialini o'rganishni tugallovchi tajriba-amaliy ishlar frontal o'tkazilishi mumkin va ma'kul.

Tajriba-amaliy ishlarni frontal tashkil etish bir qancha afzalliklarga ega: ish programmaning tegishli mavzusi o'rganib bo'lingandan keyin o'tkazilishi mumkin, bunda asta-sekin oddiydan murakkabroqqa o'tiladi; o'quvchilarga rahbarlik qilish va ishlarning bajarilishini kuzatib turish osonlashadi; butun guruhga yo'riqnoma berish mumkin bo'ladi. Bu usulning kamchiliklari jumlasiga ustaxonada juda ko'p bir xil asbob-uskunalar bo'lishining talab etilishi kiradi.

Tajriba-amaliy ishlar davomida o'quvchilar kuzatadilar, tavsiflaydilar, o'lchaydilar, hisoblaydilar, eksperimentlar, tadqiqotlar o'tkazadilar, umumlashtiradilar, montaj, demontaj qiladilar, rostlaydilar, sozlaydilar, nazorat qiladilar. Shunga asoslanib, umumtexnika va maxsus fanlarni o'rganishda o'tkaziladigan tajriba-amaliy ishlarni quyidagicha guruhlash mumkin.

№	Tajriba-amaliy ishlarning turi	Tajriba-amaliy ishlarga jihozlar	Fan
1	Har xil texnikaviy hodisa va jarayonlarni, xom-ashyo, material hamda mahsulotlarning xossalarini kuzatish va tahlil qilish	Po'latning xossalariga issiqlik ishlovi berishning turlari va rejimlari ta'siri	Materialshunoslik
		Urug'larning ekilish xossalari (unib chihish energiyasini, unuvchanligini, tozaligini, ekishga yaroqliligini aniqlash)	Agronomiya
2	Mashina, mexanizm, apparat, asbob, moslama va shu kabilarning tuzilishi hamda ishlashini kuzatish va tahlil qilish	Don yig'ish kombaynining sozlanishlarini amalga oshirish	Qishloq xo'jalik mashinalari
		Erga ishlov berish texnologiyasini tuzish	Mashina traktor parkidan foydalanish
3	Texnikaviy kattaliklar, parametrlar, xarakteristikalar orasidagi miqdoriy va sifatii bog'lanishlarni tekshirish. Bu bog'lanishlarning optimal qiymatlarini aniqlash	Traktorning tortish kuchini aniqlash	Qishloq xo'jalik mashinalari
		O'tmaslashgan lemexlarni tamirlashni o'rganish	Mashinalari ishonchligi va ta'miri
4	Har xil texnikaviy va texnologik kattaliklarni aniqlash va nazorat qilish uchun nazorat qiliash asboblardan foydalanish usullarini o'rganish	Tuproq namligini quritish pechi va tarozilar yordamida aniqlash	Tuproqshunoslik va dehqonchilik asoslari
		Moyning qovushqoqligini viskozimetr bilan aniqlash	Yonilg'i-moylash materiallari
5	Buzuqliklarni diagnostik qilish, sozlash, rostlash, moslash va h.k.	Traktorlar va qishloq xo'jalik mashinalarining sistema, qism hamda agregatlarini sozlash	Traktorlar va avtomobillar

Dars rejasi mavzu bo'yicha aniq mashg'ulotni o'tkazishning asosiy rejalashtiruvchi hujjati bo'lib, u amaliy kasbiy ta'lim o'qituvchisining tayyorlov ishi natijasi hisoblanadi. Darsning standart majburiy reja shakllari belgilanmagan, chunki reja shakli darsning mazmuni, amalga oshirish usullari, uning tarbiyaviy maqsadlari, bo'lajak ish xarakteri, mashqlarni tashkil qilish va o'qituvchi tajribasiga

bog'liqdir. Dars rejalarini tuzishda quyida keltiriladigan o'quv ishlab chiqarish amaliyoti dars rejasi namunasidan foydalanish mumkin.

I. Mavzu: _____

II. Maqsad:

a) ta'limiy _____

b) tarbiyaviy _____

c) rivojlantiruvchi _____

III. O'quv soatlar miqdori: _____

IV. Mavzuni o'rganish davomida egallanadigan amaliy ko'nikmalar:

V. Jihaz va uskunalar:

VII. Mavzu bo'yicha o'quv amaliyotini o'tkazish tartibi

Amaliy mashg'ulotning texnologik haritasi

O'quv amaliyotini o'tkazish bosqichlari	Faoliyat turlari	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchi
1-bosqich. Kirish (5 daqiqa).	Mavzuni e'lon qiladi va ichidagi vazifani tushuntiradi. Ishning ketma-ketligi va baholash mezonlari bilan tanishtiradi.	Tinglab eshitadi.
2-bosqich. O'quv materialini bayon etish (20 daqiqa).	Ekish seyalkasining tuzilishi va uni ishga tayyorlash hamda ish jarayonini tushuntiradi. Bajariladigan ishlar ketma-ketligini bayon qiladi. O'quvchilarning nazariy bilimlarini test yoki og'zaki so'rov orqali aniqlaydi.	Tinglab eshitadi. Test topshiradi yoki og'zaki savol-javob
3-bosqich. Kirish yo'riqnomasi (50 daqiqa).	O'quvchilarni asosiy mehnat muhofazasi va xavfsizlik texnikasi qoidalari bilan tanishtiradi. Ishlab chiqarish sanitariyasi va elektr, yong'in xavfsizligi qoidalariga rioya qilishni tushuntiradi. O'quvchilarni texno-logik xarita bilan ta'minlaydi. Bunker, urug' o'tkazgichlar, ko'mgichlarni amalda ko'rsatadi. Har bir birikmalarni qanday ishlashi bo'yicha yo'l-yo'riq ko'rsatadi, vazifani bajarish uchun vaqt belgilaydi.	Usta bajarayotgan ishni diqqat bilan kuzatadi. Berilgan topshiriqning maqsad va vazifalarini yozib oladi

<p>4-bosqich. Joriy yo'riq. Amaliy ish (3 soat)</p>	<p>Chigit ekish seyalkasini ishlash texnologik jarayon ketma-ketligining to'g'ri bajarilishi: —bunkerni urug' bilan to'ldirish; — urug'ni urug' o'tkazgichlar orqali ekish qismlariga kelishi; – urug'ni tuproqqa tushishi va ko'milishini tushuntiradi va nazorat qiladi.</p>	<p>Har bir ish joyida berilgan yo'l-yo'riq xaritasini o'rgana-dilar va amaliy bajaradilar. Berilgan vaqtga qarab ketma-ketlik asosida chigit ekish jarayonini tushuntirib beradilar. Vazifani mustaqil bajaradilar.</p>
<p>5-bosqich. Yakuniy yo'riq. Baholash, tahlil qilish va yakunlash (40 daqiqqa).</p>	<p>Har bir o'quvchining bajargan ishlarini qabul qiladi va yakun yasaydi. Bajargan ishlarni baholash mezonlari bilan tanishtiradi. Baholash natijalarini e'lon qiladi. Bajargan ishlardagi yutuq va kamchi-liklarni ko'rsatadi. Uyga vazifa va uni bajarish uchun tavsiyalar ko'rsatadi.</p>	<p>Bajargan ishini topshiradi, baho natijalarini eshitadi, tahlil qiladi. Uy vazifasini daftarga yozib oladi.</p>

Ish faoliyatini endi boshlayotgan amaliy kasbiy ta'lim o'qituvchilariga dars rejasi bilan birgalikda kirish yo'rig'i konspektini tuzish tavsiya qilinadi. Bu o'qituvchi tayyorlov ishining majburiy elementi bo'lmay, balki yaxshi tuzilgan konspekt darsni yuqori darajada olib borishga yordam beradi. Konspektda o'quv materialining asosiy mohiyati qisqacha bayon etilib, zaruriy dalillar, jadval ma'lumotlari, sxemalar, eskizlar, hisob-kitob ishlari va hokazolar keltiriladi.

O'tilayotgan dars bo'yicha konspektning muhim tarkibiy qismi o'rganilayotgan mavzu uchun yo'riqnoma xaritasi hisoblanadi.

Konspektni bir mavzu uchun yaxlit tuzish maqsadga muvofiqdir. Shuning bilan birga oldin tuzilgan va foydalanilayotgan konspektni yangi dalillar bilan – gazeta, jurnal, maqolalar, yangi darslik qo'llanma, tajriba almashish va boshqa manbalar asosida to'ldirib borish mumkin. Bu o'qituvchining ijodiy faoliyatiga bog'liq.

Shunday qilib, konspekt o'qituvchi o'zlashtirgan, manbalardan izlab topgan yangi axborotlar, uslubiy – texnik materiallar bilan to'ldirib boriladi.

Amaliy kasbiy ta'lim o'qituvchisining darsga tayyorlanishida eng muhim tarkibiy qismlaridan biri mehnat ko'nikmalarini va o'quv ishlab chiqarish ishlarining bajarish yo'l-yo'riqlarini ko'rsatishdan iboratdir. O'qituvchi tomonidan kasb – hunar asoslarini chuqur egallanishi tegishli darajada uslubiy jihatdan darsni samarali olib borish omilidir.

Mehnat ko'nikmalari va ishni bajarish qobiliyatini ko'rsatishga tayyorlashda quyidagilarai:

- dars materiallari mazmunini tahlil qilish va ko'rsatish uchun mo'ljallangan mehnat harakatlari, ish bajarilish usullarini belgilash;
- ko'rsatish uchun mo'ljallangan ishni bajarish ketma-ketligi va usullarini, mazmun, qoidalarini ochib ko'rsatadigan texnologik xaritasini diqqat bilan o'rganish;
- ko'rsatishni izchillik bilan belgilash va uni dars rejasida bayon etish;
- zarur ko'rsatmali qo'llanmalarni va yozma yo'riq hujjatlarini belgilash va tayyorlash;
- ko'rsatishning uslubi va amaliy mashq harakatlarini o'ylab ko'rish;
- ko'rsatishga mo'ljallangan harakatlarni elementlarga bo'lish, mehnat harakatini bajarishga ajratilgan vaqtlarni belgilash;
- ko'rsatishda qo'llaniladigan jihozlar, yo'riqlar, moslamalar, nazorat–o'lchov va boshqa vositalarni tayyorlash va tekshirish;
- tajribali o'qituvchi kuzatuvda ish harakati va usullarini bajarishni mashq qilish zarurdir.

11-Mavzu: O'quvchilar bilim, ko'nikma va malakalarni nazorat qilish va baholash

O'quv moduli birliklari

1. O'quvchilar bilim, ko'nikma va malakalarni nazorat qilish va baholashning vazifasi, funktsiyalari.
2. Baholashga qo'yiladigan pedagogik talablar, turlari va shakllari.
3. O'quvchilar bilim, ko'nikma va malakalarni baholashning reyting tizimi va uni amalga oshirishni, reyting tizimi to'g'risidagi Nizom va buyruqlar.

Aniqlashtirilgan o'quv maqsadlari (talabning vazifalari)

Talaba mavzuni o'zlashtirgandan so'ng:

- o'quvchilar bilim, ko'nikma va malakalarni nazorat qilish va baholashning vazifasi, funktsiyalari to'g'risida tushunchaga ega bo'ladi;
- baholashga qo'yiladigan pedagogik talablar, turlari va shakllarini ta'riflay oladi;
- o'quvchilar bilim, ko'nikma va malakalarni baholashning reyting tizimi va uni amalga oshirishni, reyting tizimi to'g'risidagi Nizom va buyruqlar to'g'risida tushunchaga ega bo'ladi.

Tayanch so'z va iboralar

O'quvchilar bilim, ko'nikma va malakalarni nazorat qilish, baholash, baholashning vazifasi va funktsiyalari, baholashga qo'yiladigan pedagogik talablar, turlari va shakllari, o'quvchilar bilim, ko'nikma va malakalarni baholashning reyting tizimi, reyting tizimini amalga oshirish, reyting tizimi to'g'risidagi Nizom va buyruqlar.

Ta'lim oluvchilar tomomdan o'quv materiallari o'zlashtirilganligi-ni, ko'nikma va malakalar hosil bo'lganligini tekshirish va baholash ta'lim jarayonining zarur tarkibiy qismini hisoblanadi. Bu faqat o'qitish natijalarini nazorat qilish emas, balki o'quv jarayonining turli bosqichlarida ta'lim oluvchilarning bilish faoliyatiga rahbarlik qilish hamdir. Baholash ta'lim jarayonining ma'lum

bosqichida o'quv maqsadlariga enshilganlik darajasini oldindan beleilangan mezonlar asosida o'lchash, natijalarni aniqlash va tahlil qilishdan iborat jarayondir.

Baxolash-ta'lim jarayonining ma'lum bosqichida, o'quv maqsadlariga erishilganlik darajasini oldindan belgilab qo'yilgan mezonlar asosida belgilash, o'lchash va taxlil qilish jarayonidir.

Bilimlarni tekshirish va baholashning ta'limiy ahamiyati shundaki, bunda o'quv materialining o'zlashtirilganligi haqida ta'lim beruvchi ham, ta'lim oluvchi ham muayyan ma'lumotga ega bo'ladi. Baholash jarayonida ta'lim beruvchi uchun ta'lim oluvchilarning nimani bilishi va nimani tushunmasligi, qaysi material yaxshi o'zlashtirilgan, qaysi biri hali yetarli darajada o'zlashtirilmaganligi yoki umuman o'zlashtirilmaganligi ma'lum bo'ladi. Bu ta'lim oluvchining bilish faoliyatini kelgusida tashkil etish va boshqarish uchun asos bo'lib hisoblanadi. Ta'lim beruvchi o'z ishining afzalliklariga va kamchiliklariga tanqidiy baho beradi. O'z ish metodlariga tuzatishlar kiritadi.

Shuningdek, baholash natijalari ta'lim beruvchining o'quv dasturiga materiallarni ta'lim beruvchilarning bilish imkoniyatlari nuqtayi nazaridan qayta ko'rib chiqishi va baholashi uchun ham juda muhimdir.

Baholash natijasida tushuncha va qonun-qoidalarining qaysi birlari qiyin, qaysi birlari esa oson o'zlashtirilishi aniq-ravshan bo'ladi, Bu ta'lim oluvchining ijodiy tarzda darsga tayyorgarlik ko'rishi va o'quv mashg'ulotini o'tkazish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, ta'lim oluvchiga ham ta'lim jarayonida qaysi o'quv materialini yaxshi, qaysinisi qomqarli va nimani yomon o'zlashtirgan ma'lum bo'ladi. Bilimlarni tekshirmasdan ta'lim oluvchi o'z bilimlarini chuqur, har tomonlama va to'g'ri baholashga qodir emas. Ba'zan unga go'yo u o'quv materialini yaxshi egallab olganday tuyuladi, amaliyotda esa materialni yaxshi bilmasligi, yaxshi tushunmasligi ma'lum bo'lib qoladi, Baholash natijasida ta'lim oluvchilarning o'rganilayotgan materiallarni bilish, tushunish, esda saqlab qolish, anglab olish, amalda qo'llay olish, tahlil qilish va o'z bilimlarga tanqidiy baho berish darajalari aniqlanadi. Ta'lim oluvchi o'z bilimlarining ijobiy tavsifi, kasb-hunar kolleji va uydagi ishining uslubini takomillashtirish, bilimlari, malaka va ko'nikmalaridagi ijobiy tomonlarni rivojlantirish, kamchiliklarni tuzatish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Bilimlarni, ko'nikma va malakalarni nazorat qilish va baholashning tarbiyaviy ahamiyati shundaki, bunda ta'lim oluvchilarning o'qishga, o'z yutuqlari va muvaffaqiyatsizliklariga nisbatan munosabati shakllanadi, qiyinchiliklarni yengish istagi tug'iladi. Baholash hamisha ta'lim oluvchining shaxs sifatida o'ziga nisbatan muayyan bir munosabatni hosil qiladi. Ta'lim beruvchi ta'lim oluvchining o'ziga nisbatan munosabatini, tuyg'ulanm, uning xarakteridagi iroda, hamkorlik, o'zaro bir-biriga yordam berish kabi sifatlarini shakllantirishga qaratishi lozim bo'ladi.

Ba'zan baholash jarayonida ta'lim oluvchi qo'shimcha bilim, ko'nikma va malakalarga ham enshadi. Ta'lim jarayonida o'zlashtirilmagan tushunchalarning mohiyatiga tushunib etadi. Shu bois, baholashni ta'lim olish jarayonining mezon deb ham aytish mumkin.

Ta'lim oluvchi o'rtoqlarining, ota-onalarining unga, uning kollejdagi yutuqlariga va muvaffaqiyatsizliklariga munosabatiga hech qachon befarq qolmaydi. Uning bilimlarga berilgan baholar ushbu munosabatni belgilaydi. Mana shuning uchun ham maqto'v, ma'qullash, tanbeh yaxshi yoki yomon baho qo'yish ta'lim oluvchi shaxsining fazilatlarini, uning tengdoshlari jamoasidagi va katta yoshdagilar orasidagi mavqeyini shakllantiradi. Bu, ayniqsa, o'smirlar orasida katta ahamiyatga ega.

Bilimlarni nazorat qilish va baholash davlat ahamiyatiga ega. Baholash natijalarini umumlashtirib, ta'lim muassasasi jamoasining ta'lim-tarbiya sohasidagi faoliyatiga, talabalarning umumiy o'zlashtirish darajasiga baho beriladi va tegishli xulosalar chiqariladi. Davlat ta'lim standartlarida davlat tomonidan qo'yilgan talablar nechog'lik bajaraliyotganligi aniqlanadi.

Natijalarni baholash orqali bir paytning o'zida butun ta'lim tizimi va uning komponentlari tekshirib ko'rilish kerak. Bu bilan ta'lim tizimida kutilayotgan natijaga erishilayotganlik darajasi tekshirilib, o'lchanadi. Bilimlarni muntazam baholab bosh ta'lim rejasi, uning katta – kichik bo'limlari asosida amalga oshiriladi. Ta'lim tizimi natijalarini muayyan standart me'yori orqali ifodalanadi.

Baholash natijasida nafaqat ta'lim oluvchining, balki ta'lim beruvchining kuchli va kuchsiz tomonlari, shuningdek, o'quv jarayonidagi kamchiliklar ham aniqlanadi. Ta'lim vositalari, rejalar, ta'lim jarayonini tashkil etish sifatiga ham baho beriladi.

Ta'lim dasturini qism bo'laklari bo'yicha muntazam baholab borish oxir-oqibat aniq va adolatli baholanish shakllanishiga olib keladi. Kichik bo'limlar bo'yicha baholash, jamlash va umumlashtirish yakuniy baholashning aniq bo'lishiga yordam beradi. Ta'lim oluvchini muntazam ravishda o'z natijalari to'g'risida xabardor qilib turish, uning maqsad sari intilishi va istaklarini ro'yobga chiqarishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi,

Ta'lim berish davomidagi nazorat natijalarini o'lchab borish bilim, ko'nikma va malakalarni baholash talabaning o'zligini anglashi uchun bir imkomyatdir.

Yuqorida keltirilgan fikrlardan kelib chiqib, baholashning mohiyati naflida quyidagi xulosalarni aytish mumkin:

Nima uchun baholash kerak?

- o'quv maqsadlariga erishilganlikni aniqlash uchun;
- keyingi bosqichga o'tishdan oldin avvalgi o'zlashtirish darajasini aniqlash uchun;
- natijaga erishilganligini tasdiqlash uchun;
- talabalarning qiziqishlarini aniqlash uchun;
- yutuq va kamchiliklarni aniqlash uchun;
- o'qituvchi o'z faoliyatiga tuzatishlar kiritishi uchun;
- yalpi o'zlashtirish darajasini aniqlash uchun;
- ta'lim jarayoni yutuqlarini aniqlash uchun;
- talabalarni yutuqlarga qiziqtirish uchun;
- tashqi qiziquvchilarga, ish beruvchilarga, yuqori tashkilotlarga va ota-onalarga ma'lumot berish uchun.

Nimani baholash kerak?

- nazariy bilimlarni;
- amaliy ko'nikma va malakalarni;
- xulq-atvor va shaxsiy fazilatlarini.

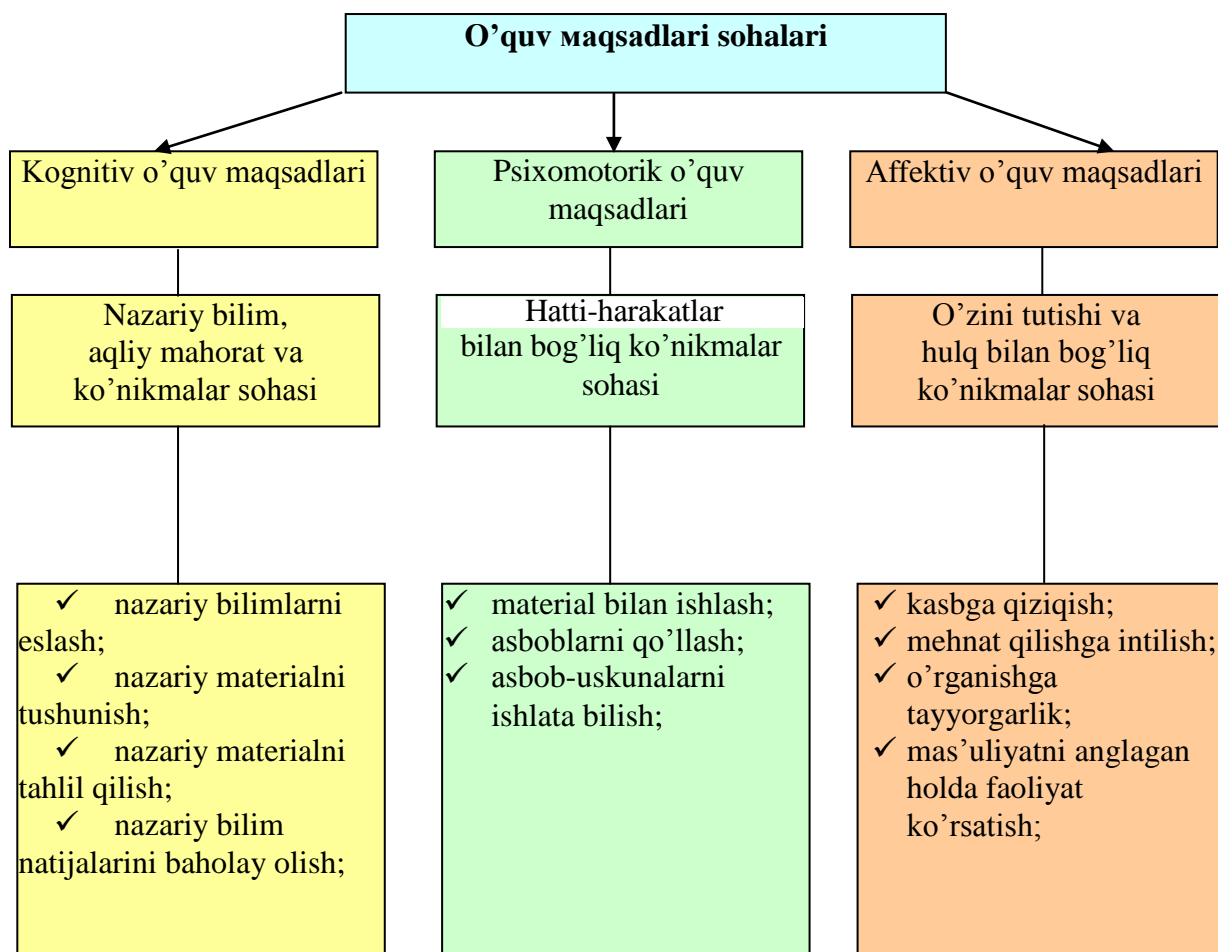
Qachon baholash kerak?

- ta'lim jarayoni boshida (boshlang'ich baholash);
- ta'lim jarayoni davomida (joriy baholash);
- ta'lim jarayoni yakunida (yakuniy baholash).

Baholashning asosiy xususiyatlari:

- ta'lim maqsadiga yo'nalganlik;
- muntazam o'tkazib borish;
- pedagogik, psixologik va huquqiy tamoyillarga asoslanganlik;
- umumiy qabul qilingan natija standardiga asoslanganlik.

Yuqorida ta'kidlanganidek, nazariy bilimlar baholanayotganida kognitiv o'quv maqsadlariga erishganlik darajalari aniqlanadi. Amaliy ko'nikma va malakalar baholanayotganida psixomotorik, xulq-atvor va shaxsiy fazilatlar baholanayotganida esa – affektiv o'quv maqsadlariga erishganlik darajalari aniqlanadi.

Besh ballik baholash

Afzalligi

- ✓ ta`lim oluvchi rag`batlantiriladi; ta`lim oluvchining faoliyatini tezkor nazorat qilish imkoniyatini beradi;
- ✓ ta`lim beruvchini vakti tejaladi;
- ✓ ta`lim oluvchining yakuniy bilimi baholarning soniga qarab emas, sifatiga qarab baholanadi;
- ✓ baholash kulay bo`ladi;
- ✓ rasmiylashtirish hujjatlari kam bo`ladi.

Kamchiligi

- ✓ baholashning nisbiyligi;
- ✓ yozma nutqda xatolarni
- ✓ to`g`rilash imkoniyatining kamayishi;
- ✓ baholashning sub`ektivligi.

Baholashning reyting tizimi

Afzalligi

- ✓ hakkoniy baholanishi;
- ✓ yozma nutqning o`shishi;
- ✓ yozma nutqda xato va kamchiliklarni aniqlash; imkoniyatlarining mavjudligi;
- ✓ ta`lim oluvchining bilimga bo`lgan ishtiyokining sezilarli darajada oshishi;
- ✓ ta`lim oluvchini muntazam shug`ullanishga undashi

Kamchiligi

- ✓ ta`lim beruvchi ta`lim oluvchi bilan ishlanganda ko`p vakt sarf qiladi;
- ✓ ballarni hisoblash ko`p vaqtni talab qiluvchi murakkab jarayonligi;
- ✓ baxolash usullariga qarab ta`lim oluvchi og`zaki nutkining pasayishi;
- ✓ ajratilgan vaktning yetarli emasligi;
- ✓ ta`lim oluvchini baholash nazoratining murakkabligi va nokulayligi

12-Mavzu: Nazariy ta`lim tahlili

O`quv moduli birliklari

1. Tahlil qilishning vazifasi, funktsiyasi va turlari.
2. O`qitish jarayonida nazariy ta`limni tahlil qilish metodikasi.
3. O`qituvchini o`zini-o`zi tahlil qilish.

Aniqlashtirilgan o`quv maqsadlari (talabning vazifalari)

Talaba mavzuni o`zlashtirgandan so`ng:

- tahlil qilishning vazifasi, funktsiyasi va turlarini tasniflay oladi;
- o`qitish jarayonida nazariy ta`limni tahlil qilish metodikasini o`rganadi;
- o`qituvchini o`zini-o`zi tahlil qilish to`g`risida tushunchaga ega bo`ladi.

Tayanch so'z va iboralar

Tahlil qilishning vazifasi, funktsiyasi va turlari, o'qitish jarayonida nazariy ta'limni tahlil qilish metodikasi, o'qituvchini o'zini-o'zi tahlil qilish.

Pedagogik faoliyatda amalga oshirilgan ko'p yillik ish tajribalari va kuzatishlar, o'qituvchi hamisha o'z ustida ishlashi, bilim, ko'nikma va malakalarni takomillashtirib borishi kerakligini ko'rsatmoqda. O'qituvchi pedagogik mahoratining kundan-kunga o'sib brrishi, o'kuv jarayonida yashn pedagogik va axborot texnologiyalarini qo'llay olishini kuchayishi, unish pedagogik faoliyatida amalga oshadi. O'qituvchi faoliyatining qanchalik samarali ekanligini, odatda, uning mahoratini kuzatish, o'tayotgan darslarini tahlil qilish orqali bilish mumkin. Bunday ishlarni ko'pincha vazirlikning mas'ul xodimi, ta'lim muassasasi rahbari yoki uslubchilar, o'qituvchi va uslubiy birlashma boshliqlari amalga oshiradilar. Biror o'qituvchining darsiga kirish mo'ljallangan bo'lsa, o'qituvchilik kasbi odobiga ko'ra shaxslarni darsga kiritish oldidan (ayniqsa, tashqaridan kelgan shaxslarni) qaysi auditoriya (sinf)ga va qaysi darsga kirish kerak ekanliklari bo'yicha ogohlantirilishlari lozim. Avvalo, uslub birlashma raisi, imkoniyat bo'lmay qolgan takdirda ma'muriyat a'zolaridan biri, tashqaridan kelgan kuzatuvchini birga olib kirishi maqsadga muvofiq. Bu, o'z navbatida, ba'zi-bir anglashilmovchiliklar va psixologik to'siqlarning oldini olishga yordam beradi.

Kuzatuvchilar birgalikda darsga kirib kelib, orqa o'rindiqlardan birini egallagach, dars boshlanadi. O'qituvchi darsga kirganda qo'li (yoki o'quv xonasi)da guruh jurnali, o'kuv dasturi, kalendar-mavzu rejasi, darsning texnologik xaritasi bo'lishi kerak.

Dars tahlilining asosiy tarkibiy qismlari

Mutaxassis sifatida o'qituvchining darsini kuzatib, uni taxdil etishni mo'ljallagan shaxslar kuyidagilarga e'tibor berishlari maqsadga muvofiq:

• O'qituvchining darsga qanday tayyorgarlik ko'rganligi?

O'qituvchida darsning o'quv rejasi va mavzu bo'yicha turli ishlanmalarning borligi, turli didaktik tarqatma materiap va ko'rgazmali qurollarning tayyorligi. O'qituvchining darsga tayyorgarligi bilan yuzaki (yoki darsning bir qismida) tanishib chiqilmaydi. Uning dasrga tayyorgarligini butun mashg'ulot mobaynida kuzatish va taxdal etish lozim.

• Dars maqsad va vazifalarining qo'yilishi.

O'qituvchi har bir darsga aniq maqsad ko'yadimi? Maqsadni qanchalik to'g'ri kyadi? Vazifalar belgilanadimi?

• Tashkiliy ishlar tahlili.

Mashg'ulot o'tkaziladigan xonaning darsga tayyorligi, talaba (yoki o'quvchi)larning kayfiyati va sog'ligi, o'quv xonasi va stolining tozaligi, bo'r va namlangan lattaning borligi, ayrim sabablarga ko'ra darsda qatnashmayotgan talaba (yoki o'quvchi)larning ismi va shariflari yozilgan varaqchanning o'qituvchi stoliga qo'yilishiga, shuningdek o'qituvchining darsga hoziriligiga va uning tashqi qiyofasiga ham e'tibor beriladi.

• Didaktik (yoki ta'limiy) tahlil.

Taxlilning bu turida mavzuning ilmiyligi va izchilligi, oddiydan murakkabga tomon yo'nalishi, ko'rgazmaliligi va berilayotgan bilim, yangi axborotlarning hayotiyiligi, ularning jonli va ravon tilda ochib berilishi nazarda tutiladi.

• **Uslubiy tahlil.**

Bunda o'qituvchi faoliyatining ikki tomoni: birinchidan, o'rganilayotgan mavzuga dasturda mo'ljallangan soatda, uni qanday usullar yordamida, talaba (yoki o'quvchi)larning yoshi va shaxsiy-psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda yetkazib bera olishi, talaba (yoki o'quvchi)larni o'ylashga, izlanishga majbur etishi va unga sharoit yaratishi; ikkinchidan, o'qituvchi sifatidagi tajribalari kdy darajada ekanligini namoyish eta olishi nazarda tutiladi. O'qituvchining ikkinchi tomoni taxdil etilayotganda, uning ijodkorligi, uslubiy mahorati ko'zga tashlanishi lozim. O'qituvchining ilg'or pedagogik va novatorlik tajribalari mana shu yerdan boshlanadi.

• **Metodologik taxlil.**

Ushbu taxlil mobaynida ta'lim yo'nalishidagi xukumat qarorlari, talablar, davlat tili, milliy ruh, madaniyatning go'zal durdonalari, shu soha bo'yicha buyuk alloma va olimlarning qilgan ishlari, fikrlari, respublikadagi oxirgi o'zgarishlarning mashg'ulot davomida foydalanilishi asos qilib olinishi mumkin.

• **Psixologik tahlil.**

Bu tahlilda, avvalo, talaba (yoki o'quvchi)larning kayfiyati, ularning sog'ligi, jamoadagi sog'lom muhit, talaba (yoki o'quvchi)larning xushyorligi, fanga bo'lgan qiziqishlari, dars berayotgan o'qituvchisiga munosabati, talaba (yoki o'quvchi)larning hozirjavobligi, sezgir va topqirligi, idroki, yangi va avvalgi materiallarni esda saqlashlari, obrazli va mantiqiy tafakkurlari, talaba (yoki o'quvchi)lar fantaziyasi, oldida turgan mas'uliyatlariga nisbatan talaba (yoki o'quvchi)larning irodali yoki irodasizligi, ulardagi qobiliyat, bilim, ko'nikma va malakalar ko'lamini kabi tomonlar kiradi. O'qituvchining favqulodda vujudga kelgan vaziyatdan o'z obro'sini saklagan holda chiqa olishi, o'zini boshqara olishi ham inobatga olinadi.

• **Pedagogik tahlil.**

Tahlilning bu turi ancha murakkab va mas'uliyatli bo'lib, o'qituvchining tashqi qiyofasi, talaba (yoki o'quvchi)lar bilan til topa olish mahorati, madaniyati, odobi bilan birgalikda dars jarayonida umuminsoniy tarbiyaning tarkibiy qismlarini talaba (yoki o'quvchi)larga bera olishi va uning nutq madaniyati ham nazarda tutiladi.

Mashg'ulot mobaynida hozirgi kunda dolzarb bo'lib turgan milliy tarbiya (ekologik, iqtisodiy, axloqiy, jinsiy, mehnat, nafosat va milliy istiqloq g'oyasini singdirish) elementlari qanday amalga oshirildi?

Bu tarbiya turlaridan qay biriga aynan shu darsda ko'prok e'tibor berildi?

Dars tarbiyaviy ta'sirining samarasi qanday bo'ldi?

Bu masalalar pedagogik taxdilning asosini tashkil etadi. Shuni ta'kidlash kerakki, o'qituvchining ma'noli nutqini hech qachon boshqa narsaga qiyoslash (yoki almashtirish) mumkin emasligi ma'lum.

• **O'qituvchining hamkorlikdagi vazifasi tahlili:**

o talaba (yoki o'quvchi)larni fikrlashga o'rgatishi;

o aniq fikr va materiallarni o'rganib, mulohaza yuritish, fikr bildirishni ta'minlashi;

o talaba (yoki o'quvchi)larni izlanishga, qidirib topishga o'rgatishi;

o talaba (yoki o'quvchi)ni o'zi mustaqil fikrga ega bo'la olishi.

• **Yakuniy tahlil** (yoki xulosa). O'qituvchining qanday mutaxassis ekanligi buyicha fikrlar va turli takliflar, yo'l-yo'riqlar bayon etiladi.

Darsni taxlil etish jarayonida, avvalo, mashg'ulot olib borayotgan o'qituvchi gapirishi, so'ngra taxlilda ishtirok etuvchilar gapirishi maksadga muvofiq.

Eslatma: *o'qituvchining darsi va uning faoliyatiga bir dars tahlili bo'yicha xulosa chiqarib bo'lmaydi. Uning faoliyatiga tantsidiy fikr berish uchun uning turli shakldagi bir necha darslarini kuzatish kerak.*

Darsni kuzatuvchilar an'anaviy, noan'anaviy, rivojlantiruvchi ta'limning maqsadi va mazmuniga qarab, darsni tahlil kilishlariga quyidagi ko'shimcha materiallar yordam berishi mumkin.

Pedagogik amaliyotda darsni umumiy (majmuaviy) tahlil qilish rejasidan ko'proq foydalaniladi. Darslarni kuzatish va tahlil qilish rejasidan qaysi birini tanlash darsga qanday maqsadni ko'zlab qatnashishga; kuzatuvchining kasbiy tayyorgarlik darajasiga; qatnashuvchi egallab turgan lavozimiga va kuzatishni tashkil etish shakli kabilarga bog'liq.

Darslarga ishtirok etish maqsadlari quyidagicha bo'lishi mumkin:

ilg'or pedagogik tajribalarni aniqlash va umumlashtirish;

o'qitish sifati va samaradorligini nazorat qilish;

ilg'or pedagogik tajribalarni ommalashtirish kabilar.

Shu o'rinda darsga jamoaviy tarzda yoki individual qatnashish shakli ham muhim ahamiyatga ega ekanligini qayd etish lozim. Darsga qatnashishdan oldin o'qituvchining taqvim bo'yicha mavzular rejasi, dars rejasi va ishchi rejasi bilan tanishishi maqsadga muvofiq. Darsning borishi haqida ma'lumotlarni yozib borishi urn obyektiv baholash uchun asos bo'ladi. Tahlil qilingan darsdan so'ng O'qituvchining yutuq va kamchiliklari muhokama etiladi. Darsning natijasini muhokama etishda, avvalo, so'z mashg'ulot o'tgan o'qituvchiga beriladi. U dars o'tishdan ko'zlagan maqsadiga erishganligi haqida qisqacha ma'lumot beradi. Shundan so'ng darsga qatnashganlar o'z fikrlarini iloji boricha dalillar keltirib, bildiradilar O'tilgan mashg'ulotning afzallik va kamchiliklarni ko'rsatadilar, kamchiliklarni bartaraf etish yo'llarini tavsiya sifatida bildiradilar. Bu paytda ma'lum munozara ham bo'lishi mumkin. Har qanday darsni tahlil etishda, avvalo, o'quv materialining o'ziga xosligini, tahsil oluvchilar va O'qituvchining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olishni unutmaslik zarur. Muhokama oxirida darsning mazmundorligi, ko'zlangan maqsadga erishilganligi, mavjud yutuq va kamchiliklarini o'zida ifodalovchi qisqacha xulosa qilinadi. Undan so'ng tahlil etuvchilar tomonidan kuzatish va tahlil etish rejasi haqidagi hujjatlar rasmiylashtiriladi,

Kasb-hunar kollejlari nazariy mashg'ulotlarni tahlil etish rejasi.

1. Kasb-hunar kolleji
2. Kurs, Guruh, Ixtisosligi
3. O'quv predmeti

4. Fan o'qituvchisi, kuzatuvchi o'qituvchi, Sana
5. Kuzatuvchining F.I.Sh. va egallab turgan lavozimi
6. Mashg'ulot (dars) mavzusi va uning tartib raqami
7. Dars turi
8. Darsning tashkil etilishi.
9. Dars moddiy-texnik ta'minotning tayorligi:
 - yassi ko'rsatmali qo'llanmalar;
 - hajmli ko'rsatmali qo'llanmalar;
 - kino va diafilmlardan lavhalar;
 - elektron ta'lim resurslari;
 - ishlaydigan modellar, asboblari, maketlar, trmajor (mashq qurilma)lar;
 - tarqatma materiallarning mavjudligi;
 - axborot-malumot olish manbalari, sxemalar, jadvallar va shu kabilar;
 - o'qituvchi va tahsil oluvchilarning ish o'rinlarini jihozlanganligi;
10. O'qituvchining dars o'qitishga tayyorligini belgilovchi talablar:
 - dars rejasi va matnining mavjudligi;
 - dasturiy materialni bilishi;
 - predmetlararo ayoqadorlikdan foydalanishi;
 - ishlab chiqarishning aniq sohasmi o'ziga xos xususiyatlarini bilishi;
 - xavfsizlik texnikasi qoidalarga amal qilishi;
 - tahsil oluvchilarning individual o'ziga xos jihatlarini bilishi;
 - o'qitishning texnik vositalaridan foydalana olish malakasi;
11. Tahsil oluvchilarning darsga qatnashish uchun tayyorligini belgilovchi talablar:
 - Davomatga ijobiy munosabati, tashqi ko'rinishi, daftar va boshqa o'quv predmetlarining mavjudligi;
 - avval o'tilgan matnlar mazmunini bilishi;
 - tahsil oluvchilarni ushbu darsdagi materialni o'zlashtirishga bo'lgan qiziqishi (kayfiyati).
12. Darsni oqilona tashkil etilganligi:
 - darsni aniq o'z vaqtida boshlanganligi, o'qitishning texnik vositalari, ko'rsatmali materiallardan oqilona foydalanishi;
 - dars rejasining o'rganilayotgan mavzu mazmuni, tuzilmasiga mos kelishi;
 - darsning bosqichlar bo'yicha sur'atining oqilonaligi;
 - o'qituvchi va tahsil oluvchilarning faolligi nisbati;
13. O'qituvchining faoliyati:
 - tahsil oluvchilar oldiga darsning vazifalarini to'g'ri va tushunarli qo'yilganligi;
 - o'rganilayotgan materialning o'quv dasturiga nechog'li to'g'ri kelishi;
 - o'rganilayotgan materialni davlat ta'lim standartiga to'g'ri kelishi ta'minlanganligi;
 - umumtali, umumkasbiy va maxsus bilimlarga tayangan holda yangi bilim va ish-harakat usullarini shakllantirishi;
 - texnik-texnologik malakalarni shakllantirish;
 - darsda ta'lim jarayonini tashkil etish shakli (yoppasiga, guruh, individual);
 - tahsil oluvchilarning izlanuvchan faoliyatini tashkil etish;
 - tahsil oluvchilarning faolligini shakllantirish;

- ta'lim prinsiplarini amalga joriy etishi (predmetlararo aloqadorlik, kasbiy yo'nalganlik, politexnizm, uzviylik, tushunarlik va shu kabilar);
- o'qitishda nisbatan ko'p qo'llangan usullar; ya'ni o'rganilgan materialni mustahkamlash, bilim va malakalami takomillashtirish bo'yicha mashqlarni bajarilishini tashkil etilishi;
- o'rganilayotgan mavzu, predmet va egallanayotgan ixtisoslikka nisbatan tahsil oluvchilarda qiziqish uyg'otuvchi usullardan foydalanishi;
- tahsil oluvchilar bilim va malakasini nazorat etib baholashi;
- o'tgan mashg'ulotlarni o'zlashtirmagan tahsil oluvchilarga bu borada yordam tashkil etish;
- uyga berilgan vazifa haqida tushuncha berish.

14. Tahsil oluvchilarning o'quv faoliyati:

- darsda o'tilayotganlarga ongli munosabati;
- mehnat operatsiyalarining to'g'ri bajarilishi;
- o'lchov-tekshimv priborlaridan foydalana olish malakasi;
- o'z ish o'rni va mehnatini oqilona tashkil etilishi;
- texnik va texnologik talablarga amal qilishi;
- ma'lumotnoma va maxsus adabiyotlardan foydalanish malakasi;
- berilgan ishni me'yoriy vaqt ichida bajara olishi;
- o'quv ishlarida yuqori natijalarga erishish uchun intilishi;
- material, energiya, vaqt kabilarni iqtisod qilishga intilishi;
- o'z ish o'rni, jihozlar va asbob-uskunalarga ehtiyotkorona munosabatlari;
- mehnat tashabbuskorligi ko'rsatishi

15. Darsning umumiy baholanishi:

- tahsil oluvchilar tomonidan yangi materialni o'zlashtirilishi (angianganligi, mustahkamlanganligi);
- umumkasbiy malakalarni shakllanganlik darajasi;
- darsdan ko'zlangan maqsadga erishilganlik darajasi;
- umumiy xulosa.

16. Mashg'ulotlarni yanada takomillashtirish bo'yicha fikr-mulohazalar va tavsiyalar.

Dars o'tgan o'qituvchining imzosi,
Kuzatib tahlil etuvchi(lar)ning imzosi.

13-Mavzu: Kasb-hunar kollejlarda kasb ta'limi o'qituvchisi va o'quv ustasi.

Kasbiy fanlar o'qituvchisining uslubiy ishlari

O'quv moduli birliklari

1. Kasb ta'limi o'qituvchisi va o'quv ustasining malaka tavsifnomasi, kasb ta'limi o'qituvchisi va o'quv ustasining vazifalari, xuquq va burchlari.
2. Kasb ta'limi o'qituvchisi va o'quv ustasini tayyorlash va unga qo'yiladigan talablar.
3. O'qituvchining mustaqil uslubiy ishlari: o'z siyosiy ongini o'stirish, kasbi bo'yicha bilim va tajribani kengaytirish, ta'lim tarbiya soxasidagi o'z bilim va maxoratini shakllantirish

4. O'qituvchining jamoaviy uslubiy ishlari: pedagog ishlar, ochiq darslar va ularni o'tkazish.

Tayanch so'z va iboralar

Kasb ta'limi o'qituvchisi va o'quv ustasining malaka tavsifnomasi, kasb ta'limi o'qituvchisi va o'quv ustasining vazifalari, xuquq va burchlari, kasb ta'limi o'qituvchisi va o'quv ustasini tayyorlash va unga qo'yiladigan talablar, o'qituvchining mustaqil uslubiy ishlari: o'z siyosiy ongini o'stirish, kasbi bo'yicha bilim va tajribani kengaytirish, ta'lim tarbiya sohasidagi o'z bilim va maxoratini shakllantirish, o'qituvchining jamoaviy uslubiy ishlari: pedagog ishlar, ochiq darslar va ularni o'tkazish.

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalari xodimlari asosiy lavozimlarining malaka tavsiflari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- pedagog xodimning lavozimi bo'yicha majburiyatlari ro'yxati;
- tegishli lavozimni egallab turgan (egallashga nomzod) xodimning bilim ko'nikmalariga qo'yiladigan talablar;
- tegishli lavozimni egallash uchun zarur bo'lgan ish staji va ta'lim darajasiga qo'yiladigan talablar.

Kasb ta'limi o'qituvchisi bilishi lozim:

a) O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida" va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to'g'risida"gi qonunlari, qonun hujjatlari va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi markazining ta'lim tizimini, Davlat ta'lim standartlarini takomillashtirish bo'yicha buyruqlarini;

b) o'qitadigan o'quv fanining ilmiy–nazariy asoslarini, uning mazmuni va amalda qo'llanilishini;

v) o'smirlarning ta'limi va tarbiyasining ilg'or shakllari, didaktik tamoyillari, o'qitadigan fani bo'yicha mashg'ulotlarni tashkil etish va olib borish metodikasini;

g) zamonaviy va samarali nazorat metodlari, testlar va o'quvchilarning bilim ko'nikma va malakalarini baholash mezonlarini, o'quvchilarning o'zlashtirishi va faolligini baholovchi reyting tizimini;

d) pedagogik va kasbiy muloqot nazariyasi va amaliyotini, yosh psixologiyasi va fiziologiyasini;

e) o'quv jarayonida foydalanadigan ta'lim vositalarini amaliy qo'llashni, zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini;

j) kadrlarni tayyorlash sifatiga ta'sir etuvchi omillarni;

z) ma'naviy-ma'rifiy ishlarni dolzarb vazifalarini, yoshlar bilan tarbiyaviy ishlar olib borish usullarini, muloqotda, suhbatlarda, mashg'ulotlar olib borishda ahloq va muomala madaniyati masalalarini;

i) huquq asoslari va mehnatni ilmiy tashkil etishni;

k) mehnat xavfsizligi va gigienasi qoidalarini, o'quv kabinetlari, auditoriyalar va boshqa xonalarni jihozlashga qo'yilgan talablarni;

l) maxsus fan o'qituvchilari texnologik ishlab chiqarish, tegishli yo'nalishda ishlab chiqarishni boshqarish va iqtisod asoslari bo'yicha bilimlarga ham ega bo'lishlari shart.

Malakaviy talablar:

tayyorlov yo'nalishida dars berayotgan fani bo'yicha oliy pedagogik yoki muhandis-pedagog darajasida ma'lumot.

Kasb ta'limi o'qituvchisining lavozim vazifalari:

O'quv ishlari bo'yicha:

a) ta'lim darajasi va ma'lum kurslar (guruhlar) uchun mo'ljallangan, davlat ta'lim standartlari va o'quv dasturlariga asoslangan tegishli fan bo'yicha o'quvchilarga nazariy va amaliy o'quv mashg'ulotlarini tashkil etishni va o'tishni ta'minlaydi;

b) o'quvchilarning olgan bilimlarini amalda mustaqil ravishda qo'llashlari uchun tayyorlaydi, maslahat beradi;

v) ta'lim standartlari talablariga asosan o'quv materiallarini o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilishini ob'ektiv baholashni ta'minlash uchun reyting nazoratini amalga oshiradi. Bu maqsadda joriy, oraliq va yakuniy nazoratlarni amalga oshiradi, o'quvchilarning yozma ishlari va daftarlarini tekshiradi, reyting balllarini hisoblaydi;

g) o'quvchilar davomatining nazoratini olib boradi, ularning ta'lim muassasasi ustavi talablariga rioya qilishlarini ta'minlaydi;

d) bilimlarda oqsayotgan o'quvchilar bilan yakka tartibda va guruhli ishlarni olib boradi, davlat ta'lim standartlari talablari asosida o'quv materiallarini to'liq o'zlashtirishlarini ta'minlaydi.

O'quv-metodik va ilmiy ishlar bo'yicha:

a) o'quv mashg'uloti rejalarini ishlab chiqadi, didaktik, ko'rgazmali va tarqatma materiallarni tayyorlaydi, amaliy, laboratoriya mashg'ulotlariga, o'quv va ishlab chiqarish amaliyotlariga, kurs ishi, diplom loyihalari (ishlari)ga metodik ko'rsatmalar ishlab chiqadi;

b) amaliy mashg'ulotlarga masala va topshiriqlar, o'quvchilarning mustaqil, yakka tartibdagi va o'quv – izlanish ishlari, ularning bilimlarini nazorat qilish bo'yicha vazifalar tayyorlaydi;

v) ilmiy – pedagogik kengash, metodik kengash ishlarida, seminarlarda, ilmiy konferentsiya treninglarida, majlislarda, planyorkalarda, hisobotlarni tayyorlashda ishtirok etadi;

g) o'quvchilarni fanlar bo'yicha olimpiadalarga, turli musobaqalarga, ilmiy konferentsiya va festivallarga tayyorlaydi;

e) o'quv va ilmiy tadqiqot ishlarining olib borilishida qatnashadi.

Tashkiliy – metodik ishlar:

a) maktablarda kasbga yo'naltirish ishlarini olib boradi;

b) mahalla faollari bilan 9-sinflar bitiruvchilarini ta'limning kelgusi bosqichlariga qamrab olish masalalari bo'yicha ishlar olib boradi;

v) o'quvchilarda umumiy kasblar haqida tasavvurni shakllantiradi;

g) ochiq darslar (mashg'ulotlar) o'tkazadi va ularda ishtirok etadi;

d) fan to'garaklari ishlariga rahbarlik qiladi;

e) ta'lim muassasasining maslahat markazlari ishlarida qatnashadi;

j) madaniy – hordiq tadbirlarini tashkil etadi va o'tkazadi;

z) «Barkamol avlod» sport o'yinlarini o'tkazilishida, o'quvchilar orasida ijodiy ko'rik tanlovlarini tashkil etishda qatnashadi;

i) laboratoriya, kabinet, unga birlashtirilgan xonalarning o'quv jihozlari va o'qitishning texnik vositalari, mulki va moddiy boyliklarining saqlanishini va ulardan samarali foydalanilishini ta'minlaydi;

k) o'quvchilarni foydalaniladigan o'quv-metodik adabiyotlar va axborot ma'lumotlari bilan ta'minlanishi va ularning saqlanishini nazorat qiladi.

Ma'naviy – ma'rifiy ishlar bo'yicha:

a) o'quv guruhlariga rahbarlik qiladi;

b) o'smirlarning tarbiyasi, ular shaxsini rivojlanishi, ularni ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarga, musobaqalarga tayyorlash bo'yicha chora-tadbirlar o'tkazadi, buning uchun ota-onalar bilan, psixolog bilan hamda boshqa o'qituvchilar bilan yakka tartibda suhbat va uchrashuvlar o'tkazadi;

v) birlashtirilgan guruh bilan muzey, ko'rgazmalarga tashriflar, yozuvchi va artistlar bilan ijodiy uchrashuvlar o'tkazilishini tashkil etadi.

Boshqa majburiyatlari:

a) mehnat va ishlab chiqarish intizomiga, hamkasblari bilan pedagogik ahloq normalariga, tegishli qonuniy me'yor talablariga, mehnat havfsizligi qoidalariga rioya qiladi, o'quv jihozlardan foydalanganda sanitariya –gigiena talablariga rioya qiladi;

b) o'z kasbiy tayyorgarligini (malakasini) doimiy ravishda oshirib turadi;

v) unga birlashtirilgan o'quvchilar kontingentining ta'lim muassasasida bo'lganda yoki auditoriyadan tashqarida o'tkaziladigan tadbirlarida hayoti va sog'ligini saqlash bo'yicha qayg'uradi.

Kasb ta'limi ustasining bilishi lozim:

a) O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risidagi", "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to'g'risida"gi qonunlari, boshqa qonun hujjatlarni Oliy va o'rta maxsus ta'lim Vazirligining, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi Markazining qo'llanma va axborot, normativ materiallarini, buyruqlarini, ta'lim buyicha statistik ma'lumotlarni, Bola huquqlari haqidagi konventsiyani;

b) o'quvchilarning pedagogikasi va psixologiyasini asoslarini, kasbiy va amaliy faoliyatga tegishli masalalar bo'yicha me'yoriy va uslubiy hujjatlarni, o'quvchilar bilan ishlash bo'yicha mavjud bo'lgan dasturlar, uslubiy adabiyotlar va tegishli fan, texnika va texnologiya yutuqlari;

v) tarmoq menedjmenti va marketingning hususiyatlarini;

g) mehnat qonunchiligi, mehnat muhofazasining qoidalari va meyorlarini, texnika xavfsizligi va yong'inga qarshi muhofazani.

Bajara olishi lozim.

o'quv dasturi va davlat ta'lim standartlariga tegishli amaliy ishlarning barcha turlarini.

Malaka talablari:

a) ta'lim muassasining yo'nalishi bo'yicha oliy ma'lumot yoki ish staji so'ralmagan holda muhandis-pedagogik ma'lumot;

b) kasb (mutaxassislik) bo'yicha 3 yildan kam bo'lmagan amaliy ish staji va o'rta maxsus kasbiy ma'lumot.

Kasb ta'limi ustasining lavozim vazifalari:

a) biriktirilgan guruhlar bilan amaliy mashg'ulotlarni rejalashtiradi va o'tkazadi;

b) xonalarni, auditoriyalarni, ko'rgazmali vositalar, jihozlar va boshqa texnika vositalarini, amaliy mashg'ulotlarga, ishlarga kerak bo'lgan materiallarni tayyorlaydi;

v) amaliy mashg'ulotlar jarayonida o'quvchilarda nazariy bilimlarni mustahkamlashda, ularda mehnat va kasbiy tajribalarni shakllantirishni va ular bazasida ishlab chiqarishning zamonaviy texnologiyalarini qo'llay olishni ta'minlaydi;

g) mahsulot ishlab chiqarish bo'yicha korxonalar, tashkilotlar va alohida shaxslar, bilan bitimlar tuzishda qatnashadi;

d) o'quvchilarni malakali ishlarni bajarishga, bitiruv imtihonlarini va kasbiy attestatsiyani topshirishga tayyorlaydi;

e) biriktirilgan guruhlarda tarbiyaviy ish olib boradi, bu sohada uslubiy va fan komissiyalari, o'quvchilarning ota-onalari bilan hamkorlik ishlarini olib boradi va darsdan tashqari tashkiliy-madaniy va tushuntirish tadbirlarini o'tkazishda qatnashadi;

j) doimo o'zining kasbiy va uslubiy mahoratini oshirib boradi. Uslubiy tashkilotlarning va uslubiy ishlarning boshqa shakllaridagi faoliyatida qatnashadi;

z) o'qituvchi va tarbiyachilar bilan yaqin muloqotda ishlaydi, kerak bo'lganda nazariy mashg'ulotlarga kirib turadi;

i) shaxsning umumiy madaniy shakllanishiga, ijtimoiylashishiga, kasbiy dasturlarni ongli ravishda o'rganishiga va tanlashiga yordam beradi. Davlat standartlari doirasida ta'lim tizimining turli shakllarini, uslublarini, qo'llanmalarni ishlatadi;

k) o'quvchilarni Davlat ta'lim standarti talablariga mos keladigan darajada tayyorlashni ta'minlaydi;

l) yong'inga qarshi himoya, texnika havfsizligi va mehnatni muhofaza qilish qoidalari va me'yorlarining bajarilishini ta'minlaydi;

m) t'lim olish jarayonida o'quvchilarning sog'lig'ini va hayotini muhofaza qilishni ta'minlaydi.

Kasb-hunar kollejlarda ilmiy-uslubiy ishlarni zamon talablari asosida tashkil etish va unga rahbarlik qilish uchun kollej rahbari mohir pedagog va kasb-hunar sirlarini yaxshi biladigan mutaxassis bo'lishi kerak. U mustaqil ravishda bilim olish va malaka oshirish kurslari orqali ilmiy-uslubiy ishlarning mazmuni hamda ularni tashkil etishga oid masalalarni o'rganib borishi kerak.

Kasb-hunar kollejlarda tashkil etiladigan ilmiy-uslubiy ishlarning vazifalariga quyidagilar kiradi:

kasb-hunar kolleji pedagog va texnik xodimlarining ilmiy-g'oyaviy saviyasini, pedagogik mahoratini oshirish;

talabalarni milliy mustaqil ruhida tarbiyalash mazmuni, shakl, usul va vositalarni takomillashtirish;

ta'lim, tarbiya va rivojlantirish maqsadlarining birligi, umummilliy, umumkasbiy va maxsus tayyorgarlikning uzviyligini ta'minlash;

ilg'or pedagogik va ishlab chiqarish tajribalarini, fan va texnika yutuqlarini o'rgamsh, umumlashtirish hamda ta'lim-tarbiya jarayomga joriy etishdan iborat.

Ilmiy-uslubiy ishlarda ishtirok etish kasb-hunar kollejaridagi barcha rahbarlar, o'qituvchilar, muhandis-pedagoglar uchun majbun bo'lib, bu ularning pedagogik faoliyatini ajralmas qismi hisoblanadi.

Kasb-hunar kollejaridagi uslubiy ishlarning mazmuni, yo'nalishi, tuzilmasi kabilar uslubiy ish haqidagi Nizom bilan belgilanadi, shu Nizomga muvofiq, jamoaviy va individual tarzda uslubiy ishlar olib boriladi.

Quyidagilar jamoaviy uslubiy ish shakllari sirasiga kiradi:

pedagogik kengash;

uslubiy komissiyalar;

- ilg'or tajriba maktabi, muammoli seminarlar, ilmiy-uslubiy konferensiyalar, pedagogik o'qish va turli uslubiy kengashlar.

Individual uslubiy ish quyidagi shakllarda amalga oshiriladi:

kasb-hunar kollejlari rahbarlari, o'qituvchilar, muhandis-pedagoglar va boshqa muhandis-texnik xodimlarning o'z g'oyaviy-siyosiy darajasi, pedagogik malakasi va kasbiy mahoratini oshirish yuzasidan olib boriladigan mustaqil uslubiy ishlari;

kollej rahbari (direktor), uning o'rinbosarlari, katta usta, o'qituvchilar, muhandis-pedagoglar va boshqa muhandis-texnik xodimlar bilan olib boradigan individual uslubiy ishlari.

Uslubiy ishlar shakli va mazmuni bo'yicha ham, pedagogik xodimlarning turli guruhlarini qamrab olish bo'yicha ham muvofiqlashtirilgan taqdirdagina yuqori samaradorlikka erishish mumkin. Kasb-hunar kollejida uslubiy ishlarni umumiy mavzu asosida tashkil etish tajribasi bunday muvofiqlashtirish usullaridan biridir. Uslubiy ishni bunday tashkil etishning mohiyati shundan iboratki, kasb-hunar kolleji ma'lum bir vaqtga mo'ljallangan umumiy mavzuni tadqiq etadi. Buning natijasida ta'lim-tarbiya jarayonini takomillashtirishning dolzarb muammolarni hal etishga muayyan hissa qo'shadi, turli toifadagi pedagogik xodimlarning tayyorgarlik darajasi hisobga olingan holda, ularning pedagogik mahoratini oshirish vazifalarini muvaffaqiyatli amalga oshirishga imkon beradi.

Uslubiy ish shakllari va maqsadlarining rang-barangligi, uning turli guruh va toifadagi pedagoglarni o'ziga jalb etishini hisobga olib, tadbirlarni mazmuni va o'tkazish muddatlarini muvofiqlashtirish, bir ishning bir necha marta takrorlanishini bartaraf etish, uning samaradorligini oshirish uchun pedagogik amaliyotda uzoq vaqtlardan beri «Uslubiy ishlarning umumiy rejasi» tuziladi. Bunday rejada kasb-hunar kollejidagi barcha uslubiy ishlar tizimi taqvim muddatlar va muhim tadbirlar bo'yicha uyg'unlashtiriladi.

Kasb-hunar kollejidagi uslubiy ishlarning aniq shakllarini kollej pedagogik kengashi belgilaydi. Kollej rahbari (direktor) uslubiy ishlarga urnumiy rahbarlik qiladi. U «Uslubiy ishlarning rejasi»ni tasdiqlaydi, pedagogik kengash ishiga rahbarlik qiladi, instruktiv-uslubiy majlislar o'tkazadi, o'qituvchi va muxandis pedagoglar o'tkazadigan mashg'ulotlarni tahlil qiladi, alohida o'qituvchilarning uslubiy ishlariga rahbarlik qiladi, o'rta-maxsus, kasb-hunar ta'limini yuqori

idoralariga o'zi rahbarlik qilayotgan kollejdagi uslubiy ishlarning ahvoli to'g'risida hisobot beradi.

Direktorning o'quv-ishlab chiqarish ishlari bo'yicha o'rinbosari, umuman, kollejdagi uslubiy ishlarning, shuningdek, maxsus fanlar turkumi o'qituvchilari bilan olib boriladigan uslubiy ishlarning tashkilotchisi hisoblanadi.

Ijtimoiy o'quv predmetlari va tarbiyachilar bilan olib boriladigan uslubiy ishlarni direktorning o'quv-tarbiyaviy ishlar bo'yicha o'rinbosari, umumta'lim o'qituvchilari bilan olib boriladigan uslubiy ishlarga esa ilmiy bo'lim mudiri rahbarlik qiladi.

14-Mavzu: Kasb-hunar ta'limida ishlab-chiqarish amaliyoti O'quv moduli birliklari

1. Ishlab chiqarish amaliyotining maqsad va vazifalari.
2. Ishlab chiqarish amaliyotiga tayyorgarlik va o'tkazish, ishlab chiqarish amaliyotini tashkil qilish va o'tkazish.
3. Ishlab chiqarish amaliyotiga rahbarlik qilish.

Aniqlashtirilgan o'quv maqsadlari (talabning vazifalari)

Talaba mavzuni o'zlashtirgandan so'ng:

- ishlab chiqarish amaliyotining maqsad va vazifalarini biladi;
- ishlab chiqarish amaliyotiga tayyorgarlik va o'tkazish, ishlab chiqarish amaliyotini tashkil qilish va o'tkazish shakllari to'g'risida tushunchaga ega bo'ladi;
- ishlab chiqarish amaliyotiga rahbarlik qilish metodikasi to'g'risida tushunchaga ega bo'ladi.

Tayanch so'z va iboralar

Ishlab chiqarish amaliyotining maqsad va vazifalari, ishlab chiqarish amaliyotiga tayyorgarlik va o'tkazish, ishlab chiqarish amaliyotini tashkil qilish, ishlab chiqarish amaliyotini o'tkazish shakllari, ishlab chiqarish amaliyotiga rahbarlik qilish.

ishlab chiqarish amaliyotning maqsadi

Ishlab chiqarish amaliyotining vazifalari: o'quvchilar mutaxassislik bo'yicha kasbiy ko'nikmalarga ega bo'lishi, konkret qishloq xo'jalik korxonalarining faoliyatini o'rganish asosida kasbiy fanlarni o'rganishda olgan bilimlarini mustahkamlash, kengaytirish va tizimga keltirish, amaliy tajribaga ega bo'lish, kasbiy fikr yuritishni rivojlantirish, mehnat jamoasi sharoitida nutq faoliyatini shakllantirish va «Traktorchi», «Qishloq xo'jalik texnikasini ta'mirlash bo'yicha chilangar» va «Elektrgaz payvandchi» ixtisosliklarini egallash.

O'quvchilar mashina-traktor parki va ta'mirlash-xizmat ko'rsatish ustaxonasi mavjud bo'lgan xo'jaliklarga yo'nalishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Ishlab chiqarish amaliyoti davrida o'quvchilar mashina-traktor parkini, ta'mirlash-xizmat ko'rsatish ustaxonasi ishini, qishloq xo'jalik texnikasidan foydalanishni, ularga texnik xizmat ko'rsatish va ta'mirlashni tashkil qilish bilan tanishish, kollejdagi olgan bilim va ko'nikmalarini mustahkamlanishi zarur.

Ishlab chiqarish amaliyoti davomida o'quvchilar kundalik hisobot olib boradilar, unda o'quvchilar har kuni bajargan asosiy ishlar ro'yxati yoziladi, texnologik jarayonlariga, ishlarni tashkil qilishga tushunchalar beriladi.

Kundalik hisobotga texnologik jarayonlarning sxemalari, shaxsiy kuzatishlari, kamchiliklar, xulosa va takliflar, chizma va eskizlar ilova qilinadi.

Mintaqaviy sharoitlar va mavsum ishlari hisobga olinib ishlab chiqarish amaliyoti dasturiga o'zgartirishlar kiritilishi mumkin.

Amaliyot natijasida o'quvchilar quyidagi ko'nikmalarga ega bo'lishlari kerak:

- mashinalarni tanlashi va mashina-traktor agregatlarini tuzish;
- mashina-traktor agregatlarida ishlash;
- mashina-traktor agregatlarining ish sifatini nazorat qilish;
- chorvachilik mashina va jihozlarini ishga tayyorlash, sozlash va ularda ishlash;
- traktor, kombayn, qishloq xo'jalik va chorvachilik mashina hamda jihozlariga kunlik va rejali texnik xizmat ko'rsatish;
- qishloq xo'jalik texnikasini ta'mirlash bo'yicha chilangarlik ishlarini bajarish;
- elektr va gaz payvandlash ishlarini bajarish;
- ish joylarini yig'ishtirish.

Amaliyot natijasida o'quvchilar quyidagi bilimlarga ega bo'lishlari kerak:

- traktorlarga tashxis qo'yish;
- avtomobillarga tashxis qo'yish;
- qishloq xo'jalik mashinalari va o'zi yurar shosselarga texnik xizmat ko'rsatish;
- dvigatellarni ta'mirlashga qabul qilish, qismlarga ajratish va yuvish;
- yig'ish va sozlash ishlari;
- elektr jihozlariga texnik xizmat ko'rsatish.

Amaliyot bo'yicha namunaviy mavzular rejasi

Mavzular nomi	Soatlar
Kirish. Xo'jalik bilan tanishish	12
1- mavzu. Paxta hosilini yig'ib-terib olish va g'ozapoya yulish agregatlarida ishlash. Paxta hosilini yig'ib-terib olish agregatlarida ishlash	54
2- mavzu. Tuproqqa ishlov berish va kuzgi ekinlarni ekish agregatlarida ishlash. Yer haydash agregatida ishlash	54
3- mavzu. Chorvachilik mashina va jihozlarida ishlash	36
4- mavzu. Ustaxona va mashinalarga texnik xizmat ko'rsatish punktlarida ishlash	162
5- mavzu. Ishlab chiqarish ekskursiyasi	12
6- mavzu. Materiallarni umumlashtirish va kundalik hisobotni rasmiylashtirish	12
7- mavzu. Traktorchi, qishloq xo'jalik texnikasini ta'mirlash bo'yicha chilangar va elektrgaz payvandchi ixtisosliklarini olish	18
JAMI:	360

Amaliyotning mazmuni

Kirish. Xo'jalik bilan tanishish

Amaliyotning maqsadi. Kundalik hisobotni olib borilishi to'g'risida ma'lumot. Xo'jalikning qisqacha tarixi, boshqarish stmkturasi, mutaxassislarning vazifalari. Muhandis-texnik xodimlari bilan suhbat, texnika xavfsizligi va ish tartibi bo'yicha yo'riqnomasi.

Xo'jalikning qisqacha yo'riqnomasi, qishloq xo'jalik mahsulotlarini ishlab chiqarish tajribasi, ishlab chiqarish uchastkalari, ilg'orlar ishi, mehnat intizomi

qoidalari bilan tanishish.
o`quvchilarni ish turlari bo`yicha taqsimlash.

1-mavzu. Paxta hosilini yig`ib-terib olish va g`o`zapoya yulish agregatlarida ishlash

Paxta hosilini yig`ib-terib olish agregatlarida ishlash. Paxta terish mashinasi (agregat)ni texnik holatini tekshirish va sozlash. Dalani ko`zdan kechirish. Dastlabki kirish, agregatni sozlash. Paxta terish bo`yicha ishlarni bajarish. Davriy ish sifatini tekshirish, agregat ishlashida hosil bo`lgan nuqsonlarni bartaraf etish, agregatni sozlash. Eng qulay harakatlanish usulini tanlash, salt yurishlarni kamaytirish. Bajargan ishni topshirish, hujjatlarni rasmiylashtirish. Agregatga texnik xizmat ko`rsatish. Smenani topshirish. Ish jarayonida aniqlangan kamchiliklarni tahlil qilish va ularni bartaraf etish bo`yicha takliflar.

G`o`zapoya yulish (maydalash) agregatida ishlash. Traktor va g`o`zapoya yulish (maydalash) mashinasini texnik holatini tekshirish, agregatni tuzish. Agregatni sozlash. Dalani ko`zdan kechirish, dastlabki kirish, yulish mashinasini sozlash. G`o`zapoyani yulish (maydalash) bo`yicha ishni bajarish. Davriy ish sifatini tekshirish, yulish mashinasini ishlashida hosil bo`lgan kamchiliklarni bartaraf etish, sozlash. Eng qulay harakatlanish usulini tanlash, salt yurishlarni kamaytirish. Bajargan ishlarni topshirish, hujjatlarni rasmiylashtirish. Agregatga texnik xizmat ko`rsatish va uni turar joyiga qo`yish. Ish jarayonida aniqlangan kamchiliklarni tahlil qilish va ularni bartaraf etish bo`yicha takliflar.

2- mavzu. Tuproqqa ishlov berish va kuzgi ekinlarni ekish agregatlarida ishlash

Yer haydash agregatida ishlash. Traktor va plugni texnik holatini tekshirish, yerhaydash agregatini tuzish va uni sozlash. Agregatning harakatlanish usulini tanlash. Dalani pollarga (uchastkalariga) bo`lish. Agrotexnikaviy talablariga rioya qilib agregat bilan yer haydash. Mehnat unumdorligini oshirish va traktorni to'la yuklash uchun tezliklar bilan manyovrlash. va dvigatelning tartibli rostlagichdan foydalanish. Yo`nalish va harakatlanish usullarini tanlash. Davriy ish sifatini tekshirish, hujjatlarni rasmiylashtirish. Agregatlarga texnik xizmat ko`rsatish. Smenani topshirish.

Tuproqqa ekish oldidan ishlov berish agregatlarida ishlash. Texnik holatini tekshirish, agregatlar tuzish va ularni sozlash. Agrotexnikaviy talablarga rioya qilish va ilg`or mexanizatorlarning tajribasidan foydalanib tuproq qatlamini yumshatish (kultivatsiya), baronalash, tekislash va hokazo ishlarni bajarish. Mehnat unumdorligini oshirish uchun tezliklar bilan manyovrlash va dvigatelning barcha tartibli rostlagichdan foydalanish. Yo`nalish va harakatlanish usullarini tanlash. Davriy ish sifatini tekshirish, hujjatlarni rasmiylashtirish. Agregatga texnik xizmat ko`rsatish. Smenani topshirish.

Kuzgi ekinlarni ekish agregatida ishlash. Traktor va seyalkani texnik holatini tekshirish, ekish agregatini tuzish va uni sozlash. Agregatning yo`nalishini va harakatlanish usulini tanlash. Dalani ekishga tayyorlash. Agregatni dastlabki

o`rtaqda seyalkani ishlash sifatini lekshirish. Agrotexnikaviy talablarga rioya qilib va ilg`or mexanizatorlar tajribasidan foydalanib don ekishini bajarish. Agregatlarni eng kam to`xtashda seyalkalarni to`ldirishni uddalash. Seyalkalar ishini kuzatish va nuqsonlarni zudlik bilan bartaraf etish. Ish jarayonida aniqlangan kamchiliklarni tahlil qilish va ularni bartaraf etish bo`yicha takliflar.

3-mavzu. Chorvachilik mashina va jihozlarida ishlash

Ozuqa tayyorlash, ozuqa tarqatish, hayvonlarni sug`orish va go`ngni yig`ishtirish mashina hamda jihozlariga texnik xizmat ko`rsatish, joriy ta'mirlash va sozlash. Ko`rsatilgan jihozlar (mashinalar)da ishlash. Sog`ish qurilmalariga texnik xizmat ko`rsatish, joriy ta'mirlash va sozlash. Sutga dastlabki ishlov berish jihozlariga texnik xizmat ko`rsatish, joriy ta'mirlash, sozlash va ularda ishlash. Ish jarayonida aniqlangan kamchiliklarni tahlil qilish va ularni bartaraf etish bo`yicha takliflar.

4-mavzu. Ta'mirlash ustaxonalari va mashinalarga texnik xizmat ko`rsatish punktlarida ishlash

Ish joylarini tashkil qilinishi (joylanishi), ularni jihozlari, asbob-uskunolari va texnikaviy hujjatlari ta'minlanishi bilan tanishish. Ustaxonaning uchastkalari o`zaro bog`liqligini o`rganish. Mashinalarning texnik holatini aniqlash (tashxis qo`yish) va detallarni yaroqliligini (defektatsiya qilish) aniqlash. Traktor, kombayn vaboshqa qishloqxo`jalik mashinalariga kundalik va rejali texnik xizmat ko`rsatishni o`tkazish. Qishloq xo`jalik texnikasini ta'mirlash bo`yicha chilangar sifatida ishlash. Elektr va gaz payvandlash uchastkalari (sex)da elektr gaz payvandchi sifatida ishlash. Ish jarayonida aniqlangan kamchiliklarni tahlil qilish va ularni bartaraf etish bo`yicha takliflar.

5-mavzu. Ishlab chiqarish ekskursiyasi

Amaliyot rahbari boshchiligida ilg`or mashina-traktor parkiga, chorvachilik fermasiga, ta'mirlash ustaxonalariga, ilg`or tajribalari va fan yutuqlari bilan tanishish va o`rganish maqsadida ekskursiya tashkil qilinadi.

6-mavzu. Materiallarni umumlashtirish va amaliyot bo`yicha hisobotni rasmiylashtirish

Ishlab chiqarish amaliyotining natijalari bo`yicha o`quvchi barcha materiallarni umumlashtiradi, tahlil va xulosa chiqaradi hamda kundalik hisobotni rasmiylashtirishini yakunlaydi. Kundalik hisobotida o`quvchi tomonidan amaliyot davrida bajarilgan ishlarning turlari va hajmi ko`rsatiladi.

O`qitish uslublari

Og`zaki, amaliy, ko`rgazmali, multimedia, kodoskop va boshqalar.

Eslatma. o`qituvchi mavzuning xususiyatidan kelib chiqqan holda dars o`rtaq uslublarni o`zi tanlaydi hamda yangi uslub qo`llash huquqiga ega.

Baholash tizimi. o`quvchilarning bilim, ko`nikma va malakalarini baho-lash Oliy

va o`rta maxsus ta`lim vazirligi, o`rta maxsus, kasb-hunar ta`limi markazi tomonidan tasdiqlangan «Akademik litsey va kasb-hunar kollejlari o`quvchilarining bilim, ko`nikma va malakalarini nazorat qilishning reyting tizimi to`g`risida»gi Nizom asosida amalga oshiriladi.

15-Mavzu: Ishlab chiqarish ta`limi tizimi

O`quv moduli birliklari

1. Ishlab chiqarish ta`limining psixologo-pedagogik va metodik asoslari.
2. Amaliy ko`nikma va malakalarni shakllantirishning psixologo-pedagogik asoslari va ularning turlari.
3. Ishlab chiqarish ta`limining umumiy tavsifi va uni aniqlovchi omillar.

Aniqlashtirilgan o`quv maqsadlari (talabaniing vazifalari)

Talaba mavzuni o`zlashtirgandan so`ng:

- ishlab chiqarish ta`limining psixologo-pedagogik va metodik asoslari to`g`risida tushunchaga ega bo`ladi;
- amaliy ko`nikma va malakalarni shakllantirishning psixologo-pedagogik asoslari va ularning turlarini ta`riflay oladi;
- ishlab chiqarish ta`limining umumiy tavsifi va uni aniqlovchi omillarni o`rganadi.

Tayanch so`z va iboralar

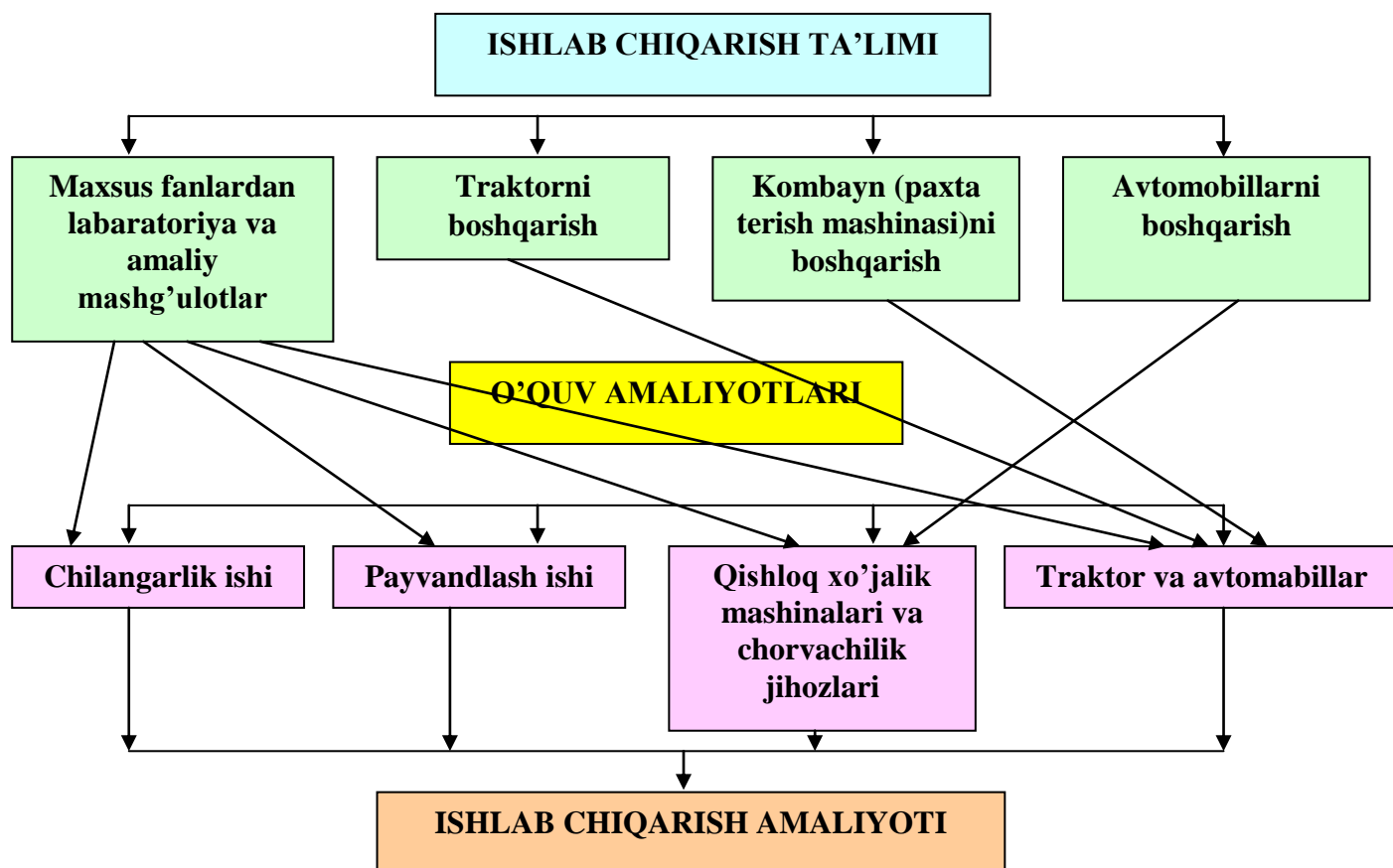
Ishlab chiqarish ta`limining psixologo-pedagogik va metodik asoslari, amaliy ko`nikma va malakalarni shakllantirishning psixologo-pedagogik asoslari, ularning turlari, ishlab chiqarish ta`limining umumiy tavsifi, ishlab chiqarish ta`limini aniqlovchi omillar.

Ishlab chiqarish ta`limining maqsadi – o`quvchilarning kasbiy malakalarini shakllantirishdir. Bu ko`nikma va malakalar laboratoriya-amaliy mashg`ulotlarda, traktor, kombayn, agregatlarda ishlash hamda avtomobillarni boshqarish darslarida, ustaxonada dars o`tish, maxsus fanlar-dan o`quv amaliyotini o`tish va ishlab chiqarish amaliyoti jarayonida shakllanadi.

Yangi o`quv reja va dasturlari oldingilariga qaraganda quyidagi jihatlari bilan ajralib turadi, ya`ni:

- ishlab chiqarish ta`limi turlariga ajratilgan soat va uning mazmuni;
- ishlab chiqarish ta`limining tashkiliy shakllari va uni o`tish metodikasi mukammallashtirilganligi;
- ishlab chiqarish ta`limining turlari va qo`yilgan maqsadlarning aniqligi;
- tayyorlanayotgan mutaxassis kadrlarning hozirgi kun talabiga mos kelishi, ya`ni ular sxemalar, grafiklar, diagrammalar, chizmalarni mukammal o`qiy olishlari, tasvirlarni bilish va puxta tushina olishlari va hokazolar.

Qishloq xo`jalik mashina va jihozlaridan foydalanish va ularga texnik xizmat ko`rsatish" yo`nalishidagi o`quv reja va dasturlarga binoan ishlab chiqarish ta`limi quyidagilardan iborat:

4-rasm. Kasb-hunar kollejlarda ishlab chiqarish ta'limi tizimini tuzilmasi (QXM yo'nalish misolida)

Kasbiy ko'nikma va malakalar. Kasbiy bilimlarni egallash, ishlab chiqarish malaka va ko'nikmalarning shakllarini-hunar texnika bilim yurtlari o'quvchilarning bilim faoliyatlaridagi o'zaro bog'liq komponentlardir. Bu muammoni hal qilinishi o'quvchilarning kasbiy tayyorgarlik darajasiga ko'p darajada bog'liqdir.

Malaka maqsadga yo'nalgan faoliyat jarayonida undagi ayrim harakatlarga maxsus e'tibor bermagan xolda, lekin ong nazorati ostida avtomatik suratda bajarish qobiliyatidir. Shu bilan birga bu harakatlar, mashq qilish jarayonida shakllangan va ancha murakkab harakatlar strukturasi kiradi.

Faoliyatning ayrim qismlarini avtomatik ravishda bajarish qobiliyati turlicha bo'lishi mumkin, chunki ko'nikmalar sifati ham bir xil emas. Ko'nikmalar shakllangan va shakllanmagan, yangi va eski, oddiy va murakkab, alohida va kompleks bo'lishi mumkin. Bularning hammasi o'zlari shakllanib o'zlashtirilayotgan faoliyatga bog'liq bo'lib, davomsiz yoki uzoq vaqtga, oddiy yoxud murakkab mashqlar bir xil, yoinki xilma-xil, faoliyatining oddiy va murakkab sharoitini hisobga oladi.

Ishlab chiqarish malakalarining quyidagi turlari ma'lum:

aqliy malakalar - bu vazifalarni bajarishda mavjud bilim hamda tajribalarni o'ylab turmasdan zudlik bilan qo'llay olish, vaziyatni faxmlash (kesish rejimini

tanlash, o'zi egri yozar uskuna qurilmalar, nazorat uskunalar ko'rsatkichlarini o'qi shva xokazo);

sensor malakalar - bu yerda sezgi organlari faoliyati asosiy rol o'ynaydi: (alanga rangiga qarab haroratni, metalning tashqi ko'rinishiga qarab sortini, mashinalarning singan, buzilganligini ovozigacha qarab aniqlash va xokazo);

dvigatelli (motorli) malakalar - ishlab chiqarish ta'limi uchun juda xos bo'lib, ishlab chiqarish ta'limida o'quvchilarning o'zlashtirishi va tayyorgarligini belgilaydi, asosan qo'llar harakati bilan, ba'zan qo'l, oyoq va butun tana harakati bilan bog'liq (silliqlash, kesish, stanok dastasini burash, mexanizmlar bilan ilashish va xokazolarda qo'llar harakati);

senor dvigatelli malakalar - idrok va dvigatelli harakatlarni o'z ichiga oluvchi malakalar. Bu tipga mashina va qo'lda bajarilishi kerak bo'lgan jarayonlarni o'rganishda shakllanadigan ko'pchilik ko'nikmalar kiradi;

irodaviy - intizom ko'nikmalari.

Har bir ko'nikma shakllanish jarayonida qator bosqichlarni bosib o'tadi. Dvigatelli ko'nikmalarning quyidagi shakllanish bosqichlarini ko'rib o'tamiz.

birinchi - malakali fikrlashning boshlanishi. Maqsadni aniq tushunish, ammo unga erishish yo'llarini yaxshi tushunmaslik. Harakatni bajarishda qo'pol xatolar;

ikkinchi - ongli, ammo epsiz bajarish. Harakatni qanday bajarishni aniq tushunish, ammo o'z diqqatini qancha jamlashiga qaramay noaniq bo'sh bajarish; ortiqcha harakatning ko'pliligi, mazkur ko'nikmani ijobiy tadbiiq etishning yo'qligi.

uchinchi - malakaning avtomatlashishi. Harakatlarni bo'shashtirilgan erkin diqqat vaqtida borgan sari sifatliroq bajarish va uni taqsimlash imkoniyatining mavjud bo'lishi ortiqcha harakatlarni bartaraf etish; ko'nikmalarning ijobiy tadbiiq etishning paydo bo'lishi.

to'rtinchi - o'ta avtomatlashtirilgan ko'nikma. Boshqa murakkabroq bir harakatni bajarish vositasi bo'lgan harakatni aniq, tejamli qat'iy bajarish.

Rivojlanayotgan ko'nikmalar paydo bo'lishlari bilanoq o'zaro aloqada bo'ladilar. Yangi ko'nikmani o'zlashtirishning yengil va qiyin bo'lishi hamda uning avval shakllangan ko'nikmalar bilan o'zaro aloqasi ko'nikmalarning tadbiiq etilishi deb ataladi (ijobiy yoki salbiy).

Ko'nikmaning salbiy tadbiiq etilishi shunday xollarda uchraydiki, unda ma'lum bir harakatni bajarish, ko'nikmaga ega bo'lgan ishchi uni boshqa yo'l bilan bajaradi (masalan, boshqa stanokka o'tishi, boshqarish dastasi avvalgi stanoknikiga nisbatan boshqacha joylashgan; shofyorning o'zgacha boshqarish sistemasiga ega bo'lgan avtomashinada ishlashi va hokazo).

Ko'nikmalarni ijobiy tadbiiq etishda o'quvchilar yangi va o'xshash ko'nikmalarni tezda egallab oladilar (masalan, pichoq bilan kesishdagi ko'nikmalar, silliqlashdagi ko'nikmalarning shakllanishiga ijobiy ta'sir qiladi).

Ba'zan chetdan qaraganda oddiy bo'lib ko'ringan ko'nikmalarning shakllanish jarayoni tashqi jixatdan oddiy bo'lib tuyulsa-da, aslida juda murakkab. Bir qarashda taxmin qilish mumkinki, batafsil tushuntirish, ish usullarini yetarli miqdordagi mashqlar yordamida ko'rsatish, o'quvchilarni diqqat-e'tibori hamda harakati bu ko'nikmalarni ta'minlaydi, deyish mumkin. Ammo ko'pincha yetarli

nazariy tayyorgarlikka ega bo'lgan hunar-texnika bilim yurti bitiruvchilari, amaliy ko'nikma va malakalarini bo'sh egallaydilar. O'quvchilarda ko'nikmalar shakllanishining murakkabligi, ta'lim usulini tanlashdagi barcha xollarda hisobga olinishi lozim bo'lgan ko'pgina faktorlarning ta'sir bilan izoxlanadi. Ko'nikmalarni shakllanishiga quyidagshi faktorlar ta'sir ko'rsatadi: 1) o'quvchilarning muvaffaqiyatlarga erishishdagi qiziqishlari; 2) ularda zarur bilimlarning mavjudligi; 3) instruktajning boshlanishiga qadar va mashqlar jarayonidagi samaradoligi; 4) mashqlar jarayonida o'z-o'zini nazorat qilish usta bahosining o'z vaqtida bo'lishi va ob'ektivligi; 5) o'quvchilar faoliyatining aktiv xarakteri, ular aktivligini oshiruvchi ta'lim metodlarini qo'llash; 6) mashq miqdori; 7) ko'nikmalarning rivojlanish darajasiga aniqlik, temp va hokazolar jihatidan qo'yiladigan talablar; 8) ko'nikmalarning turli ko'rinish va xususiyatlari; 9) o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlari.

Ko'nikma avtomotizmdan shu bilan farq qiladiki, sinov mashqlarida bu harakat unga diqqat yo'naltirilgan xolda to'la va ongli bajarilib, asosan mashqda avtomotlashgan harakatlarda diqqat ularga emas, balki ular maqsadiga yo'naltirilgan xolda bajarilishi kerak. Bunda ko'nikmalarni takomillashtirib borishga qarab, avtomotlashtiriladigan harakatlarni maqsadi, ulardan muntazam ravishda uzoqlashtirib va shu yo'l bilan yoki bu ishni yanada murakkabroq ko'nikmalar kompleksini shakllantirish lozim. Shu bilan birga murakkab malakalar ham takomillashtirib boriladi.

Malaka - bu kishining ishni yaxshi sharoitda mahsuldor, zarur sifatlar bilan tegishli vaqtda bajara olish qobiliyatidir. Har qanday malaka bilim hamda ko'nikmalarni o'ziga olib mavjud ko'nikma bilimlar asosida shakllanadi, ularni yangi sharoitlarda yetishmaydigan elementlarni qaytadan shakllantiradi. Malakka bilim va ko'nikmalarga zid deb bilish yoki sanab o'tilganda, ba'zan uchrayotgandek ulardan oldin qo'yish mumkin emas, chunki malaka ular asosida asosida tarkib topadi. Professional malakalar K. K. Platonov va G. G. Golubevlar ta'kidlaganidek o'z shakllanishida qator bosqichlarni bosib o'tadi.

Birinchi bosqich - boshlang'ich ko'nikma. Harakat maqsadini va uni bajarishning ilgari egallangan bilim hamda ko'nikmalarga (odatda maishiy) tayanadigan izlanish yo'llarini anglash faoliyat sinov va xatolar yo'li bilan amalga oshiriladi;

Ikkinchi bosqich - yetarli bo'lmagan ko'nikmali faoliyat. Harakatni bajarishda muayyan faoliyat uchun xos bo'lmagan ilgari egallangan ko'nikmalardan foydalanish;

Uchinchi bosqich - alohida umumiy ko'nikma. Faoliyatning turli ko'rinishlari uchun zarur bo'lgan qator o'ta rivojlangan, ammo tor malakalar (o'z faoliyatini rejalashtira olish ko'nikmasi, tashkilotchilik malakasi va xokazo.)

Turtinchi bosqich - o'ta rivojlangan ko'nikma. Muayyan faoliyatga oid bilim va ko'nikmalardan ijodiy foydalanish; faqat maqsadni emas, balki unga erishish yo'llarini tanlash sababini ham anglash;

Beshinchi bosqich - mahorat. Turli malakalardan ishonchli ijodiy ravishda foydalanish.

Mahorat-kasb malakalar rivojlanishning yuqori darajasi va kasb-ta'limning mutloq maqsadidir. Unga amaliyot orqali erishiladi. Mahorat - bu murakkab ishni tez va aniq bajarishning yengilligi, bu mehnatning yuqori sifati va barqaror ritmi uchun kafolat beruvchi ishdagi ishonchlilikdir.

Kasbiy mehnat odatlari. O'quvchilarning ko'pgina harakatlari faqat ko'nikma va malaka tarzida emas, balki odatlar sifatida ham shakllanadi.

Mehnat odatlari - mehnat va ishlab chiqarish ta'limida hosil qilingan hamda avtomatlashgan harakterga ega bo'lgan fe'l-atvor odatlaridir.

Quyidagilarni kasbiy odatlar deb xisoblash mumkin: mehnat intizomiga rioya qilish (ishga, bilim yurtiga mashg'ulotlarga, yig'ilishlarga o'z vaqtida kelish, berilgan topshiriqlarni va ichki kun tartibini aniq bajarish):

texnologiya qoidalariga aniq va qat'iy rioya qilish (yo'l - yo'riq, texnologik kartadan foydalanilgan xolda chizmalar bo'yicha ishlatilishi kerak bo'lgan material, asbob, jihoz va texnikadan foydalanish);

mehnat qilishning eng ilg'or metodlarini izlashga doimo intilish, ishlab chiqarish unumdorligini oshirishga xalaqit beruvchi eskirgan, takomillashgan narsalarga tanqidiy munosabat;

ish o'rin joylashtirish tartibi (dastgoh, stanok va asbobni ishga tayyorlash hamda ularni ishdan keyin tartibga solish va boshqalar);

mulikka ehtiyotlik munosabatida bo'lish, ilg'or ish tajribalarini o'rtoqlashish va ishlab chiqarish rejasni bajarishga ko'maklashish istagi;

xavfsizlik texnikasi, mehnatni muhofaza qilish qoida va talablariga rioya qilish.

Ta'lim jarayonidagi kommunistik tarbiya masalasini, o'quvchilarda ko'rsatib o'tilgan odatlarni shakllantirmasdan turib hal etish mumkin emas. Zararli odatlarning vujudga kelishidan saqlanish lozim. Ular ko'pincha e'tiborsizlik, parishonxotirlik va intizomsizlikka shuningdek, tegishli mehnat sharoitining yo'qligi va o'quv jarayonini yomon tashkil etilishi tufayli yuzaga keladi. Masalan o'quvchilarni ba'zan noto'g'ri ish usullariga, asboblardan noto'g'ri foydalanishga odatlantiriladi.

Ishlab chiqarish ta'lim tizimini takomillashtirish. Zamonaviy ishlab chiqarish sharoitida texnologik jarayonlar va ishchilar mehnati mazmuning analizi, ilg'or pedagogik tajribani umumlashtirish, shuningdek psixofiziologik hamda didaktik tadqiqotlar asosida ishlab chiqarish ta'limining operatsion - kompleks tizimi rivojlanishida davom etib, takomillashmokka.

Ishlab-chiqarish ta'limi tizimining (o'quv jarayonida va bevosita ishlab chiqarishda) operatsion-potok, operatsion-ishlab chiqarish, mahsulot-texnologik muammo-analitik kabi yuksak mexanizatsiyalashgan va avtomatlashgan, shuningdek apparaturali ishlab chiqarish jarayonlari ishchilarni tayyorlash xususiyatlariga mos keladigan tizimlarni ishlab chiqarishga harakat qilinmoqda.

16-Mavzu: Ishlab chiqarish ta`limini tashkil etish va uni o'tkazish O'quv moduli birliklari

1. Ishlab chiqarish ta`limini rejalashtirishning vazifasi va mazmuni.
2. Ishlab chiqarish ta`limining metodik ta`minoti: dars jadvali, dars rejasi, o'quv ishlab chiqarish ishlarining ro'yxati va turlari, ko'rsatmali texnologik karta, mehnat xavsizligidan yo'l-yo'riq, o'quvchilarini ish o'rinlari bilan almashinish jadvali, ularning vazifasi, mazmuni va ishlab chiqarish metodikasi.

Aniqlashtirilgan o'quv maqsadlari (talabning vazifalari)

Talaba mavzuni o'zlashtirgandan so'ng:

- ishlab chiqarish ta`limini rejalashtirishning vazifasi va mazmunini tushunadi.
- ishlab chiqarish ta`limining metodik ta`minoti: dars jadvali, dars rejasi, o'quv ishlab chiqarish ishlarining ro'yxati va turlari, ko'rsatmali texnologik karta, mehnat xavsizligidan yo'l-yo'riq, o'quvchilarini ish o'rinlari bilan almashinish jadvali, ularning vazifasi, mazmuni va ishlab chiqarish metodikasi bo'yicha tushunchalarga ega bo'ladi.

Tayanch so'z va iboralar

Ishlab chiqarish ta`limini rejalashtirishning vazifasi va mazmuni, dars jadvali, dars rejasi, o'quv ishlab chiqarish ishlarining ro'yxati va turlari, ko'rsatmali texnologik karta, mehnat xavsizligidan yo'l-yo'riq, o'quvchilarini ish o'rinlari bilan almashinish jadvali, ularning vazifasi, mazmuni, ishlab chiqarish metodikasi.

Darsni maqsad va mazmunini aniqlash. Darsning maqsad va mazmunini aniqlash vaqtida usta quyidagi ishlarni qiladi:

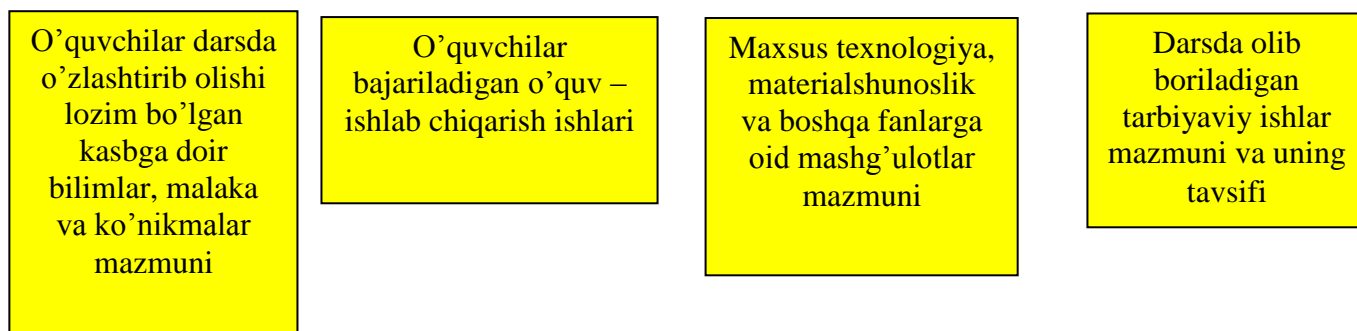
- yo'l qo'yilgan kamchiliklarni aniqlash va ularni tuzatish uchun oldingi mashg'ulotlarni tahlil qiladi;
- oldingi dars vazifalari qay darajada hal etilganini, kamchiliklarning sabablarini aniqlaydi va shu asosda navbatdagi darsni olib borish paytida qanday o'zgarishlar kiritish lozimligini belgilab oladi;
- oldingi mashg'ulotlar natijalarini tahlil qilish asosida darsning ta`lim va tarbiyaviy maqsadini hamda dars uchun o'quv dasturidan kelib chikadigan vazifalarni belgilab qo'yadi;
- dars strukturasi va darsning har bir kismi uchun zarur bo'lgan vaqtni qanday taqsimlanishini hamda dars davomida o'quvchilar bajarishi mumkin bo'lgan o'quv ishlab-chiqarish ishlarini aniqlaydi; (o'quvchilar darsda o'zlashtirib olishlari lozim bo'lgan ish usullarini aniqlaydi).

Moddiy texnika bazasini tayyorlash. Moddiy texnika bazasi tayyorlash paytida usta omborda zarur materiallar, asbob uskunalar, moslamalar, mexanizmlarning bor yo'qligini tekshiradi va yetishmayotgan narsalar bilan ta`minlash choralari ko'radi.

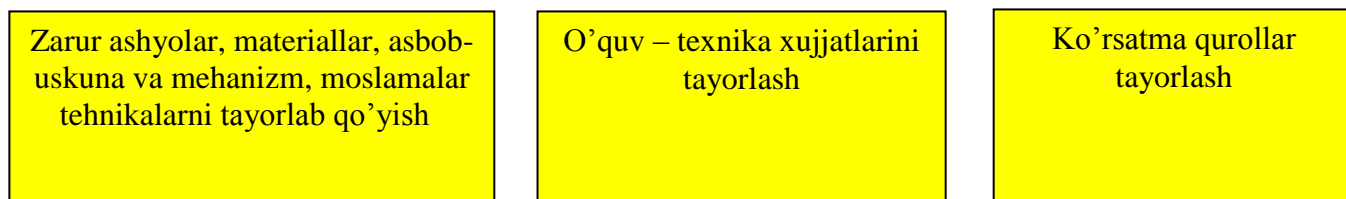
Tegishli talabnomalar tuzadi: mavzuni o'rganish vaqtida foydalaniladigan moslamalar, mexanizmlar, qurilmalar tayyorlaydi hamda ularni tekshiradi. Zarurat tug'ilgan paytlarda ta`mir qilish va sozlash choralari ko'radi; o'quv texnika

hujjatlarini, chizmalarni, ma`lumot jadvallarini, ko`rsatmali, texnologik xaritalarni ajratib oladi; mashg`ulotlarda foydalanish uchun o`quv–ko`rsatma qurollar; ma`lumotnomalar (spravochniklar), plakatlar, hakikiy va hajmli qo`llanmalar, etalonlar, tayyor mahsulotlar va hokazolarni tayyorlaydi.

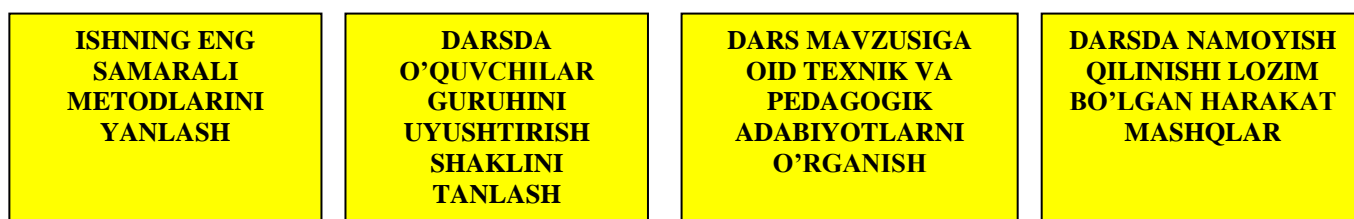
DARSNING MAQSAD VA MAZMUNINI ANIQLASH PAYTIDA USTA QUYIDAGILARTI BELGILAB OLADI.

MODDIY – TEXNIKA TAYORLILIGI QUYIDAGILARNI O`Z ICHIGA OLADI

METODIK TAYORGARLIK QUYIDAGILARNI O`Z ICHIGA OLADI

DARS REJASINI VA KONSPEKTNI TUZISH

5-rasm. O`quv ustasining navbatdagi darsga tayyorgarlik ko`rish sxemasi.

Metodik tayyorgarlik. Usta metodik tayyorgarlik ko`rayotgan paytida tegishli metodik qo`llanmalarni, tavsiiyanomalarni, fan-texnikaga doir adabiyotlarni o`rganadi; o`quvchilarning nazariy mashg`ulotlarida olgan texnika hamda umumiy

ta`lim bo'yicha bilimlarning hajmini aniqlash maqsadida umumiy texnika va umumiy ta`lim fanlari o'qituvchilari bilan suhbatlashadi hamda fanlararo aloqalar masalalarini belgilab oladi; mavzuni o'rganish; o'quv ishini tarbiyaviy ishlar bilan bog'lash forma va metodlarini o'ylab oladi; Metodik komissiyani muayyan mavzuni o'rgaish yuzasidan tayyorgarlik ko'rish masalalari muhokamasida ishtirok etadi; mashqlar tanlaydi.

Ishlab chiqarish ta`limi darslarining turlari. Darsda o'rganiladigan o'quv materialining maqsad va mazmuniga qarab: ishlab chiqarish operatsiyalarini o'rganish; kompleks ishlarni bajarish; o'quvchilarning bilimlari, ko'nikmalari va malakalarini tekshirish (tekshiruv ishlari) bo'yicha bir-biridan farq qiladi.

Ishlab-chiqarish ta`limi darsini o'tish quyidagi shart-sharoitlar yaratishni talab qiladi:

- o'quvchilarning faolligi va mustaqilligini rivojlantirishga qaratilgan o'quv-ishlab chiqarish ishlari muntazam ravishda ustaning rahbarligida o'tkaziladi;
- usta mashg'ulotlar paytida butun guruhni ko'rib turishi kerak.
- texnologik jarayon o'quv-ishlab chiqarish ishlarining maqsad va vazifalariga bo'ysindirilishi lozim.
- frontal ish shakllari uchun o'quvchilarning ish o'rinlari bir xil bo'lgani ma`qul;
- usta uchun maxsus uyushtirilgan ish o'rnini hozirlashga harakat qilish zarur.
- ustaxona, uchastka, jihozlar o'qitish maqsadlariga mos bo'lishi lozim.
- jihozlar, asbob-uskunalar va moslamalar ta`limning frontal bo'lishiga erishish imkonini berishi kerak.
- kompleks-operatsion tizim asosida ta`lim berish uchun o'quv - ishlab chiqarish ishlarini o'quv davrlariga moslab maxsus tanlab olish zarur;
- o'quv-ishlab chiqarish ustaxonalarida zamonaviy, yuksak darajadagi mahsuldor jihozlar, asbob-uskunalar, moslamalar bo'lishi lozim.

Asosiy operatsiyalarni bajarish bo'yicha egallangan ko'nikmalar o'quvchilar tomonidan boshlang'ich malaka ishlarini bajarishlari bilan mustaxkamlangan taqdirdigina boshlang'ich, operatsion va kompleks davrlarda ishlab chiqarish ta`limining dars sistemasi to'liq amalga oshiriladi.

Ishlab chiqarish operatsiyalarini o'rganish darsi (mashg'uloti)ning tuzilishi. Usta ishlab chiqarish ta`limi o'quv dasturining har bir bo'limi va temasini materialning hajm jihatdan taxminan har xil bo'lgan bir qancha qismlarga-ma`lum vaqt ichida o'tishga mo'ljallangan darslarga bo'lib yuboradi. Bilim yurtlarida ishlab chiqarish ta`limi darslari butun o'quv kuni davomida olib boriladi, yani ularni butun kun bo'yi olib borishga qaror qilingan.

Ishlab chiqarish ta`limi darsi muqaddima, asosiy va yakunlovchi qismlardan iborat (5-rasm) bo'lib kirish yo'l-yo'riqlari mustaqil ishlanayotgan (mashq qilayotgan) payda o'quvchilarga beriladigan kundalik va yakunlovchi yo'l-yo'riqlarni o'z ichiga oladi.

Ishlab chiqarish yo'l-yo'riqlari o'quvchilarga mo'ljallangan faoliyatni tashkil etish uchun asosiy pedagogik vositadir. Eksperimental tadqiqotlar ko'rsatganidek, o'rganilayotgan mehnat harakatlarining vazifalari, ularni bajarish

vositalari, shart-sharoitlari va usullari to'g'risida tasavvur hamda tushunchalar tarkib toptirish bu faoliyatga asos qilib olinadi.

Kirish yo'l-yo'riqlari ishlab chiqarish ta'limi dasturining mavzusi, mavzuchasi yoki bulimini o'rganishdan oldin beriladi. Bularning vazifasi o'quvchilarni o'quv-ishlab chiqarish ishlarini ongli ravishda eng samarali usullar bilan bajarishga tayyorlash, (brak) yaroqsiz va xatolarning olidini olish, xavfsizlik texnikasi qoidalariga rioya qilishiga erishishdir.

Odatda dars boshlanayotganda kirish yo'l yo'rig'i beriladi. Ammo darsda bir necha mavzuchalar o'rganiladigan yoki o'quvchilar yangi, murakkab ishni bajaradigan bo'lsalar, kirish yo'l-yo'rig'ini bir qancha qismlarga bo'lib yuborib, dars davomida ularni bir biri bilan almashtirib to'rish, ayni vaqtda o'quvchilarga o'quv-ishlab chiqarish topshiriqlarini bajartirish ma'kul.

Kasb-xunar kollejlarining ayrim ustalarini butun bir guruh o'quvchilarga ayni bir vaqtda kirish yo'l-yo'rig'i beriladi. Ba'zan hatto «umumguruh kirish frontal yo'riqnomasi» degan murakkab ibora (nom) ham qo'llaniladi. Bu-noto'g'ri. Guruh o'quv ishining tashkil etilishiga, ya'ni butun guruh ishining ayni bir vaqtda o'rganilishiga yoki ta'lim shartlariga qarab guruhlar alohida zvenolarga bo'linadi, yoxud har bir o'quvchi bilan yakka tartibda mashg'ulotlar o'tkaziladi. Bunda usta har bir zvenoga yoxud har bir o'quvchiga alohida –alohida kirish yo'riqnomasi berish lozim. Har gal kirish yo'riqnomasini qanday berish kerakligini ustaning o'zi hal qiladi.

Yo'riqnomalar berish jarayonida usta o'quvchilarni maxsus texnologiya va boshqa fanlar darslarida olgan bilimlardan, shuningdek, ularning maktabda olgan fan asoslari bilimlaridan foydalanish lozim. Bunda nazariy ta'lim darslarni takrorlab o'tirmaslik kerak, lekin amaliy axamiyaga ega bo'lgan ayrim masalalarni ikki-uch o'quvchidan so'rash yoki asosiy nazariy fikr va qoidalarni qisqacha ishlatib o'tish darkor.

Ta'lim berish paytida yo'riqnoma kartalardan foydalanish tavsiya etiladi. Yo'riqnoma kartalardan foydalanish o'quvchilarga:

mehnat qilish usullarni o'rganish borasidagi ishni ancha mustaqil, binobarin, aktiv ishga aylantirish;

guruhdagi o'quvchilarning faoliyatidan qat'iy nazar o'quvchining tayyorgarligi, shaxsiy tajribasi va individual xususiyatlariga qarab materialni o'rganish sur'atlarini tanlab olish;

umuman ishni yoki uning tugallangan qismini o'zicha tasavvur etish (bu materialni ancha tushunib o'zlashtirishga asoslanadi);

butun ta'lim olish davri jarayonida zarurat tug'ilgan paytlarda o'quv-instruktiv materialning istalgan qismiga qaytish;

kasb - xunar kollejlaridagina emas, balki ishlab chiqarishda ham ishlab chiqarish ta'limi samaradorligini oshirish imkonini beradi.

Kirish qismi

O'QUVCHILARNI
TEKSHIRISH VA
JURNALGA QAYD
QILIB QO'YISH

KIRISH
YO'L-
YO'RIG'I

ASBOB USKUNA,
TEXNIKA XUJJATLARI
MOSLAMALAR,
QISMLAR VA SHU
KABILARNI BERISH

O'QUVCHILARNI O'QYV
JARAYONLARIGA
JOYLASHTIRISH, XAVFSIZLIK
TEXNIKASI AHVOLINI
TEKSHIRISH

Asosiy qism

O'QUVCHILARNI
O'QUV ISHLAB
CHIQRISH ISHLARINI
BAJARISHLARI

KUNDALIK YAKKA
TARTIBDA YO'L-
YO'RIQ

KUNDALIK JAMOA
YO'L-YO'RIQ
(ZARURAT
BO'LGANDA
BERILADI)

O'QUVCHILAR BAJARGAN
O'QUV- ISHLAB
SHIQRISH ISHLARINI
TEKSHIRISH VA
BAHOLASH.

Yakunlovchi qism

O'QUVCHILARNING O'QUV
O'RINLARINI
YIG'ISHTIRISHLARINI
UYUSHTIRISH

MATERIALLAR, ASBOB- USKUNALAR
VA TEXNIK HUJJATLARNI QISHLOQ
XO'JALIK TEXNIKALARINI TO'G'RI
SAQLANISHINI TEKSHIRISH

YAKUNLOVCHI
YO'L-YO'RIQ
BERISH

Usta beradigan kirish yo'riqnomalarining mazmuni (1-qurs guruhleri uchun) taxminan quyidagilardan iborat bo'lishi mumkin:

O'quvchilarning bor-yo'qliklarini tekshirish; uy topshirig'ining bajarilganligi tekshirish; o'quvchilarni navbatdagi o'quv mashg'ulotlarning mazmuni bilan tanishtirish;

maxsus texnologiya, materialshunoslik, chizmachilik va boshqa fanlar yuzasidan zarur ma'lumotlarni takrorlash maqsadida o'quvchilardan ularni so'rash;

o'quvchilarni chizmalar, texnologik kartalar va texnik talablar bilan tanishtirish. Umumiy ta'lim fanlaridan (fanlararo aloqalar) olingan ma'lumotlarga asoslanib, texnologik jarayonni tahlil qilish;

zarur materiallar, asbob-uskunalar va moslamalarni namoyish qilish (ko'rsatish);

o'quv-ishlab chiqarish topshirig'ini bajarishning eng samarali yo'llari va usullarini ko'rsatish; ish usullarini va mehnatning ilg'or metodlarini ko'rsatish hamda tushuntirish;

asbob-uskunalarini tayyorlash va ish o'rnini to'g'ri tashkil etish usullarini tushuntirish hamda ko'rsatish;

o'quvchilarni xavfsizlik texnikasi bilan tanishtirish;

ko'rsatilgan yangi usullarni o'quvchilarga sinash tariqasida bajaritirish;

bajarish paytida ko'pchilik o'quvchilarning yo'l qo'ygan xato ish usullarini takror ko'rsatish va tushuntirish;

o'quvchilarni bayon etilgan materialni qayday o'zlashtirganlarini ikki-uch o'quvchidan ish usullarini ko'rsatish va topshiriqni bajarish yo'llarini tushuntirib berish orqali so'rash yo'li bilan tekshirish.

Kundalik yo'l-yo'riq berish o'quv-ishlab chiqarish ishlarini bajarish paytida o'quvchilarning faoliyatiga rahbarlik qilishdir. Kundalik yo'l-yuriq berishning asosiy shakli har bir o'quvchiga yakka tarzda yo'l-yuriq berishdir. Yakka tarzda yo'l-yo'riq berish jarayonida, agar shunday qilish zarur bo'lsa, usta muqaddima yo'l-yo'rig'i berayotgan paytda ko'rsatgan va tushuntirgan narsalarni to'ldiradi, o'quv ishlarida har bir o'quvchining aktivligi va mutaqilligiga erishadi.

Usta o'quvchilarga kundalik yo'l-yo'riqlari berishga tayyorgarlik ko'rayotgan vaqtida ta'lim-tarbiya sohasidagi o'z tajribasiga asoslangan o'quvchilarning ma'lum ishlarni bajarishlari paytida tug'ilishi mumkin bo'lgan xato va qiyinchiliklarni hisobga oladi.

Tajriba shuni ko'rsatmoqdaki, ishlab chiqarish ta'limi dasturining biror mavzuni o'rganish vaqtida o'quvchilarda ko'pincha bir xil tipik xatolar uchray turadi. Ko'pgina ishlab chiqarish ta'limi ustalargina har bir darsning yutuq va kamchiliklarini, o'quvchilardan uchraydigan tipik kamchiliklarni mutazam ravishda hisobga olib, tahlil qilib boradilar, o'z pedagogik ko'zatlarning natijalarini aniqlab oladilar hamda o'zlarining kelgusi ishlarida ulardan foydalaniladi. Usta o'quvchilarning ishlarini ko'zati va to'zati borib, ehtimol tutilgan xatolarning oldini oladi, noto'g'ri ishlash usullarining mustahkamlanib qolishiga yo'l qo'ymaydi.

Guruh o'quv ishlariga rahbarlik qilish vaqtida o'quvchilarda ishlab chiqarish intizomi, batartiblik, diqqat-e'tibor va ayni paytda zarur ishlab chiqarish-texnik jasorat tarbiyalash lozim. Ish o'rnini tashkil etish va xavfsizlik texnikasiga rioya qilishga alohida e'tibor qilishi lozim.

Ko'pgina ustalar biror maqsadni ko'zlab aylanib chiqishni oldindan belgilab qo'ymoqdalar. Usta orqada qolayotgan o'quvchilarga yordam ko'rsatish uchun maxsus aylanib chiqadi. Ayni vaqtda u o'quvchilarning ishlarini diqqat bilan ko'zatadi va ularga zarur ko'rsatmalar beradi.

Ishlab chiqarish ta'limi ustalari qo'llaniladigan aylanib chiqishning bir varianti sifatida quyidagilarni keltirish mumkin:

Birinchi aylanib chiqish kirish yo'riqnomasi o'quvchilar ish o'rinlariga joylashtirilagandan keyin o'tkaziladi va nazorat qilish harakteriga ega bo'ladi. Usta hamma o'quvchilar ishga kirishgan-kirishmaganliklarini, ishni bajarishga halal beruvchi tashkiliy qiyinchiliklar bor-yo'qligini tekshiradi.

Ikkinchi aylab chiqish paytida usta ish o'rnining to'g'ri tashkil qilganini, ishlash usullarini (xatolarga yo'l qo'yilgan qo'yilmaganliklarini), ko'rsatilgan

usullarni o'zlashtirish darajasini, materiallar, asbob uskunalardan to'g'ri foydalanishani, xavfsizlik texnikasi qoidalariga rioya qilinishni tushuntiradi.

Navbatdagi aylanib chiqish o'quvchilar mashqlarni bajarayotganlarida o'tkaziladi. Usta ayrim o'quvchilar oldida to'xtaydi, diqqat bilan uning ishlash usullarini ko'zatadi, lekin o'quvchilarning ishiga zaruratsiz aralashmaydi. Xatolar, topilgan paytda o'quvchilarga darxol ularni tushuntirish va ishlashni to'g'ri usullarini ko'rsatish tavsiya etilmaydi (xato xavfli oqibatlariga olib kelmasa, albatta). Yaxshisi yordamchi savollar berish yo'li bilan o'quvchilarning xatolarini o'zlari topib to'zatishtirishiga erishgan ma'qul ishga shu tarzda yondashish o'quvchilarda ishda tashabbuskorlik va mustaqillik xislatlarini tarbiyalashga yordam beradi.

Agar guruhdagi o'quvchilarning anchagina bir qismi bir xil xatoga yo'l qo'ysa, bir xil ish usullarini bilmasa, qo'shimcha kollektiv yo'riqnoma berish zarur. Bu ko'pincha ustaning kirish yo'riqnomasini yetarli darajada ustalik bilan bermasligi va ish usullarini ko'rsatmasligining oqibati bo'ladi.

Ish tugagandan keyin o'quvchilar tayyor detallarni yoki tugallanmagan ishlarni ustaga topshiradilar, o'z ish o'rinlarini va ustaxonani yig'ishtiradilar.

Usta yakunlovchi yo'riqnomasini bir kunda o'tkaziladigan o'quv ishining tahliliga asoslangan aktiv suhbat yoki qisqacha tushuntirish tariqasida beradi. Usta yakun yasab, mashg'ulotdan qanday o'tganligini, guruh va ayrim o'quvchilarning erishgan yutuqlarini, biror o'quvchining ishida qanday xatolar sezilganligini, mashg'ulot paytida qanday kamchiliklar yuz berganligini, mehnat va texnologiya intizomining bo'zilganligini, uning sabablarini, kelgusida kamchiliklar bo'lmasligi uchun qayday choralar ko'rish lozimligini tahlil qiladi. Nihoyat butun guruhning o'quv kuni davomida qilgan ishlariga yakun yasash zarur.

Tugallangan ishlarni baholash va nima uchun muayyan bir baho qo'yilganligini o'quvchilarga tushuntirish kerak. Usta ishni baholayotgan paytda avvalo bajarilgan ishning sifatiga va bajarilish muddatiga asoslanadi.

Ta'limning boshlang'ich davrida, ayniqsa o'quv ustaxonalarida ishlab chiqarish darsining oxirida o'tkaziladigan yakunlovchi suhbatlar ustaga har bir o'quvchini yaxshiroq va tezroq o'rganib olishi uchun yordam beradi. Bunday suhbatlar ustani o'quvchilar bilan yaqinlashtiradi, bu esa kelgusida ustaning guruh bilan inoq bo'lib ishlashiga imkon beradi, uning tarbiyachi sifatida obro'e'tiborining ortishiga, pirovard natijada ishlab chiqarish ta'limi hamda tarbiyaviy ishlarni muvoffaqiyatli o'tkazishiga yordam beradi.

Yakunlovchi yo'riqnoma berish paytida ustalar ko'pincha kompleks baholar qo'yadilar. (nazariya masalalari va ilgari o'rganilgan materialni bilishi; bilimlarni amalda qo'llana olishi; ish usullarini to'g'ri bajara olishi; ish usullarini to'g'ri bajarishi; xavfsizlik texnikasi qoidalariga rioya qilishi; ish o'rnida begilangan tartibni qo'llab-quvvatlashi; chizmani o'qiy olishi; topshiriqni mustaqil bajara olishi; bajargan ishning sifati; agar ish normalansa, belgilangan normalarni bajarish uchun), bunday baholar ijobiy natijalar beradi. Bunda o'quvchilarning o'quv-ishlab chiqarish topshiriqlarini bajarishga qiziqishlari ancha ortadi.

O'quvchilar guruhning o'quv ustaxonasidan chiqishiga ruxsat beridan oldin o'quvchilarga navbatdagi mashg'ulotda qilnadigan o'quv ishlari haqida qisqacha

axborot berishi zarur. Bu bilan qilanadigan ishga o'quvchilar e'tibori oldindan jalb etiladi.

Yakunlovchi yo'riqnoma berish paytida usta uyga topshiriqlar berishi mumkin. Topshiriqlarni miqdori va hajmi mavzuga bog'liqdir. Tajriba ko'rsatayotganidek, o'quvchilarga bir hafta davomida ikki-uch savoldan tashkil topgan bitta topshiriq berish ayniqsa yaxshi natija beradi. Uyga beriladigan topshiriqlar tuzishda maxsus fanlar o'qituvchilari ustalarga faol yordam ko'rsatadilar. Ishlab chiqarish ta'limidan uyga beriladigan topshiriqlarning mazmuni va hajmini metodika komissiyalari ma'qullaydi.

Usta navbatdagi darsga reja-konspekt tayyorlaydi. Ustaning mexanik- yig'uv ishlari slesarlari guruhi bilan «Ajraluvchi birikmalarni yig'ish» mavzusi bo'yicha o'tkaziladigan mashg'ulotlarning reja-konspektini namuna tariqasida keltiramiz (6 jadval).

O'quv-ishlab chiqarish ta'limi ustalari mashg'ulot vaqtida o'quvchilar topshirikni bajarilishi, kamchiliklari, halal beruvchi tashkiliy kiyinchiliklar bor yo'qligini tekshirish maqsadida aylanib chikadi.

Usta yakunlovchi yo'l-yuriqni bir kunda o'tkaziladigan o'quv ishlarining tahliliga asoslangan faol suhbat yoki qisqacha tushuntirish tariqasida beradi. Usta yakun yasab, mashg'ulot qanday o'tganligini, guruhga va ayrim o'quvchilarning erishgan yutuqlarini, biror o'quvchining ishida qanday xatolar sezilganligini, mashg'ulot paytida qanday kamchiliklar yuz berganligini, mehnat va texnologiya intizomining bo'zilganligini, uning sabablarini kelgusida kamchiliklar bulmasligi uchun qanday choralar ko'rish lozimligini analiz qiladi. Guruhning o'quv mashg'uloti davomida qilgan ishlariga yakun yasash zarur.

Kompleks ishlarni o'rganish darsi (mashg'uloti) ning tuzilishi. Bu darsda ustaning guruh bilan olib boradigan ishining asosiy farqli tomoni shundaki, o'quvchilar ishlab chiqarish harakteridagi o'quv ahamiyatiga ega bo'lgan ishlarni mustaqil ravishda bajaradilar, operatsiya va murakkab usullarni bir – biriga qo'shib olib borishning xarakterli tomonlarini o'rganib oladilar. Ilgari o'tilgan operatsiyalarni aniq va tez bajarish malakalarini takomillashtiradilar hamda qo'shimcha hali o'zlariga tanish bo'lmagan ba'zi operatsiyalarni o'rganadilar.

Kompleks ta'lim davrida ko'pincha o'quv ishlari frontal bo'lmaydi. Bu ustaning guruh bilan olib boradigan ishiga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Mavzularni rejalashtirishni va o'quv ishlarini o'tkazish metodikasini qiyinlashtiradi. Shuning uchun, kompleks ishlar bajarishni o'rgatish vaqtida garchand o'quv ishlari elementlarining o'zi (kirish, yo'l-yurik, kundalik (joriy) yo'l – yuriqlar bilan birga olib boriladigan mustaqil ishlar hamda yakunlovchi yo'l-yuriq) qo'llanilsada, usta usha paytda o'z oldida turgan ta'lim-tarbiyaviy vazifalarining o'ziga xos xarakterini hisobga olish zarur.

Kompleks ishlarni o'rgatish paytida beriladigan yakunlovchi yo'l – yuriq muhim ahamiyatga ega.

Kompleks ishlarni bajarish vaqtida usta o'quvchilarning ish tajribasini umumlashtirib berishi o'quv nuqtai nazaridan alohida qiziqish uyg'otadi. Kompleks ish tsikllarining hammasini o'tkazish natijasida o'quvchilar o'rganayotgan kasbga (mutaxassisliklariga) mos bo'lgan og'irrok ishlarni bajarish

sohasidagi ko'nikma va malakalarni mustahkamlashlari hamda takomillashtirishlari lozim.

O'quvchilar ishini baholashda usta o'quvchilarning ish o'rinlarini tug'ri tashkil qilganliklari va ish jarayonlarida xavfsizlik texnikasi qoidalariga rioya qilganliklarini; bajarilgan ishning sifati hamda belgilangan normalarga rioya qilinishini; mehnatga ongli va vijdonan munosabatni hisobga olishi lozim.

17-Mavzu: Kasbiy fanlar va ishlab chiqarish ta'limi o'quv texnikalaridan yakka tartibda o'rgatish va o'quv amaliyotini o'tish metodikasi

O'quv moduli birliklari

1. O'quv texnikalarni yakka tartibda o'rgatishning vazifasi.
2. O'quv poligoni va trenajyor sinflarning tavsifi, trenajyor va o'quv poligonida o'quv texnikalarni o'rgatish metodikasi.
3. Mashg'ulotlarni tashkil etish va dars o'tish metodikasi.
4. O'quv amaliyotini o'tish metodikasi.

Aniqlashtirilgan o'quv maqsadlari (talabning vazifalari)

Talaba mavzuni o'zlashtirgandan so'ng:

- o'quv texnikalarni yakka tartibda o'rgatishning vazifasini o'rganadi;
- o'quv poligoni va trenajyor sinflarning tavsifi, trenajyor va o'quv poligonida o'quv texnikalarni o'rgatish metodikasi to'g'risida tushunchaga ega bo'ladi;
- mashg'ulotlarni tashkil etish va dars o'tish metodikasi hamda o'quv amaliyotini o'tish metodikasi bo'yicha tushunchaga ega bo'ladi.

Tayanch so'z va iboralar

O'quv texnikalarni yakka tartibda o'rgatishning vazifasi, o'quv poligoni, trenajyor sinflari, ularning tavsifi, trenajyor va o'quv poligonida o'quv texnikalarni o'rgatish metodikasi, mashg'ulotlarni tashkil etish, o'quv poligonida dars o'tish metodikasi, o'quv amaliyotini o'tish metodikasi.

Kasb-hunar kollejida har bir o'quvchi traktor, kombayn, avtomobillarni boshqarish va agregatlarda ishlashni yakka holda o'rganishi uchun darslar setkasida ko'rsatilgan soatlardan tashqari quyidagicha vaqt ajratiladi:

1. Traktorni boshqarish – 32 soat.
2. Kombaynni boshqarish – 24 soat.
3. Agregatlarda ishlash – 36 soat.
4. Avtomobillarni boshqarish – 70 soat.

Bu mashg'ulotlar jihozlangan o'quv poligonvda o'tkaziladi. Ularni amaliy mashg'ulot o'tuvchi o'qituvchi (usta) bir yoki ikki o'quvchi bilan yakka tartibda o'tkazadi. Bunda har bir o'quvchi nazariy darslardan ko'pi bilan 2 soatga ozod qilinishi mumkin. Shuning uchun usta mashg'ulot o'tkazish jadvalini tuzadi va uni bilim yurti direktorining o'quv-ishlab chiqarish ishlari bo'yicha o'rinbosari tasdiklaydi.

Mashgulotlarda o'qituvchi o'quvchilarga ma'lum mashqlarni (traktorni joyidan qo'zg'atish, ish organlarini boshqarish, bunkerni ag'darish va hokazolarni) bajartirishi, Havfsizlik texnikasi qoidalariga rioya qilgan holda dastlabki malakalarni egallashda yordam berishi kerak. Shuningdek, ularni texnikani sevishga, yonilg'i va moylash ashyolari-ni tejab sarflashga o'rgatishi va

mexanizator mehnatiga qiziqtirib borishi lozim. U mashg'ulotlarda guruh o'quvchilariga yo'l-yo'riqlar ko'rsatib, mavzu bo'yicha asosiy nazariy materialni nazarda tutgan holda topshiriqni bajarish maqsadini tushuntirishi muayyan topshiriq bo'yicha adabiyotlarni ko'rsatishi zarur. Mashg'ulotda esa bir yoki ikki o'quvchiga tegishli yo'l-yo'riqlar ko'rsatadi, bu ishni mashg'ulot natijalarini tahlil qilish orqali ham amalga oshiradi.

Kirish yo'l-yo'rig'i bir yoki ikki o'quvchi bilan mashg'ulotning boshida o'tkaziladi. Bu yerda o'quvchilarning bajariladigan topshiriqqa doir bilimi tekshiriladi, xavf-sizlik qovdalari alohida eslatib o'tiladi. Kirish yo'l-yo'rig'ining tartibi:

- mashg'ulotning mavzusi va maqsadini aytish;
- nazariy darslarda, shuningdek, o'quvchilar ishlab chiqarish ta'limining avvalgi mashg'ulotlarida o'rgangan bilimlarini tekshirish;
- mashg'ulotda bajariladigan ishlarning xususiyati va maqsadini, mashklar yoki mustaqil ishlarni bajarish tartibini tushuntirish;
- bajariladigan o'quv-ishlab chiqarish ishlari uchun kerakli chizmalar, sxemalar, texnik talablarni o'rganish, ularning namunalarini namoyish qilish;
- o'quvchilarni mashgulotda foydalaniladigan yonilg'i moylash ashyolari, asboblari, moslamalar va boshqa vositalar bilan tanishtirish;
- topshiriqni bajarishning eng to'g'ri yo'llari, usullari va tartibini, ishning sifatini tekshirish omillarini tushuntirish va ko'rsatish;
- uchraydigan xatolarni, ularni bartaraf etish va takrorlamaslik yo'llarini ko'rsatish;
- topshiriqlarni bajarish uchun ish o'rinlarini to'g'ri tashkil etish omillarini ko'rsatish;
- o'quvchilarni xavfsizlik texnikasi qoidalarini bilan tanishtirish;
- kirish yo'l-yo'rig'i materialini mustahkamlash va o'quvchilar uni qanday o'zlashtirganini tekshirish;
- o'quvchilarga yo'l-yo'riqli texnologik kartani berish va ularni ish o'rinlariga taqsimlash va shu kabilar.

Bunday yo'l-yo'riq ko'p qo'llaniladi. Lekin uning strukturalari mashklar mazmuniga, ta'lim maqsadlariga, mashg'ulotning tashkiliy shakliga, ustaning mahoratiga qarab o'zgarishi ham mumkin. Ammo bunda qayd etilgan tadbirlarning aksariyati saklanib qoladi.

Usta mashg'ulotni o'tkazish uchun juda puxta tayyorgarlik ko'rishi, ishlab chiqarish ta'limi darslariga qo'yiladigan umumiy talablarga rioya qilishi kerak.

Ustaning darsga tayyorgarligi mashg'ulotning mazmuni va maqsadini aniqlash, moddiy-texnika bazasini yaratish va metodik tayyorlanishdan iboratdir.

Darsning maqsadi o'quvchilar o'zlashtirishi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarning mazmunini, ular bajariladigan o'quv-ishlab chiqarish ishlarini, maxsus fanlar bo'yicha beriladigan ma'lumotlarni, darsdagi tarbiyaviy ishning xarakterini belgilaydi.

Moddiy-texnikaviy bazani yaratish: kerakli mashina, asbob, moylash va yonilg'i ashyolarini hamda ko'rgazmali jihozlarni tayyorlashtirish iboratdir.

Metodik tayyorgarlik eng samarali metodlarni tanlash, darsga taalluqli texnik, pedagogik va metodik adabiyotlarni o'rganish, darsda bajariladigan mashkdarni tuzish, darsning rejasi konspektini tayyorlashni o'z ichiga oladi.

Mashqlar dastur asosida tuzilishi, juda oson yoki haddan tashqari qiyin ham bo'lmasligi lozim. Har bir topshiriqni bajarish ikki qismga bo'linadi. Birinchi qismda usta top-shiriqni bajarishning ayrim usullarini, keyin qolgan-larini ko'rsatib tushuntiradi. Ikkinchi qismda esa o'quvchi-larning mustaqil ishi boshlanadi, buvdada usta ularning ish-larini tekshirib yuradi.

Mashg'ulotni bajarish vaqtida quyidagilarga rioya qilish kerak:

1. Malakalarni shakllantirishning boshlang'ich davrida harakatlarning aniq bajarilishiga erishish. Dastlabki mashg'ulotlarda yo'l qo'yilgan xagalar keyinchalik tuzatib bo'lmaydigan noto'g'ri harakatga aylanib qolishi mumkinligini unugmaslik.

2. O'quvchilar yo'l qo'ygan bironta xatoni e'tiborsiz qoldirmaslik.

3. Xatolar tuzatilgandan keyin ular qanday natijaga olib borishini o'quvchilarga tushuntirish.

Mashg'ulotda xatolarga yo'l qo'ymaslik uchun usta o'quvchilarni kirish yo'l-yo'rishda ogohlantirib o'tadi.

Mashqni bajarishga kirishishdan oldin usta o'quvchilardan nima ish qilishlarini va xatolar ro'y berganda ularni qanday bartaraf etishini so'raydi. Dars vaqtida anikdangan xatolarni, asosan, o'quvchilarning o'zlari tuzatishi mumkin.

Ayrim o'quvchilar o'zlarini yo'qotib qo'yib, ko'p xatolarga yo'l qo'yadilar. Bunday holda usta mashkri kdyta ko'rsatib, o'quvchilar uni o'zlari bajara olishlariga ishonch hosil qilishi kerak.

Mashg'ulot o'tkazish rejimi va o'quv yuklamasi

Traktor va paxta terish mashinasini boshqarishga o'rgatash mashg'uloti nazariy darslar bilan parallel o'tkaziladi. Agar o'quv poligoni nazariy darslar o'tkaziladigan o'quv binosidan 200 – 250 m masofada joylashgan bo'lsa, bu albatta, maqsadga muvofiq bo'ladi. Mashgulotni ikki o'quvchi birga o'tkazadi. Shuvda ular bir-birlarining xatolarini ko'radshar va mustaqil holda tuzatadilar. O'quvchilarni nazariy darsda ko'p olib qolmaslik va charchatib qo'ymaslik uchun ularning har biri bilan ikki soatdan ortiq mashg'ulot o'tkazmaslik lozim.

O'quvchilarning o'zini o'zi tekshirishi. Agar berilgan topshiriqni bajarishning har bir bosqichida o'quvchilar o'zlari bajarayotgan ishlarning sifatini bilib tursalar, ular yo'l qo'ygan xatolarni tez tuzatadilar hamda to'rri ko'-nikma hosil qiladilar va malakalarni egallaydilar.

Ishlab chiqarish ta'limi jarayonida o'zini o'zi tekshirishga quyidagilar kiradi: bajarilgan ishning sifatini tekshirish; mashina ishlarida ishlayotganida unda uchraydigan nosozliklarni aniqlash, bartaraf etish hamda ularni qayta sodir bo'lishiga yo'l qo'ymaslik choralarini ko'rish; o'zlari bajargan ishning natijalarini texnik taraflar bilan solishtirish.

Ishlab chiqarish ta'limi jarayonida o'zini o'zi tekshirishga jiddiy ahamiyat berish bilan birga uni amalga oshirish uchun shart-sharoit yaratish kerak, buning uchun yo'l-yo'riqpi texnologik kartalar yaxshi tuzilishi zarur, asbob va jihozlar bo'lishi, kirish va joriy yo'l-yo'riqlar yuqori metodik saviyada o'tkazilishi kerak.

Usta o'quvchilarga traktor va paxta terish mashinasini haydashni o'rgatish uchun mashg'ulotlar jadvalini tuzadi va uni kasb-hunar kolleji direktor muovini tasdiqlaydi.

O'quvchilar bajargan ishlarni baholashdagi umumiy talablar 18-jadvalda berilgan. Bunda har bir topshiriqning o'ziga xos xususiyati hisobga olinishi zarur.

Mashg'ulot boshlanishidan oddin bosh ustadan marshrut varag'i olinadi. Marshrut varag'ining orqa tomoniga ish vaqtida aniklangan nuqsonlar qayd qilinadi.

Malakalarni shakllantirish. Bu ish uch davrdan: boshlang'ich, oraliq (malakalarni egallash) hamda yakuniy (malakalarni mustahkamlash) davrlaridan iboratdir.

Malakaning quyidagi turlari mavjud:

1. Kuzatish malakalari – dvigatelning texnik holatini (nazorat-o'lchash asboblarning ko'rsatishiga, dvigatelning tovushiga, undan chiqayotgan tutunga va hokazolarga qarab) baholash.

Bu malakani takomillashtirishning shartlaridan biri sezgirlik va idroklilikdir.

Harakat malakalari – harakat asosan qo'l va oyoq bilan bajarishda namoyon bo'ladi.

Chamalash malakalari – mo'ljallash. Bularni shakllantirish uchun kuzatish qobiliyati rivojlangan bo'lishi kerak.

Akliy malaka – nazorat-o'lchash asboblarning ko'rsatkichlarini va zavodning ko'rsatmalarini o'qiy olish va boshkalar.

O'quv poligonini jihozlash

Kasb xunar kollejarida o'quv poligoni o'quv xo'jaligi maydonining bir qismida tashkil etiladi. Uning o'lchamlari, tarkibi va jihozlanishi bilim yurti o'quvchilarining soni, ishlab chiqarish ta'limining turlari va mazmuni, o'quv-pedagogik va metodik talablarga qarab belgilanadi.

O'quv poligonining o'lchamlarini hisoblash. Tajribadan ma'lum bo'lmoqdaki, har bir mashq 8 – 10 marta takrorlangandan keyin kerakli natijaga erishish mumkin. Traktorning o'rtacha yurish tezligi 4–6 kmG'soat, o'quv vaqtidan foydalanish koeffitsienti (o'quv poligonida) g) q0,75. Bir kunda mashqlarni bajarish vaqti 2 soatdan oshmasligi lozim.

Poligondaga jihozlarni tayyorlashda yogoch, metall trubalar, temir-beton, g'isht va boshqa ashyolardan foydalanish mumkin.

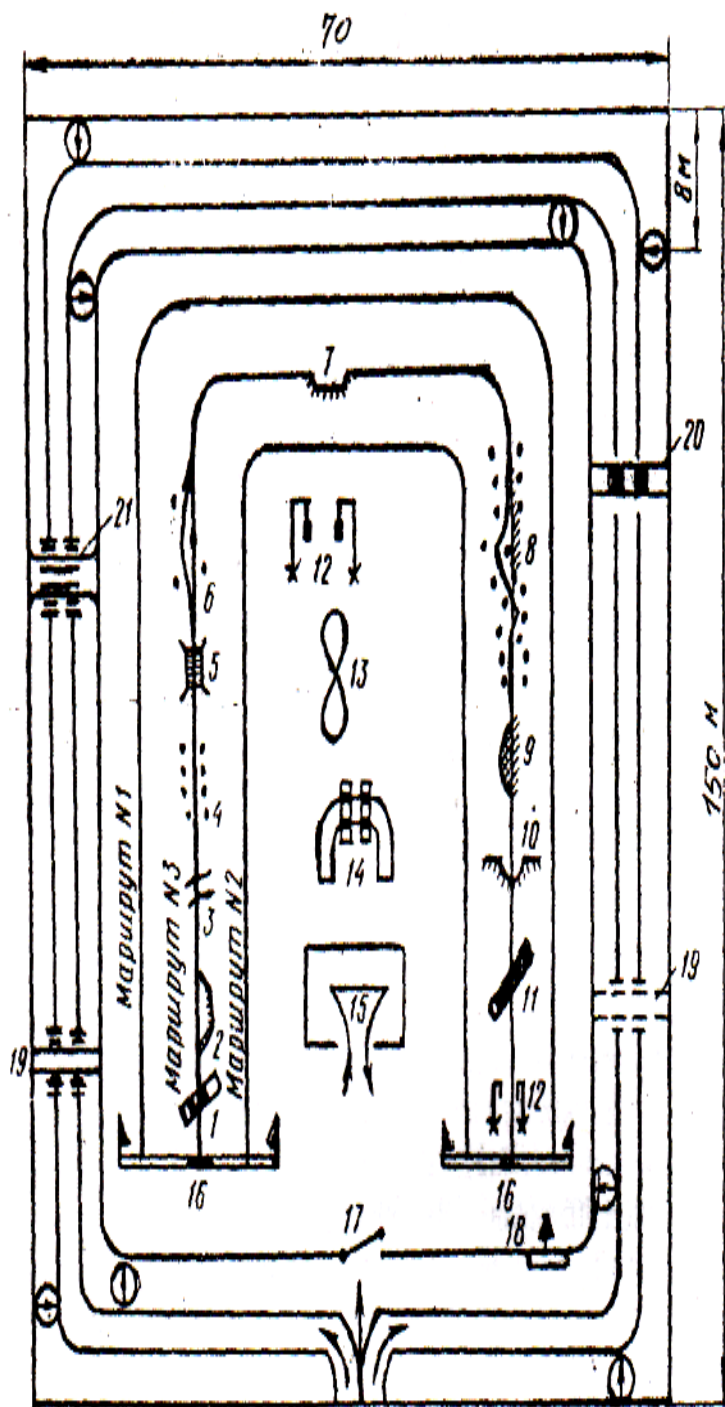
Yog'och va temir trubali to'siq va g'ovlarning xizmat davrini uzaytirish uchun ularning yerga ko'miladigan qismiga gudron surtiladi va yerdan yuqori qismi moylanadi.

1-va 2-marshrutlarda o'quvchilar mashinalarni asosan to'g'ri yo'lda boshqaradilar.

3-marshrutda dala va yo'llarga to'siqlar qo'yiladi.

Traktor haydashni o'rganishda uni ortiqcha zo'riqtirmay yurgizish; to'siklardan to'xtab qolmay o'tish; mashklarni aniq, tez va xatosiz bajarishga jiddiy e'tibor berish kerak.

G'ildirakli traktorlarni haydashni o'rgatishda o'quv poligonini jihozlash sxemasi 5-chizmada berilgan. Poligonning o'lchamlarini 100 m x 200m (yoki 75 m x 150 m) qilib olsa bo'ladi.

6-rasm. G'ildirakli traktorni haydashga o'rgatish uchun o'quv poligon sxemasi.

1 – temir yo'l; 2 – chuqur; 3 – sug'orish shahobchasi; 4 – chega-ralangan yo'l; 5 – ko'priq; 6 – to'siqli yo'l; 7 – chuqurlik; 8 – zigzak; 9 – uyum; 10 – ariq; 11– yotch to'siq; 12 – darvoza; – sakkiz; 14 – tirkama; 15 – hovli; 16 – boshlang'ich chiziq; 17 – shlagbaum; 18 – dam olish joyi; 19 – chorraha; 20 – shlag-baumli temir yo'l.

Agar kasb-hunar kollejida g'ildirakli va zanjirli traktorlar mavjud bo'lsa, unda 6-chizmadagi o'quv poligonidan foydalanish tavsiya etiladi. Poligonning "A" qismi 75 x 150 m maydonga ega bo'lib, tekislangan bo'ladi, unda «Afegatda ishlash» mashg'ulotlarini rejalashtirish mumkin.

Traktor haydashni o'rganish uchun uchta marshrut tashkil etiladi. O'quvchilar 1-va 2-marshrutlarda 2 g'ildirakli traktorda uni boshqarishning boshlang'ich usullarini egallaydilar (to'g'ri yo'lda boshqarish, burish, traktorni ko'rsatilgan joyda to'xtatish).

3- marshrutda to'siklar bo'lib, ularning eni 6–8 m, ikki yo'l orasida 1 m bo'ladi.

G'ildirakli traktorni boshqarishni o'rgatish poligonida zanjirli traktorlar haydashni o'rgatish ham, yuqoridagi mashklarni ham bajarish mumkin. O'quv poligonidagi to'siq va cheklangan yo'lklar traktor, kombayn va paxta terish mashinasini haydashni o'rgatishda egallanadigan malakalarni takomillashtirish uchun xizmat qilishi va ayni chog'da yo'lklar, poligonning jihozlari oddiy va mustaxkam bo'lishi kerak.

7- chizmada temir yo'ldan o'tish g'ovi tasvirlangan. Bu to'siq o'quvchilarda ehtiyotkorlikning hamma qoidalariga rioya qilingan holda mashinalarni temir yo'ldan olib o'tish malakalarini shakllantirish uchun xizmat qiladi. Uning o'lchamlari haqiqiy to'siqning o'lchamlariga mos kelishi kerak.

To'g'ri yo'nalishli estakada o'quvchilarga mashinalarni texnik nazoratga qo'yishni o'rgatish uchun xizmat qiladi.

Undan o'quv poligonida izli ko'prik sifatida foydalanish mumkin (uni tosh yoki betondan yasash) mumkin.

Tegishli balandlik va kenglikdagi darvozalar qo'zg'almaydigan bo'ladi (9-chizma).

17-Mavzu: Kasbiy fanlardan kurs va diplom ishlari

O'quv moduli birliklari

1. Kasbiy fanlardan kurs ishlarining maqsad va vazifalari.
2. Kurs va diplom ishlarining mavzularini tanlash va tasdiqlashga qo'yiladigan talablar.
3. Diplom ishlarni bajarish va unga qo'yiladigan talablar.
4. Diplom ishlarini rasmiylashtirish, himoya qilish va unga qo'yiladigan talablar.

Aniqlashtirilgan o'quv maqsadlari (talabning vazifalari)

Talaba mavzuni o'zlashtirgandan so'ng:

- kasbiy fanlardan kurs ishlarining maqsad va vazifalarini biladi;
- Kurs va diplom ishlarining mavzularini tanlash va tasdiqlashga qo'yiladigan talablar, diplom ishlarni bajarish va unga qo'yiladigan talablar, diplom ishlarini rasmiylashtirish, himoya qilish, unga qo'yiladigan talablarni o'rganadi.

Tayanch so'z va iboralar

Kasbiy fanlardan kurs ishlarining maqsad va vazifalari, kurs va diplom ishlarining mavzularini tanlash va tasdiqlashga qo'yiladigan talablar, diplom

ishlarni bajarish va unga qo'yiladigan talablar, diplom ishlarini rasmiylashtirish, himoya qilish, ularga qo'yiladigan talablar.

Diplom ishining maqsadi:

Diplom ishini bajarishdan asosiy maqsad KXX bitiruvchilarini:

- ilmiy,tehnikaviy va ishlab chiqarish masalalarini echishda nazariy va amaliy bilimlarni bir tizimga keltirish (sistemalashtirish),mustahkamlash va kengaytirish;
- diplom ishida ko'zda tutilgan masalalarni echishda mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish va izlash,tagriba usullarini o'rganush;
- zamonaviy ishlab chiqarish, fan va texnika taraqqiyoti sharoitida o'quvchilarning mustaqil mehnat qilishga toyyorgarligini aniqlashdan iborat.

1.Diplom ishida bajarilgan ishlar va mavjud ma'lumotlarning to'g'riligi uchun diplom ishi muallifi bo'lgan o'quvchi va diplom ishi rahbari javobgardir.

2. Diplom ishi o'quvchining bitiruv ishi hisoblanib, Davlat attestasiya komissiyasi natijasiga ko'ra unga kichik mutahassis malakasini berish masalasini hal qiladi.

Diplom ishining mazmuniga qo'yiladigan talablar. Diplom ishining mazmuniga quydagi talablar qo'yiladi:

1. Diplom ishi o'quvchining materiallarini qisqa, lo'nda mantiqiy asoslangan holda uddalay olishini ko'rsatishi, uning bezatilishi esa diplom ishi talablariga javob beradigan bo'lishi kerak.

2. Diplom ishini yozishda o'quvchi foydalangan manba (adabiyot va ining muallifi) haqida ma'lumot berishi kerak.

3. Diplom ishining hajmi 30-50 bet qo'lyozma (15-20 bet mashina yozuvi) matindan oshmasligi kerak. Namoyish qilinadigan material 2-6 varaq chizmada (format A1) ifodalangan bo'lishi kerak.

4. Diplom ishini bajarish uchun tanlangan mavzular o'zining yangiligi, orginalligi va dolzarbliigi, shuningdek ishlab chiqarishda iqtisodiy va ilmiy samara berishi bilan ajralib turishi kerak.

5. Diplom ishi mavzusini tanlashda quyidagilarga etibor berish kerak:

-diplom ishi mavzusining yo'nalishi va mutahassislikka mosligi;

-tarmoqdagi yangi texnologik jarayonlarni tashkil etishga mavzuning aloqasi;

-Diplom ishilashtirish jarayonida ekologiya va ishlab chiqarishni tashkil etish, mehnat muhofazasi, standartlashtirish va sifat nazorati kabi masalalarning mujassamlanganligi.

6. Diplom ishining mavzusi qisqa va aniq bo'lishi, bilan birga bajariladigan vazifaning mohiyatini ifodalashi kerak.

7. Diplom ishi mazmuni yoki yoki uning rahbarini (zaruriyat tig'ilgan taqdirda)faqat diplooldi amaliyot davrida almashtirish mumkin.Buning uchun o'quvchi kollej direktori nomiga ariza yozadi.Diplom ishining yangi mavzusi yoki yangi rahbar kollej direktori tomonidan tasdiqlanadi.

Diplom ishining tuzilmasi:

1. Diplom ishi quyidagi tarkibiy qisimlardan iborat:

Titul varag'i.

Topshiriq

Mundarija

Kirish.

Nazariy qisim.

Texnologik qisim.

Jihozlar(tarmoq texnologiyasi bo'yicha).

Iqtisodiy qisim.

Mehnat muhofazasi qisim.

Xulosa.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati.

Ilovalar.

Chizmalar (formatA1)da bajariladi.

Diplom ishining titul varag'idagi ma'lumotlar 1-ilovada keltirilgan.

Diplom ishi vazifasi haqidagi ma'lumotlar 2-ilovada keltirilgan.

Mundarijada diplom ishidagi tarkibiy qisimlar, bo'limlar, kichik bo'limlarning nomlari yoziladi.

Kirish qismida diplom ishining ishlab chiqarish texnologik jarayonlarning echilishi kerak bo'lgan vazifalari bayon etiladi.Mavjud muammolar aniqlanadi va shu muammolarni qanday va qay tarzda bajarilishi rejalashtiriladi.Ushbu vazifani amalga oshirish usullari belgilanadi.

Diplom ishining nazariy qismi qo'yilgan masalalarni hal etish uchun kerakli hisob-kitoblar, jadvallar, chizmalar, diagrammalar va turli rasmlar orqali yoritiladi. Texnologik qism tarmoqning zamonaviy texnologik tamoyillar va belgilangan vazifani hal etish usullarini qamrab olishi kerak.

Jihozlash qismi diplom ishida ko'zda tutilgan jihozlar va uskunalari hamda ularning texnikaviy va foydalanish haraktiristikalarini o'z ichiga olgan bo'lishi kerak.

Iqtisodiy qismida bajarilgan ishlarning texnik- iqtisodiy samaradorligining tahlili va uni asoslash,shuningdek ishlab chiqarishni ilmiy asosda tashkil etish va boshqarish masalalari aniqlanadi.

Mehnat muhofazasi qismida tarmoqdagi hafsizlik texnikasi, sanoat sanitariyasi mehnat gigienasi masalalari yoritiladi.

Xulosa qismida diplom ishining natijalari umumlashtiriladi, turli hisob-kitoblar taqqoslanadi.Ko'zda tutilgan natijalarni amaliyotda tadbiriq etish bo'yicha aniq tadbirlar belgilanadi.

Foydalanilgan adbiyotlar diplom ishini bajarish vaqtida qo'llanilgan barcha manbalarning nomlari kiritiladi.

Ilovalarda diplom ishi matnini to'ldiruvchi turli yordamchi materiallar ko'rsatiladi.

Yordamchi rasmlar va sh.k.

Diplom ishi rahbari loyihaning mavzusi va harakterga qarab tushuntirish yozuvini mazmunini aniqlaydi. Shuningdek, ba'zi bir qismning kengaytirish yoki kamaytirish to'g'risida zarur maslahatlar beradi.

Tushuntiruv yozuvi qismiga asosiy talablar

Tushuntirish bayoni davlat standarti talablari asosida rasmiylashtiriladi va diplom ishi topshirig`iga mos kelishi kerak. Tushuntirish qismi qo`lyozma tarzida rasmiylashtiriladi.

Diplom ishining grafik qismini ro`yhati davlat standart talablari bo`yicha A1 (24)formatda bajariladi.

Kirish - Diplom ishini bajarish borasida ma`lumotlarni xozirgi sharoitda qishloq xo`jalik mashinalari, qishloq xo`jalik korxonasi, fermer xo`jaliklari, muqobil yoki tuman MTPlari taxlillari bo`yicha mavzuni dolzarbligi yoritib beriladi.

Umumiy qism – Diplom ishining umumiy qismida esa qishloq xo`jalik korxonasi, fermer xo`jaliklari, muqobil yoki tuman MTPlari taxlillari, atrof muhitni va mehnatni muhofaza qilish, mavzu yechimining umumiy holda iqtisodiy samaradorligi asoslab beriladi.

Taklif etilayotgan yechimlardan kutilayotgan iqtisodiy samaradorlik umumiy baholanadi.

Xulosa – bajarilgan ishning yakunlari keltiriladi.

Diplom ishini bajarish

O`quvchi diplom ishini vazifasini olgach, darhol uni boshlashga kirishish kerak. Tajriba shuni ko`rsitdiki diplom ishini bajarishga kehib kirishish, uning o`z muddatida bajarilmasligiga asosiy sabab bo`ladi.

Diplom ishini sifatli va o`z vaqtida bajarilishi uchun quyidagilar tavsiya etiladi.

- rahbarlar taklif etgan topshiriq bilan tanishish;
- berilgan vazifalarni adabiyotlar orqali mustaqil o`rganib chiqish;
- ko`zda tutilgan loyiha bo`yicha dastlabki ish rejasini tuzib chiqish va uni loyiha rahbari bilan muhokama qilish;
- mahsus adabiyotlarni tanlash, shu jumladan, davriy adabiyotlardan ham foydalanish.

Diplom ishini bajarish davrida o`quvchiga ishchi o`rni ajratib berilishi va tegishli sharoitda yarati berilishi kerak.

Diplom bajarish davrida bitiruv loyiha rahbariga doimiy ravishda hisobot berib turishi kerak. Rahbar o`z navbatida taqvim rejasiga muvafiq bajarilgan ishni belgilab boradi(loyiha xajmiga nisbatan foiz xisobida).

Diplom ishiga rahbarlik qilish

Diplom ishi ishlariga rahbarlik maxsus fan o`qituvchilari shuningdek boshqa o`quv yurtlari yoki ishlab-chiqarish korxonalarining yuqori malakali mutahassislari safida tayinlanadi.

Diplom ishi ish rahbari:

- topshiriq beradi;
- Diplom ishining bajarilishi rejalashtiriladi;
- asosiy adabiyotlar, ma`lumot va arhiv materiallarini hamda mavzu bo`yicha boshqa manbalarni tavsiya etadi;
- o`quvchi bilan muntazam ravishda maslahatlar o`tkazadi;
- diplom ishining bajarilishini nazorat qiladi;
- o`quvchi bajargan Diplom ishining sifat va miqdariga javob beradi .

Diplom ishi rahbarining taklifiga binoan, o'quv bo'limi Diplom ishiga ajratilgan vaqt byudjeti hisobidan ishning ayrim bo'limlari bo'yicha maslahatlarni taklif etishi mumkin.

O'quvchi ish muallif, tanlangan qarorning to'griligi va uning topshiriqqa muvofiqligiga, Diplom ishi ishida kuchirmachilik holatining yo'qligiga javob beradi.

Diplom ishini bezatilishi

Diplom ishining hisob- kitob tushuntiruv yozuvining matn materiallari mashinttyha yoki qo'lyozma ushida A4 formatda (210x297 mm) ga yozuv qogozining bir tomonidan davlat standartlari talabi asosida bajariladi

Tushuntiruv yozuvi quyidagi tartibda joylashtiriladi titul varagi diplom ishini bajarish bo'yicha topshiriq, mazmuni, tushuntiruv yozuvning bo'limlari, xulosa, foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati va ilovalar. Betlar pastki qismida o'ng tomonidan 10mm qoldirib, arab raqamlarida belgilanadi. Titul varag'iga raqam qo'yilmaydi. Texnologik xujjatlar davlat standartlariga mos ravishda bajariladi.

Diplom ishining grafik qismiga qalamda yoki qora tushda A1 formatdagi chizma qog'ozida bajariladi.

Tushuntiruv yozuvi varaqlarining atrofida quyidagi o'lchamda bo'sh joylar qoldiriladi: chap tomonida – 30mm, o'ng tomonida 10-mm yuqori tomonida 15-mm, past tomonidan 20-mm.

Diplom ishidagi materiallar “loyiha tuzilmasi” – ga mos ravishda ketma – ket bayon etiladi (3 band).

Diplom ishida zarur bo'lgan formula yoki rasimlar qaysi manbadan olinganligi ko'rsatiladi.

Tushuntiruv yozuvi bo'lim, kichik bo'limlarga bo'linadi. Har bir bo'lim alohida betdan boshlanadi va aloxida tartib nomerga ega bo'ladi. Masalan: 1,2,3,.

Har bir kichik bo'lim esa quyidagicha belgilanadi:2.1, 3.1, 4.2 va xokazo. Sarlavhalar simmetrik ravishda yoziladi. Sarlavhalarni 8-18 mm kattalikda yozish tavsiya etiladi.Sarlavha va matn orasidagi masofa 3-4 inerval bo'lishi kerak.

Tushuntiruv yozuvida foydalanilgan adabiyotlar to'g'risida quyidagi malumotlar keltiriladi:

- mualliflarning ism-familiyasi, adabiyotlar nomi, qayerda va qachon chop etilganligi yoziladi;
- davriy nashirlardan foydalanilgan taqdirda, qaysi gazeta (jurnal), maqolaning nomi, mualliflarning ismi-familiyasi va qachon chiqarilganligi yoziladi.

Tushuntiruv yozuvidagi rasimlar tushda yoki qalamda bajariladi.Har bir rasm qalam bilan belgilab qo'yiladi.

Diplom ishidagi sonli materiallarni jadval ko'rinishida keltirish tavsiya etiladi.

Diplom ishining tushuntiruv yozuvi to'liq bajarilgandan so'ng, u muqovalab, kitob shakliga keltiriladi.

Diplom ishini himoya qilish

Diplom ishi himoya qilish oldidan ta'lim muassasasida o'rganilgan bilimlarni takrorlash kerak bo'ladi. Diplom himoyasi kuni ta'lim muassasasi direktorining buyrug'i bilan belgilanadi. Diplom ishi barcha xohlovchilar ishtirok etishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. Toshkent, 2008
 2. O'zbekiston Respublikasining ta'lim to'g'risidagi qonuni. T.: 1992.
 3. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. T.: 1997.
 4. O'rta maxsus kasb–hunar ta'limi “Qishloq xo'jaligi mashinalari va jihozlaridan foydalanish va ta'mirlash” tayyorlov yo'nalishi tarmoq standarti va o'quv dasturlari. T: 2004.
 5. Olimov Q.T., Abduquddusov O., Uzoqova L.P., Axmedjonov M., Jalolova D. Kasb ta'limi uslubiyati. Toshkent, “Iqtisod–moliya”, 2006.
 6. K.Mirsaidov, O'.Xidirov, R.Choriev. «Ishlab chiqarish ta'limi». T.: «O'qituvchi», 2002.
 7. K.Mirsaidov. «Maxsus fanlarni o'qitish va ishlab chiqarish ta'limi». T.: «O'qituvchi», 1996.
 8. Musurmonova O. O'quvchilarning ma'naviy madaniyatini shakllantirish. T.: Fan, 1993.
 9. Nishonov A., Haydarov B. va boshqalar. Baholash metodlari. T.: “Osiyo taraqqiyot banki”, 2003.
 10. Mavlonova R., To'raeva O., Xoliqberdiev K. Pedagogika. T.: “O'qituvchi”, 2001.
 11. Abduquddusov O. O'rta maxsus, kasb–hunar ta'limi o'quv muassasalarida ta'lim–tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish muammolari (metodik qo'llanma). T.: “O'MKHTRM”, 2002.
 12. Farberman B.L. Ilg'or pedagogik texnologiyalar. T.: «Fan», 2000.
 13. Farberman B.L., Musina R.G., Jumaboeva F.A. Oliy o'quv yurtlarida o'qitishning zamonaviy usullari. T: 2002.
 14. Sayidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. T.: «Moliya», 2003.
 15. Ta'lim jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalari (Metodologik aspekt: yangi pedagogik texnologiyalar, muammolar, yechimlar va baholash metodlari). –T.: TDTU, 2001.
 16. Matkarimov K.J., Maxsudov P.M. Kasb ta'limi metodikasi fanidan ma'ruzalar matni. Namangan, 2008.
- Saytlar: www.metod.ru, www.pedagog.ru, www.Ziyonet, <http://www.edd.ru>.

MUNDARIJA

Kasb ta`limi metodikasi fanining metodologik asoslari.....	3
Kasb hunar ta`limining o`quv me`yoriy hujjatlari.....	7
Kasb ta`limi tamoyillari.....	16
Kasb-hunar kollejlari o`quv xonalari, laboratoriyalari hamda o`quv ustaxonalariga qo`yiladigan talablar va ularni jihozlash.....	21
Kasb hunar ta`limining tashkiliy shakllari.....	28
Kasb ta`limi metodlari.....	31
Nazariy ta`lim va uni loyihalash.....	37
Kasbiy fanlarni o`qitishda o`quv materiallarini bayon etish metodlari.....	41
Amaliy va laboratoriya mashg`ulotlar tizimi.....	58
O`quvchilar bilim, ko`nikma va malakalarni nazorat qilish va baholash.....	64
Nazariy ta`lim tahlili.....	68
Kasb-hunar kollejlarda kasb ta`limi o`qituvchisi va o`quv ustasi.	
Kasbiy fanlar o`qituvchisining uslubiy ishlari.....	73
Kasb-hunar ta`limida ishlab-chiqarish amaliyoti.....	79
Ishlab chiqarish ta`limi tizimi.....	83
Ishlab chiqarish ta`limini tashkil etish va uni o`tkazish.....	88
Kasbiy fanlar va ishlab chiqarish ta`limi o`quv texnikalaridan yakka tartibda o`rgatish va o`quv amaliyotini o`tish metodikasi.....	96
Kasbiy fanlardan kurs va diplom ishlari.....	101
Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati.....	106